

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**ADALET AĞAOĞLU'NUN ROMANLARINDAKİ KADIN KARAKTERLERİN
PSİKANALİTİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

**PSYCHOANALYTIC ANALYSIS OF FEMALE CHARECTERS IN ADALET
AĞAOĞLU'S NOVELS**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Gamze DENİZ

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Fikret USLUCAN

GİRESUN-2022

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Gamze DENİZ'in **Adalet Ağaoğlu'nun Romanlarındaki Kadın Karakterlerin Psikanalitik Açından İncelenmesi** başlıklı tezini incelemiş olup aday 17.01.2022 tarihinde, saat 10.30 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Doç. Dr. Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Adem ÖZBEK	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Fikret USLUCAN	

ONAY

...../...../2022

Prof. Dr. Güven ÖZDEM
Enstitü Müdür V.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Adalet Ağaoğlu’nun Romanlarındaki Kadın Karakterlerin Psikanalitik Açından İncelenmesi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

17/01/2022

Gamze DENİZ

ÖN SÖZ

“*Adalet Ağaoğlu’nun Romanlarındaki Kadın Karakterlerin Psikanalitik Açıdan İncelenmesi*” adlı bu tez çalışması, edebiyat ve psikoloji disiplinlerinin etkileşimleri bağlamında, yazarın romanlarındaki kadın karakterler üzerine yapılan bir incelemeyi konu almaktadır.

Türk edebiyatının önemli kadın yazarlarından Adalet Ağaoğlu, edebiyat dünyasına kadın ve toplum sorunlarını anlatan oyunlarıyla katılmıştır. Daha sonra kaleme aldığı romanlarında, kadın sorunlarını işlemeye devam etmiştir. Romanlarının kişi kadrosunun çoğunluğu kadınlardan oluşur. Ağaoğlu, kadınların sosyal, bireysel ve siyasal dönüşümlerini anlatmanın yanı sıra, kadınlığa dair sorunları yine kadın karakterler üzerinden verir. Yazarın kadınlara ve kadınlığa dair sorunlara eserlerinde sıkça yer vermesi, çalışmada incelenecek olan roman kişilerinin kadın karakterler olarak tercih edilmesinde etkili olmuştur.

Bu çalışmaya başlamadan önce, Adalet Ağaoğlu’nun romanları üzerine yapılan akademik çalışmalar incelenmiş olup, kapsamlı bir psikanalitik incelemenin eksik olduğu tespit edilmiştir. İncelenen çalışmalarda ya tek bir psikoloji okuluna göre inceleme yapılmış ya da yazarın birkaç eseri üzerine psikanalitik bir inceleme yapıldığı görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışma ile hem yazarın bütün romanları incelemeye dahil edilmiş olup hem de birden fazla psikoloji okulunun verilerinden yararlanılarak kapsamlı bir çalışma yapılmıştır. Böylece, yazarın romanlarındaki kadın kahramanların ruh halleri ve eylemleri, psikanalitik kuramlar bağlamında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde psikanalize dair genel bilgilere yer verildikten sonra, romanlardaki kadın karakterlerde görülen psikolojik verilerden hareketle, Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Alfred Adler gibi psikanalistlerin görüşlerine yer verilmiştir. Edebiyat ve psikoloji, kadın ve psikanaliz konularına dair bilgilere değindikten sonra, yazarın romanlarının kısa özetlerine yer verilerek çalışmanın esas bölümüne geçilmiştir. Üçüncü bölümde, yazarın *Ölmeye Yatmak*, *Fikrimin İnce Gülü*, *Bir Düğün Gecesi*, *Yazsonu*, *Üç Beş Kişi*, *Göç Temizliği*, *Hayır*, *Ruh Üşümesi*, *Romantik Bir Viyana Yazı*, *Dert Dinleme Uzmanı* adlı romanlarındaki kadın kahramanlar; çocukluk, rüya, kompleksler, kaçış ve sığınaklar, çatışmalar, cinsellik,

melankoli, arketipler, anksiyete, nevrotik kişilik, balinanın karnı gibi öne çıkan kavramlara göre incelenmiştir. Sonuç bölümünde, Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki kadın karakterlerin eserlerdeki konumundan hareketle, psikanalitik açıdan genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

Adalet Ağaoğlu'nun romanlarının kadın odaklı ve psikanalitik açıdan incelendiği bu çalışmanın, edebiyat ve psikoloji bağlamında yapılacak diğer çalışmalara katkıda bulunacağını umut ederek, çalışmanın başından itibaren bana rehberlik eden kıymetli hocam ve danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fikret USLUCAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Gamze DENİZ

GİRESUN, 2022

ÖZET

Türk edebiyatının önemli kadın yazarlarından Adalet Ağaoğlu, roman, öykü, oyun, deneme, günlük ve mektup türlerinde birçok eser kaleme almıştır. Ağaoğlu'nun eserleri üzerine yapılan akademik çalışmalarda, kapsamlı bir psikanalitik incelemenin eksik olduğu görülmüş ve bu çalışma ile eksik kalan bu yön tamamlanmak istenmiştir. Yazarın romanlarının psikanalitik kuram açısından incelenmeye uygunluğu ve yazarın romanlarının şahıs kadrosunun büyük bir bölümünün kadınlardan oluşması, çalışmanın başlığını belirleyen önemli etkenlerdir. Ayrıca, Adalet Ağaoğlu'nun kadına dair sorunlara eserlerinde sıkça yer vermesi, bu çalışmada yalnızca kadın karakterlerin incelenmesinin bir diğer sebeplerindendir. “*Adalet Ağaoğlu'nun Romanlarındaki Kadın Karakterlerin Psikanalitik Açısından İncelenmesi*” başlıklı tezin amacı, Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki kadın karakterlerin ruh dünyalarını ve bilinçaltındakileri aydınlatmaktır.

Üç bölümden oluşan tezin ilk bölümünde, psikanalitik kuramın gelişimi, edebiyat ve psikoloji ilişkisi, psikanalitik kuramda kadının yeri gibi başlıklara yer verilmiştir. İkinci bölümde, Adalet Ağaoğlu'nun hayatına ve eserlerine dair bilgilere yer verildikten sonra yazarın romanlarının özetleri verilmiştir. Çalışmanın esas gövdesini oluşturan üçüncü bölümde ise, yazarın romanlarındaki kadın karakterler, çocukluk, rüya, elektra kompleksi, arketipler, çatışmalar, cinsellik, melankoli, ölüm gibi kavramlarla psikanalitik kuram açısından incelenmiştir. Sonuç bölümünde, elde edilen tespitlerin genel bir değerlendirmesi yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: edebiyat, psikoloji, kadın, Adalet Ağaoğlu, roman

ABSTRACT

One of the important women writers of Turkish literature, Adalet Ağaoğlu has written many works in the genres of novels, stories, plays, essays, diaries and letters. In the academic studies on Ağaoğlu's works, it was seen that a comprehensive psychoanalytic analysis was missing and this study aimed to complete this missing aspect. The suitability of the author's novels to be analyzed in terms of psychoanalytic theory and the fact that the majority of the characters of the author's novels are women are the important factors that determine the title of the study. In addition, Adalet Ağaoğlu's frequent mention of women's issues in her works is another reason why only female characters are examined in this study. The aim of the thesis, titled "*Psychoanalytic Analysis of Female Characters in Adalet Ağaoğlu's Novels*" is to illuminate the spirit worlds and subconscious minds of female characters in Adalet Ağaoğlu's novels.

In the first part of the thesis, which consists of three parts, topics such as the development of psychoanalytic theory, the relationship between literature and psychology, the place of women in psychoanalytic theory are included. In the second part, after giving information about the life and works of Adalet Ağaoğlu, summaries of the author's novels are given. In the third chapter, which constitutes the main body of the study, the female characters in the author's novels are examined in terms of psychoanalytic theory with concepts such as childhood, dreams, electra complex, archetypes, conflicts, sexuality, melancholy, death. In the conclusion part, the study was completed by making a general evaluation of the findings obtained.

Key Words: literature, psychology, woman, Adalet Ağaoğlu, novel

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR DİZİNİ	X
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: PSİKANALİTİK EDEBİYAT İNCELEMELERİ	5
1.1. Psikanalitik Kuramlar.....	7
1.1.1 Sigmund Freud ve Psikanaliz.....	7
1.1.2. Alfred Adler ve Bireysel Psikoloji.....	9
1.1.3. Carl Gustav Jung ve Analitik Psikoloji.....	11
1.1.4. Otto Rank ve Doğum Travması	12
1.1.5. Jacques Lacan ve Psikanalitik Kuram.....	13
1.2. Psikanaliz Tarihinde Etkili Olan Kadın Psikanalistler	14
1.3. Diğer Psikanaliz Okulları	18
1.4. Edebiyat ve Psikoloji İlişkisi.....	19
1.5. Psikanalitik Kuramda Kadın	20
2. BÖLÜM: ADALET AĞAOĞLU’NUN HAYATI VE ESERLERİ	25
2.1. Adalet Ağaoğlu’nun Romanları	26
2.1.1. Ölmeye Yatmak	26
2.1.2. Fikrimin İnce Gülü.....	28

2.1.3. Bir Düğün Gecesi	29
2.1.4. Yazsonu.....	30
2.1.5. Üç Beş Kişi	31
2.1.6. Göç Temizliği.....	32
2.1.7. Hayır.....	33
2.1.8. Ruh Üşümesi	34
2.1.9. Romantik Bir Viyana Yazı.....	35
2.1.10. Dert Dinleme Uzmanı	35
3. BÖLÜM: ADALET AĞAOĞLU’NUN ROMANLARININ PSİKANALİTİK AÇIDAN İNCELENMESİ	37
3.1. İLK ADIM, İLK DARBE: ÇOCUKLUK	37
3.1.1. Çocukluğunu Büyütmek İsteyen Kadın: Aysel	38
3.1.2. Hiçlikten Yersizliğe Doğru Savrulan Beden: Tezel	43
3.1.3. Sevgisizlikten İç Kazınan Kız Çocuğu: Ayşen	47
3.1.4. Babaya İnat Yaşanmış Bir Hayat: Evrensel Kokteylci	49
3.1.5. Evini Arayan Kadın: Kezban	52
3.1.6. Unutulan Kız Çocuğunun Sessiz Çığlıkları	53
3.2. BİLİNÇALTININ DIŞA VURUMU: RÜYÂ	54
3.2.1. “Son Akşam Yemeği”	56
3.2.2. Aysel’in Görevi	62
3.2.3. “Gövdemi Bir Türlü Bulamıyorum Anne!”	65
3.3. ELEKTRA KOMPLEKSİNİN İZLERİ	67
3.3.1. Fitnat Hanım ve Kızları	68
3.3.2. Müjgan Hanım ve Ayşen	71
3.3.3. Neval Hanım ve Kızları	73
3.3.4. Türkan Hanım ve Kısmet	74

3.4. KAÇIŞ VE SİĞİNAKLAR	75
3.4.1. “Kalem Kılıçtan Keskindir”	77
3.4.2. “İntihar Etmeyeceksek İçelim Bari!”	79
3.4.3. Sevgisizliğin Büyüttüğü Ayşen.....	81
3.4.4. Anlaşılmamanın Yarattığı Sessiz Sığınişlar	82
3.4.5. Özgürlüğün Esirleri	85
3.4.6. “Sevgi ve Dirençle Dolu Bir Yaşamın Güzelliği”	86
3.4.7. Birlikteliğin Gücü	86
3.4.8. Hayallerden Gerçeklere Düşüş	87
3.4.9. Bir Düşü Sığınanlar	88
3.5. AYNADAKİ BEN	89
3.5.1. Yaşam ve Ölümün İzdüşümü: Aysel	90
3.6. İD, EGO VE SÜPER EGO ÇATIŞMASI	92
3.6.1. Çocukluktan Yaşlılığa Giden Yılda Aysel’in Benlik Serüveni.....	93
3.6.2. Çağının Uyumsuzluğu: Tezel	95
3.6.3. Sevgisizliğin Yönetimindeki Kişilik: Ayşen	96
3.6.4. İd’in Etkisindeki Kadınlar	97
3.6.5. Üç Kadının Kesişen Yolu: Bayram	98
3.6.6. Sevginin ve Birlikteliğin Sembol Kişisi: Nevin.....	99
3.6.7. Benliğiyle Mücadele Eden Kadınlar	99
3.7. EROS VE THANATOS İÇGÜDÜLERİNİN ÇATIŞMASI.....	102
3.7.1. Yeniden Doğuş Biçimi Olarak Ölüm	102
3.7.2. Yaşam ve Ölüm Arasındaki Şişe	104
3.7.3. Yaşam ve Ölüm Arasındaki Köprü: Sevgi.....	105
3.7.4. Ölümün Yıkıntısı Altında Kalan Anne	106
3.7.5. Kadere Karşı Kısmet	106

3.8. AŞK, EROTİZM VE CİNSELLİK	107
3.8.1. Başkaldırı ve Özgürlüğün İfadesi Olarak Cinsellik	108
3.8.2. Cinselliğin Prangalardan Kurtuluşu	110
3.8.3. Yozlaşmış İlişkilere Karşı Gerçek Bir Aşk Hikâyesi	111
3.8.4. Balkız ve Diğerleri: Solmaz, Ayfer ve Kezban	113
3.8.5. Ânı Yaşamanın Güzelliğine Sığınan Kadın: Nevin	115
3.8.6. Üç Beş Kişi Romanının Sevgi Arayışındaki Kadınları.....	116
3.8.6.1. Kısmet	116
3.8.6.2. Kardelen	117
3.8.6.3. Selmin	118
3.8.6.4. Türkan Hanım ve Neval Hanım	121
3.8.7. Örtük ve Doğal Birlikteliğin Sembol Kadınları: Nesrin Hanım ve Clea	123
3.8.8. Deniz Kestanelerinin Düşsel Birlikteliği	124
3.9. MELANKOLİDEN SIYRILAMAYAN KADINLAR	125
3.9.1. Hayal ve Hakikat Çatışmasının Ortasında Bir Kadın	127
3.9.2. Umudu ve Umutsuzluğu Çevreleyen Hiçlik	131
3.9.3. Sevgisiz Geçen Bir Hayatın Sancıları	133
3.9.4. Geri Dönmeyecek Birine Duyulan Özlem	134
3.9.5. Kırılgan ve Mücadeleci Bir Ruh	136
3.9.6. Yaşanmamış Bir Hayatın Hüznü	137
3.10. ARKETİPLER	139
3.10.1. Aysel'in Arketipsel Yolculuğu	140
3.10.2. Benliğe Ulaşma Yolunda Görülen Arketipler	144
3.10.3. Özgürlüğün ve Benliğin Hapsedilişi	146
3.10.4. Dengedeki Benliğin Temsili: Nevin	149
3.10.5. Hiçlikten Benliğe	149

SONUÇ	151
KAYNAKÇA	157

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

s. : Sayfa

S. : Sayı

Terc. : Tercüme

TDK. : Türk Dil Kurumu

vb. : ve benzerleri

vd. : ve diğerleri

GİRİŞ

1. Tezin Problemi

“Adalet Ağaoğlu’nun Romanlarındaki Kadın Karakterlerin Psikanalitik Açıdan İncelenmesi” adlı çalışmanın temel problemi, Sigmund Freud’un çalışmaları üzerine kurulmuş psikanalitik kuramın görüşlerinden ve yöntemlerinden yararlanarak Adalet Ağaoğlu’nun romanlarındaki kadın karakterlerin psikolojilerini aydınlatmak ve çözümlemektir.

Çalışmanın temel problemi, psikanalist sistemde karanlık ve bilinmeyen olarak görülen kadın psikolojisini, gelişen psikanalitik edebiyat incelemelerinin verilerinden yararlanarak, Adalet Ağaoğlu’nun romanlarındaki kadın karakterler üzerinden aydınlatmaktır.

2. Tezin Amacı

Sigmund Freud tarafından 1800’lü yılların sonunda temellendirilen psikanaliz kuramı, temelde insan davranışlarının nedenlerini, ruh dünyalarını çeşitli yöntemlerle aydınlatmayı amaçlayan bir psikoloji akımıdır. Bu yöntem, her psikanalist tarafından farklı açıdan ele alınmıştır. Örneğin Freud, insan davranışlarını ve psikolojisini aydınlatmada görüşlerini kişiliğe ve cinselliğe dayandırırken, Alfred Adler, kişileri incelerken biyolojik etkenlerin yanı sıra toplumu ve sosyal çevreyi de incelemesine dahil eder. Carl Gustav Jung, Otto Rank, Jacques Lacan, Karen Horney, Anna Freud gibi diğer psikanalistler tarafından farklı yönlerden ele alınarak geliştirilen psikanaliz yöntemi sayesinde, ilk zamanlarda belli yöntemlerle incelenen kadın hastalar, birçok açıdan ve gelişmiş yöntemlerle tedavi edilmeye başlanmıştır.

Bu çalışmada, Adalet Ağaoğlu’nun romanlarındaki kadın karakterler, çeşitli psikanaliz yöntemlerinden yararlanarak incelenecektir. Tezin amacı, kadını belli başlıklar ve kuramlar dahilinde inceleyen temel başlıkların dışında, gelişen psikanaliz yönteminin verilerinden yararlanarak ruh halini, eylemlerini ve kişiliklerini aydınlatmaktır.

3. Tezin Önemi

Türk edebiyatında roman kişileri üzerine yapılan psikanalitik inceleme amaçlı bilimsel çalışmalar daha çok Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Alfred Adler gibi önemli psikanalistlerin kuramları ile sınırlıdır. Bu çalışmada ise Freud, Jung, Adler gibi psikanalistlerin yanı sıra Otto Rank, Karen Horney, Melanie Klein gibi psikanalistlerin de görüşlerine yer verilerek, roman kişilerinin ruh tahlili, kişilik durumları farklı bakış açıları ile incelenmiştir.

Bu çalışmada özellikle Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki kadın karakterlerin psikanalitik açıdan incelenmesinin önemi ve nedeni, yazarın romanlarındaki kişi kadrosunun büyük bir bölümünün kadın karakterler olmasıdır. Ayrıca yazarın eserlerinde kadın eğitime, kadının toplumdaki varlığına dair konulara hassasiyet göstererek dile getirmesi de çalışmanın içeriğini belirleyen önemli nedenlerdendir.

4. Tezin Sınırlılığı

Bu tez çalışmasında, Adalet Ağaoğlu'nun romanları, yalnızca kadın karakterler bağlamında psikanalitik açıdan incelenmiştir. Romanlardaki kadın karakterler ele alınırken, daha çok baş kişiler üzerinde yoğunlaşılırken, roman kişilerinin hayatında kritik öneme sahip, anlatının akışını değiştirecek olay ve kişiler, incelenen roman kişisiyle etkileşimi bağlamında incelemeye dahil edilmiştir.

Roman kişileri, çocukluk, rüya, kompleksler, kaçış ve sığınaklar, çatışmalar, cinsellik, melankoli, arketipler gibi başlıklar altında incelenirken, belirtilen başlıklar birçok psikolojik kavram ile desteklenmiştir. Bu incelemeler yapılırken de Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Alfred Adler, Otto Rank, Karen Horney, Helene Deutsch ve diğer birçok psikanalistin kuram ve tespitlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca, romandaki kişiler tahlil edilirken, psikolojik verilerin yanı sıra incelemeleri desteklemek için resim ve müzik gibi sanat dallarından da yararlanılmıştır.

5. Tezin Varsayımları

Yazarın romanlarındaki kadın karakterler, psikanalitik kuramlar bağlamında değerlendirilerek ruh tahlilleri yapılmıştır.

Roman kişilerinin psikolojileri, Freud, Jung, Adler gibi psikanalistlerin yanı sıra Karen Horney, Melanie gibi kadın psikanalistlerin de çalışmalarıyla aydınlatılmıştır. Dolayısıyla kadınlık, bilinmez ve anlaşılmaz bir konu olarak değerlendirilmekten kurtularak, birçok psikanalitik inceleme ile gayet anlaşılabilir olduğu ve kadınlık üzerine psikanalitik çalışmalar yapılmadığı için bilinmez olarak nitelendirildiği tespiti varsayılmıştır.

6. Tezin Evren ve Örneklemi

Adalet Ağaoğlu'nun roman, öykü, oyun, anı, deneme ve mektup türlerindeki eserleri bu tezin evren çerçevesini oluşturmaktadır.

Çalışmanın örnekleme ise, *Ölmeye Yatmak*, *Fikrimin İnce Gülü*, *Bir Düğün Gecesi*, *Yazsonu*, *Üç Beş Kişi*, *Göç Temizliği*, *Hayır*, *Ruh Üşümesi*, *Romantik Bir Viyana Yazı*, *Dert Dinleme Uzmanı* adlı romanlardan oluşur. Yazarın romanları, psikanalitik kuram açısından değerlendirilerek sırasıyla; çocukluk rüya, elektra kompleksi, çatışmalar, cinsellik, melankoli ve arketipler başlıkları altında incelenmiştir. Bu başlıklar, örneklem çerçevesinin en geniş parçalarını oluşturmaktadır.

7. Tezin Yöntemi

“Adalet Ağaoğlu'nun Romanlarındaki Kadın Karakterlerin Psikanalitik Açısından İncelenmesi” adlı çalışma, üç bölüm ve bir sonuç bölümünden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde, psikanaliz ve psikanalitik edebiyat incelemelerine dair çeşitli kitap ve makaleler taranarak elde edilen bilgilere ve psikanalize dair temel kavramlara yer verilmiştir. Psikanalist kuramlar başlığı altında; Sigmund Freud, Alfred Adler, Carl Gustav Jung, Otto Rank, Jacques Lacan, Anna Freud, Melanie Klein, Karen Horney, Helene Deutsch ve diğer psikanalistlerin çalışmalarına ve kuramsal bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Adalet Ağaoğlu'nun; *Ölmeye Yatmak*, *Fikrimin İnce Gülü*, *Bir Düğün Gecesi*, *Yazsonu*, *Üç Beş Kişi*, *Göç Temizliği*, *Hayır*, *Ruh Üşümesi*, *Romantik Bir Viyana Yazı*, *Dert Dinleme Uzmanı* adlı romanlarının özetlerine yer verilmiştir.

Çalışmanın esas gövdesini oluşturan üçüncü bölümde, romanlardaki kadın karakterler belirlenip, psikanalitik yöntemlerle değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelere ulaşmak için, belirlenen başlıklarla ilgili çok sayıda makale, kitap ve tez çalışmaları okunmuş, ilgili başlıklarda çalışmaya dâhil edilmiştir. Doküman incelemeleri yapılırken; Ulusal Tez Merkezi'ndeki psikanalitik başlıklı tezler incelenirken, Sigmund Freud, Alfred Adler, Carl Gustav Jung, Karen Horney, Melanie Klein gibi psikanalistlerin kitap ve makaleleri de incelenmiştir. Tezlerden, makalelerden ve kitaplardan elde edilen bilgilerden altmış üç sayfalık psikoloji sözlüğü oluşturulmuştur. Bu sözlükte, tez çalışmasının da başlıklarını oluşturan çocukluk, arketip, ölüm, id, ego, süperegö ve rüya gibi kavramların psikanalitik kuram açısından açıklamasına yer verilmiştir. Elde edilen bilgilerin yardımıyla, yazarın romanları okunarak inceleme tamamlanmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmaya dair genel değerlendirmeler yapıp, elde edilen tespitler ifade edilmiştir.

1. BÖLÜM

PSİKANALİTİK EDEBİYAT İNCELEMELERİ

Yunanca ruh anlamına gelen “psykhe” ve çözümleme anlamındaki “analysis” sözcüklerinin birleşmesinden oluşan psikanaliz, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “ruhsal çözümleme” anlamına gelmektedir.¹ Sigmund Freud tarafından temelleri atılan psikanaliz, en temel tanımıyla, hastaların bilinçaltına inerek, ruhsal hastalıklarının tedavisinde kullanılan bir yöntemdir.

Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*’nde psikanalizi şu şekilde tanımlamıştır:

*“Bir insan gelişimi ve davranışı teorisi. Başlangıçta Freud tarafından ortaya atılan psikanalitik teorinin daha sonra farklı birçok versiyonunun ortaya çıkmış olmasına rağmen, hepsinin ortak noktası kişiliğe, kişiliğin gelişimine ve davranışlara dinamik bir bakış açısından bakmalarıdır. Hepsi de çocukluk döneminin ve bu dönemde yaşanan deneyimler ile bilinçdışı etkenlerinin hem kişiliğin hem de patolojinin gelişmesinde belirleyici bir rol oynadığını savunur. Buna karşılık çocuk cinselliğinin önemi, Oedipus kompleksi, içgüdüsel yaşam, tekrarlama zorlanması, haz ve gerçeklik ilkelerinin işleyişi, yüceltme, saldırganlık vb. konularda Freud ile onu izleyenler arasında ciddi görüş ayrılıkları vardır.”*²

Sigmund Freud’a göre insan davranışları, bastırılmış isteklerin, duyguların, düşüncelerin, ihtiyaçların itildiği bilinçdışının etkisindedir. Serbest çağrışım yoluyla hastaların ruhsal sorunlarını tedavi etmeyi amaçlayan psikanaliz, insanların travmalarını, çatışmalarını, bilinçdışına ittiklerini ortaya çıkararak, kişinin rahatsızlık veren durumlardan kurtulmasını amaçlamaktadır.³

“Psikanalistler, bireyin bilinçaltı yönünü ortaya çıkararak, çocukluk yıllarında karşılaştığı ve hayatında izler bırakan unsurları ortaya koymayı, onu tedavi etmeyi esas alır. Psikanaliz, insanın bilinçli fikir, duygu, ilgi ve davranışlarının bilinçaltı ile yakından ilgili olduğunu öne sürmektedir. Psikanalizin ortaya çıkması ve tutunmasında Sigmund Freud’un bilinçaltı üzerine yaptığı çalışmaların önemli yeri

¹ Şükrü Haluk Akalın vd., **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, (10. Baskı).

² Selçuk Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2006, s. 594.

³ Budak, a.g.e., s. 594.

vardır. Bilinçaltı, hem biyolojik, kalıtsal olan ilkel cinsellik ve saldırganlık içgüdülerinden, hem de baskı altına alınmış düşünceler, anılar, istekler ve dürtülerden meydana gelir. Bireyin bilinçaltındaki unsurlar onu huzursuzluğa ittiği için bilince doğrudan çıkamaz, ancak bazen bir şekilde kendisini gösterir. Bilinçaltına itilmiş yaşanmışlıklar, duygu ve düşünceler, rüya ve hayaller ile de ortaya çıkabilir. Freud da insan davranışlarını açıklamada bilinçaltının verilerinden yararlanmıştır.”⁴

Psikanalizin ortaya çıkışı, Sigmund Freud’un hocası Josef Breuer’in muayenehanesinde gerçekleşir. “Anna O.” lakaplı kadın, psikanaliz tarihinin ilk kadın hastası olarak bilinir. Anna, babasının ölümünün ardından kısmi felç, konuşamama, yemek yiyememe, görme bozukluğu ve ruhsal karmaşa gibi durumlar yaşar. Breuer’in muayenehanesine gelerek ona yaşadıklarını anlatır ve görüşmelerinde hipnoz yöntemi kullanılır. Anna’nın “konuşarak tedavi” adını verdiği tedavi yöntemi Freud ve Breuer tarafından “katarsis yöntemi” olarak adlandırılır. Zamanla bu konuşmalar tedavi yöntemi olur ve psikanalizin temelini oluşturur.⁵

“Sigmund Freud’un çalışmalarıyla sistemleştirilen ve bir bilim dalı haline getirilen psikanaliz, Carl Gustav Jung, Alfred Adler, Otto Rank, Melanie Klein, Anna Freud, Heinz Kohut, Jacque Lacan gibi birçok psikanalist yetiştirmiştir. Ancak zamanla Sigmund Freud’un düşüncelerine itirazlar yapılmaya başlanır. “Freud’un kuramına yapılan itirazlar; deneysel yöntemin uygulanmaması, cinselliğin aşırı vurgulanması, nörotik kişilerin gözlemine dayalı bir kuram olması ve her şeyi açıklayabilen, gücü sınırsız bir kuram olduğu iddiası başlıklarında toplanmaktadır.”⁶

Bu itirazlar neticesinde psikanalistler birbiriyle fikir ayrılığına düşerek kendi psikoloji okulunu kurarlar. Freud ve onu takip eden, eleştirenler tarafından geliştirilen psikanaliz, zamanla kuramı desteklemek ve ilerletmek için edebi eserlerden de faydalanır. Böylece psikanaliz ve edebiyat araştırmaları karşılıklı olarak birbirinden yararlanır.

⁴ Mustafa Karabulut, “Şiir ve Bilinçaltı: Edip Cansever Örneği”, Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2016, 1-16.

⁵ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 17.

⁶ Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve İnsan Davranışı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994, s. 414-415.

1.1. PSİKANALİTİK KURAMLAR

1.1.1. Sigmund Freud ve Psikanaliz

Sigmund Freud'un psikanaliz kuramı, genellikle insanların kişiliklerine dair incelemelere dayanmaktadır. Bu kuramlarda cinsellik, çocukluk, bilinçaltı gibi önemli konulara değinilerek kişinin yaşamı mercek altına alınır ve çözümlemeler yapılır. Freud, kuramlarına “Topografik”, “Yapısal”, “Psikoseksüel”, “Cinsellik”, “İçgüdüler” gibi isimler vererek her birini açıklar.

Sigmund Freud, Topografik Kişilik Kuramı'nda insan zihnini bilinç, bilinç öncesi ve bilinç dışı olmak üzere üç bölüme ayırır ve insan davranışlarının temelinde, bilinç altına itilen olayların, isteklerin, duygu ve düşüncelerin yer aldığını ifade eder. Bu kuram ile bilinçdışına itilen yaşama ulaşmak amaçlanır.

Freud, insanın ruhsal yapısını buzdağına benzetir. Buzdağının suyun üzerindeki kısmına “bilinç” suyun altında kalan kısmına da “bilinçdışı” der. Buzdağının görünen bölümü bilinç, dış dünyadan ve bedenden gelen algıları fark edebilmeyi, insanın bilerek, isteyerek eylemde bulunmasını ifade eder. Bilinç öncesi ise geçmiş yaşantıyı, hafızada saklanan eylemleri, duyguları ve düşünceleri içerir. Bu bölümde sorunlar çözülmeye çalışılırken, düş kurma gibi süreçler de bulunur. Kişiliğin görünmeyen tarafı, Freud'un deyiimiyle buzdağının su altında kalan kısmını ifade eden bilinçdışı ise, kuramın en önemli bölümüdür. Bilinçdışı, kişinin farkında olarak ya da olmayarak bir sandığın içine yerleştirdiği istekler, duygular, düşüncelerden oluşur. Bilinçdışında saklanan yaşantı, insan davranışlarına da yön verir. Bilinçdışının, bilinç düzeyine çıkarılması için psikanalitik tedavi yöntemlerinden yararlanır.⁷

Sigmund Freud, Topografik Kişilik Kuramı'nı eksik bularak geliştirdiği Yapısal Kişilik Kuramı'nı, *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd* adlı eserinde yayımlar. Bu kez kişiliği id, ego ve süperegö olarak üçe ayırır. Bu kişilik kuramı, adı geçen üç bölümden oluşur ve birbirinden ayrı hareket edemez. Alt benlik de denilen “id”, kişiliğin ilkel yönünü temsil eder. Bu yüzden, isteklerinin doyurulması önceliğidir. Haz ilkesine göre çalışan id, akıl ve ahlak dışı olmanın yanı sıra, cinsellik, saldırganlık, açlık gibi dürtülerden oluşur. Benlik anlamına gelen “ego” ise, insanın mantıklı

⁷ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 27.

yönünü temsil eder. Gerçeklik ilkesine göre çalışan ego, insanın yaşamını denetleyerek sürekliliğini sağlamakla görevlidir. Akıl yürütme, karar verme gibi özellikleri olan ego, id ve süpereo arasındaki dengeleyici unsurdur. Üst benlik yani “süpergo”, toplumsal kurallar, ahlakî değerler, gereklilikler dâhilinde insana yön veren bölümdür. Bu bölüme “vicdan” adı da verilir. İyilik ve kötülük gibi kavramların öğrenildiği bu bölümde, emir ve yasaklara göre bir yol belirlenir.⁸

Freud’un bir diğer psikanaliz kuramı, Psikoseksüel Gelişim Kuramı’dır. Sigmund Freud bu kuramda, insan yaşamını doğumdan belirli bir döneme kadar analiz eder ve incelemelerini çeşitli dönemlere ayırır. Bu dönemler; Oral Dönem (0-18 ay – 1,5 yaş), Anal Dönem (1,5 – 3 yaş), Fallik Dönem (3-6 yaş), Gizil/Latent Dönem (6 – 12 yaş), Genital Dönem (12 – 18 yaş) başlıklarından oluşmaktadır. Freud’a göre bu dönemlerden her biri son derece önemlidir ve bu dönemlerin herhangi birinde yaşanacak olumsuzluk, kişinin ilerleyen yaşlarında, kişiliğinde sorunlar yaşamasına neden olacaktır.⁹

Sigmund Freud’un psikanaliz kuramında sıklıkla bahsettiği ve insan yaşamını dayandırdığı, eleştiriler almasına da sebep olan cinsellik, bir diğer psikanaliz kuramıdır.

Freud’a göre cinsellik evreler halinde gerçekleşir. Cinselliğin ilk evresi, bebeğin doğduğu zaman annesinin memesini emmesi sırasında gerçekleşir. Çocuk annenin memesini emdiği sırada yüzünde mutlu bir ifade belirir. Freud bu ifadeyi, kişinin daha sonraki yaşlarında yaşadığı cinsel orgazm sonucunda oluşan ifadeye benzetir.¹⁰ Sigmund Freud, cinselliğin temel bulgularını şu şekilde sıralar:

“Cinsel yaşam yalnızca erinlikte başlamaz, yalın dışavurumlarla doğumdan hemen sonra başlar. ‘Cinsel’ ve ‘cinsel organ’ kavramları arasında kesin bir ayırım yapmak gerekir. İlki daha geniş bir kavramdır ve cinsel organlarla ilişkisi olmayan etkinlikleri içerir. Cinsel yaşam, bedenin bölgelerinde haz elde etme işlevini içerir. Daha sonra

⁸ Sigmund Freud, **Ruhçözümlemesinin Tarihi**, (Çev. Emre Kapkın, Ayşe Tekşen Kapkın), Payel Yayınevi, İstanbul 2000, s. 422-425.

⁹ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 33.

¹⁰ Geçtan, a.g.e., s. 32.

*üremeye hizmet eden bir işlevdir bu. İki işlev çoğu kez bütünüyle çakışmayı başaramaz.”*¹¹

Freud’un psikanalizle ilgili bir diğer kuramı “İçgüdüler Kuramı” dır. Sigmund Freud’a göre insan davranışlarına, düşüncelerine, isteklerine yön veren iki temel içgüdü vardır. Bunlar; yaşamı temsil eden “Eros” ve ölümü temsil eden “Thanatos” içgüdüleridir. Yunan mitolojisinde yer alan Eros, aşk, şehvet ve cinselliğin tanrısıyken, Thanatos ise saldırganlığın ve ölümün tanrısı olarak geçer. Eros, yaşama, yaratma arzusu, sevgi, açlık gibi dürtülerden oluşmaktadır. Thanatos ise yıkımı, ölümü, kaosu temsil eder ve intihar, cinayet gibi olaylarla ilişkilidir.¹²

Freud, cinsellik içgüdüsünde ise her şeyi libido enerjisine bağlar. Libidonun faaliyetlerinin kişiyi cinsel birleşime yönelttiğini ifade eder. Sigmund Freud, kişinin cinsel faaliyetlerini erosun düzenlediğini belirterek, insanların yaptıkları davranışları da erosa göre açıklar.¹³

Sigmund Freud, psikanalizi, “Topografik”, “Yapısal”, “Psikoseksüel”, “Cinsellik”, “İçgüdüler” olarak incelediği kuramlarının hepsinde insan yaşamını mercek altına almış, bilinç durumlarını, doğumdan itibaren kritik olan dönemlerini, dürtülerini, cinsel yaşamını incelemiştir. Kuramlar, insan yaşamını farklı açılardan ele alsa da hepsinin amacı; insanın davranışlarını, duygularını, ruhunu aydınlatmak ve bilinçaltına ulaşarak sorunlarını çözmeye çalışmaktır.

1.1.2. Alfred Adler ve Bireysel Psikoloji

Sigmund Freud ile Viyana Psikanaliz Topluluğu’nu kuran Alfred Adler, Bireysel Psikoloji okulunun kurucusudur. Freud’un öğrencisi olan Adler, zamanla onun düşüncelerinden uzaklaşır ve kendi kurduğu okulun düşüncelerini geliştirir.¹⁴

Alfred Adler, insanı sosyal bir varlık olarak görür ve Freud’un bu önemli noktayı görmediğini söyler. Ona göre, her insan kendi toplumuna, yaşadığı şartlara

¹¹ Sigmund Freud, **Ruhçözümlemesinin Tarihi**, (Çev. Emre Kapkın, Ayşe Tekşen Kapkın), Payel Yayınevi, İstanbul 2000, s. 375.

¹² Freud, a.g.e., s. 98.

¹³ Freud, a.g.e., s. 83.

¹⁴ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 30.

göre değerlendirilmelidir. Adler, bireysel psikolojiyi ele alırken kişinin çevresiyle ilişkisinin önemine de vurgu yapar.

“Adler, insanı incelerken, onun olayları nasıl algıladığına ve diğer insanlarla ilişkilerinde kendisini nasıl değerlendirdiğine önem vermiştir. Dolayısıyla davranışı incelemede izlenecek yöntemde asıl olan, gözlemcinin kendi algıları değildir. Davranışları çözümleme durumunda olan kişi öznel gözlem durumunda olmalıdır. Bu ise empati yoluyla gerçekleştirilir. Bir başka deyişle gözlemci, olayları kişinin onları gördüğü gözle görmeye, kendini onun yerine koyarak düşünmeye, hissetmeye ve davranmaya çalışmalıdır. Adler bunu, “Onun gözleriyle görebilmeli, onun kulaklarıyla işitebilmeliyiz” sözleriyle dile getirir.”¹⁵

Alfred Adler, Bireysel Psikoloji Okulu’nu kurmanın yanı sıra, aşağılık kompleksi ve erkeksi protesto adlı iki önemli kavramdan bahseder. Bunlardan ilki olan aşağılık kompleksi, kişinin bazı yönlerden, kendini insanlardan ve toplumdan aşağı hissetmesi anlamına gelmektedir. Alfred Adler, aşağılık kompleksinde, kişinin çocukluk yaşantısının, ailesiyle ilişkilerinin ve geçmiş yaşantısının önemli bir yere sahip olduğunu vurgular.

Ayrıca Alfred Adler, “eksiklik duygusu” terimini ilk kez ortaya atan psikiyatrdır. Eksiklik duygusu yaşayan kişileri, tedavi etmek için psikoterapi yöntemi geliştirmiştir.¹⁶

Alfred Adler, kadının toplumdaki yerini, ataerkil toplum yapısına dayandırır. Ona göre, ataerkil toplum baskısı içindeki kadın, bu baskılara direnebilmek için birtakım davranışlar sergiler. Ona göre, toplum tarafından sıkıştırılmış ve bunalmış hisseden kadın, toplumdan intikam almak için ya kadınlığını aşırı yönde kullanır ya da erkeksi bir tavır sergiler. Kadının bu tür davranışına erkeksi protesto adını verir.¹⁷

¹⁵ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 148.

¹⁶ Alfred Adler, **İnsanı Tanıma Sanatı**, (Çev. Kamuran Şipal), Say Yayınları, (12. Baskı), İstanbul 2010, s. 3.

¹⁷ Geçtan, a.g.e., s. 139.

1.1.3. Carl Gustav Jung ve Analitik Psikoloji

Carl Gustav Jung, Sigmund Freud ile yakın dosttur. Fakat, zamanla Freud'un görüşlerinden ayrılan Jung, görüşlerini ve düşüncelerini "Analitik Psikoloji" adı altında dile getirerek kendi ekolünü oluşturur.

Jung, ruhsal enerjiyi "psişik enerji" olarak adlandırır ve bu enerjinin Freud'un sözünü ettiği gibi yalnızca cinsel güdülerden kaynaklanan bir enerji olmadığını, ruhu da kapsadığını ifade eder.¹⁸

Latince "ruh" anlamına gelen psişe, günümüzde "zihin" sözcüğünü karşılamaktadır. Carl Gustav Jung'a göre psişe; insanın bilinçli ya da bilinçdışı bütün duygu, düşünce ve eylemlerini içerir.¹⁹

*"Jung, kişisel ruhun dışında önsel bir ortaklık (kolektif bilinçdışı) düşüncesinin ilk kez gördüğü bir rüya ile oluştuğunu belirtmiştir. Başta bunun, ruhun işlevselliğinin daha önceki formlarının izleri olduğunu düşünen Jung, daha sonraları artan deneyimine ve güvenilir bilgiye dayanarak bunların içgüdü formları yani arketipler olduğunu anlamıştır."*²⁰

Carl Gustav Jung, analitik psikoloji kuramını, Sigmund Freud'un psikanaliz kuramının temelleri üzerine kurmuştur. Bu doğrultuda insan ruhunu; bilinç, kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı olmak üzere üç bölüme ayırmıştır.²¹

*"Jung'a göre analitik psikoloji, duyu işlevleri, duygusal fenomenler, düşünce süreçleri gibi bireysel işlevleri önce ayırıp ardından onları araştırma amacı için deneysel koşullara maruz bırakmamasıyla deneysel psikolojiden ayrılır. Analitik psikoloji, psişenin bütünlüklü yapısı ile daha çok doğal bir fenomen olarak ilgilenir."*²²

Jung, analitik psikoloji ile ilgili düşüncelerini şu şekilde açıklar:

"Analitik psikoloji ve daha önceki psikolojiler arasındaki fark; analitik psikolojinin en zor ve karmaşık süreçlerin bile üstesinden gelmekten çekinmiyor olmasıdır. Diğer bir farklılık ise yöntem metodumuzda yatar. Özenle hazırlanmış bir laboratuvar ekipmanımız yoktur; bizim laboratuvarımız dünyadır. Testlerimiz insan yaşamının

¹⁸ Murat Ukray, **Jung Psikolojisi**, Yason Yayınları, İstanbul 2016, s. 11.

¹⁹ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 171.

²⁰ Carl Gustav Jung, **Anılar, Düşler, Düşünceler**, (Çev. İris Kantemir), Can Yayınları, İstanbul, 2017, s. 195.

²¹ Murat Ukray, **Jung Psikolojisi**, Yason Yayınları, İstanbul 2016, s. 17.

²² Carl Gustav Jung, **Kişiliğin Gelişimi**, (Çev. D. Olgaç), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.109.

fiili, günlük oluşları ile ilgilidir, deneklerimiz ise hastalarımız, akrabalarımız, arkadaşlarımız ve sonuncu ama son derece önemli olan kendimizdir. Kader, deneyi uygulayanın rolünü oynar. Herhangi bir iğne ucu, yapay şok, sürpriz ışık ve laboratuvar deneyi için gereken araç gereç yoktur; bizim materyallerimizi gerçek hayatın umutları ve korkuları, acıları ve neşeleri, hataları ve başarıları sağlar.”²³

Carl Gustav Jung, persona, anima ve animus, gölge, ben adlarını verdiği arketip kavramıyla psikoloji literatürüne yeni bir kavram ekler. O, arketipleri evrensel düşünce biçimleri olarak tanımlamanın yanı sıra, arketiplerin duygusal yönünün de güçlü olduğunu söyler.²⁴

Yunanca “arkhetypos” kavramından türetilen arketip kavramı, ilk imgeler, karakterler ya da kalıplar olarak tanımlanır. Dolayısıyla arketipler, her insanın yapısında bulunmakla beraber varlığını nesilden nesle devam ettirmektedir.

Arketipler daha çok, doğum, ergenlik dönemi, ölüm, doğal afetler gibi tehlikeli veya hoş giden durumlarda belirgin olarak görülmektedir.²⁵

1.1.4. Otto Rank ve Doğum Travması

Otto Rank, psikanaliz kuramının yaygınlaşmaya başladığı günlerde Sigmund Freud’un çevresinde oluşan grubun etkin bir üyesidir. 1900’lerin başlarında “Artist Kişilik” üzerine yazdığı makalesi ile Freud’un ilgisini çekmiştir. Freud’un bu ilgisi Rank’ın psikanalitik kuramda öncü bir isim olmasını sağlarken, iyi bir üniversite eğitimi almasına da katkıda bulunmuştur. Amerika’da eğitimini tamamladıktan sonra Freud’dan farklı görüşler geliştirmesi üzerine aralarındaki ilişki bozulur. Özellikle doğum travması üzerine görüşleri ve psikanaliz yerine psikoterapi kavramını kullanmaya başlaması eleştiriler almasına neden olur.²⁶

Otto Rank, 1924 yılında yayımladığı *Doğum Travması* adlı eseriyle kendi kuramını geliştirme doğrultusunda ilk adımı atar. Rank’a göre dölyatağında geçen

²³ Carl Gustav Jung, *Kişiliğin Gelişimi*, (Çev. D. Olgaç), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 109-110.

²⁴ Fikret Karahan vd. “*Psikolojik Danışma ve Psikoterapide Kuramlar*”, Deniz Kültür Yayınları, Samsun 2004, s.14.

²⁵ Ece Serrican, “*Carl Gustav Jung’un Analitik Psikoloji Kuramındaki Arketip Kavramının Edebiyata Yansıması*”, International Journal Of Social Sciences And Education Research, 2015, 1(4), s. 1460-1472.

²⁶ Otto Rank, *Doğum Travması*, Metis Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2014, s. 7.

rahat bir dönemin ardından, çaba ve girişim gerektiren doğum sonrası, yeni doğan bebekte dehşet hissi uyandırır. Otto Rank bu durumu, insan hayatındaki ilk kaygı olarak nitelendirir.²⁷

Sigmund Freud, doğum sonrası travmayı kaygının ilk örneği olarak kabul etmekle birlikte, daha sonraki yıllarda yaşamın kaygılarını cinsel nitelikte nedenlerle açıklamıştır. Otto Rank ise insan yaşamındaki kaygıların çoğunu, doğum anında yaşanan ayrılık kaygısının tekrarı olarak görmüştür. Rank bu durumu şu şekilde açıklar:

*“Ona göre, doğum travması sonucu yitirdiklerine karşılık bebek, annesinin de yardımıyla yeni ilişkiler kurarak çevresiyle “birlikte olma” durumunu sürdürür. Ancak, gelişim sürecinin doğal sonucu olarak kurulan beraberlikler, ileride bir yenisi kurulmak üzere daima sona erer ve ayrılık kaygısı, yaşam döngüsünün her aşamasında yeniden yaşanır.”*²⁸

Otto Rank’a göre her insan kendi kararlarını verme noktasında birtakım çatışmalar ile dünyaya gelir. O, insanın özgür bir varlık olma çabasını yaşamın özü olarak görür. Bunun tam tersi olarak da döl yatağındaki çabasız varoluşa dönme eğiliminden bahseder ve bu ona göre, ölüme ulaşma isteği anlamında gelmektedir.²⁹

1.1.5. Jacques Lacan ve Psikanalitik Kuram

Jacques Lacan, 1901-1981 yılları arasında yaşamış Fransız psikanalisttir. Lacan, Sigmund Freud’un psikanalitik kuramına felsefi bir dayanak kazandırarak öne çıkmıştır. Çalışmalarını daha çok benlik psikolojisi ve bilinç üzerine yapılandırmıştır.

“Lacan, kuramında, dönemin benlik psikologları ve diğer ana akım psikanalist kurama dahil olan psikanalistlerin kendiliği ve özneyi konumlandıkları yer açısından farklı bir bakış açısı sunması ile bilinir. Lacan, kendi çalışmaları ile Freud’un çalışmalarında tam olarak ve açık bir şekilde ortaya koymadığını düşündüğü fakat Freud’un çalışmalarından yola çıkarak detaylandığını

²⁷ Otto Rank, **Doğum Travması**, Metis Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2014, s. 8.

²⁸ Rank, a.g.e., s. 8-9.

²⁹ Rank, a.g.e., s. 9.

söyleyebileceğimiz, imgesel, simgesel ve gerçek düzlemler olarak adlandırdığı terimleri psikanaliz literatürüne ve çalışmalarına kazandırmıştır.”³⁰

Freud’un “id-ego-süperego” kavramlarından farklı olarak Lacan’ın kuramı, “imgesel-simgesel-gerçeklik” adlı üç önemli kavramın birbiriyle etkileşimi üzerine kurulmuştur.

“Kendisi ile dış dünya arasındaki ayrımı henüz kavrayacak düzeyde olmayan bebek, Lacan’ın “imgesel alan” adını verdiği düzenin içerisinde. Doğanın alanı olarak da nitelendirebileceğiniz bu alanda bebek, kendisini anneyle bütün olarak algılamaktadır. Yaşamımızın ilk aylarında doğal olanın özelliklerini taşıyan bizler için imgesel alan, “özdeşleşmeler yaptığımız ama bu arada da kendimizi yanlış tanıyıp algıladığımız imgelerin bölgesidir.”³¹

Lacan’ın “ayna evresi” adını verdiği dönemde bebek, ilk ego ve benlik algısını oluşturur.³² Freud’da narsizm kavramı ile açıklanan bu durum, Lacan’da ayna evresi ile açıklanır. Bebek, bu yüzleşmeden sonra ego ve benliği ile tanışır. Bebeğin bütün ilgisi aynada gördüğü yansımasına yönelir.

1.2. PSİKANALİZ TARİHİNDE ETKİLİ OLAN KADIN PSİKANALİSTLER

Sigmund Freud’un çalışmaları ile kurulup gelişen psikanaliz kuramı, ilerleyen yıllarda Freud’un takipçileri ve onu eleştiren psikanalistlerce geliştirilir. Burada, çalışmanın özünü teşkil eden kadınlardan hareketle, Anna Freud (1895-1982), Melanie Klein (1882-1960), Karen Horney (1885-1952), Helene Deutsch (1884-1982), Lou Andreas-Salome (1861-1937), Marie Bonaparte (1882-1962), Hermine Hug-Hellmuth (1871-1924), Susan Isaacs (1885-1948), Paula Heimann (1899-1982), Frieda Fromm-Reichmann (1889-1957), Françoise Dolto (1908-1988), Sabina Spielrein (1885-1942) gibi psikanalistlerin görüşlerine ve psikanalize katkılarına değinilecektir.

Kadın psikanalistler, ilk adımlarını 1920 yılında Uluslararası Psikanaliz Derneği’nin VI. Kongresi’ne katılarak atarlar. Anna Freud, Sabina Spielrein, Helene

³⁰ Kamil Tuzgöl, “Lacanyen Psikanalitik Kuram ve Öznenin Konumu”, Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi, C:1, S:1, Ocak 2018, s. 42.

³¹ Terry Eagleton, **Edebiyat Kuramı: Giriş**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, s. 174.

³² Jacqueline Rose, **Görme ve Cinsellik**, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara 2010, s. 27.

Deutsch, Eugenie Sokolnicka, Karen Horney ve Hermine von Hug-Hellmuth gibi isimler, çekingen ama kararlı bir şekilde yeni bakış açıları içeren sunumlarını yaparlar ve uluslararası camiada “Biz de varız.” mesajını verirler. Aşk, erotizm, bilinçdışı, kadın gibi konulara eğilerek psikanalize yeni yorumlar getirirler.³³

Bu bölümde bahsi geçen kadın psikanalistler, kökenleriyle, kültürleriyle, yaşam biçimleriyle, bakış açılarıyla psikanalist kuramın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Sigmund Freud’un kızı Anna Freud, tıpkı babası gibi psikanaliz üzerine çalışmalar yaparak psikanalitik kuramı geliştiren önemli isimlerdendir. Çalışmalarını çocuk psikolojisi üzerine yoğunlaştırarak savaş gibi toplumsal olayların çocuk psikolojisine etkilerini inceler. Viyana Psikanaliz Derneği’nin başkanlığını yapan Anna Freud, kişilik gelişiminde benliğin önemine dair çalışmalar yayınlar.³⁴

Psikanalist kuramda önemli olan bir diğer isim, çocuk psikanalizi üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan Melanie Klein’dir. O, Londra’da psikanaliz üzerine eğitimler aldıktan sonra, çalışmalarını yetişkin hastalar üzerine yoğunlaştırır. Klasik psikanalist kuramın aksine, insanların yaşantısına vurgu yapan Klein, psikanalitik kuramda anne figürüne de dikkat çekerek kurama farklı bakış açıları kazandırmıştır.³⁵

Karen Horney, psikanaliz eğitimine, Berlin Psikanaliz Enstitüsü’nde başlar ve eğitim sonrası aynı fakültede öğretim üyesi olarak eğitim verir. O, psikanaliz kurama feminist bakış açısı getirmeyi amaçlamış ve çalışmalarını da kadın psikolojisi üzerine yapmıştır. Horney, erkeklerin, kadınların doğurganlığını ve annelik duygularını kısıktığı düşüncesini ortaya atarak, psikanalitik kurama rahim kıskançlığı kavramını kazandırmıştır. Ayrıca nevroz ve ego kavramlarından bahsederken kültür olgusuna ve sosyolojik koşullara da değinerek psikanalist kurama yeni bakış açılarının getirilmesini sağlar.³⁶

Psikanaliz tarihinde önde gelen isimlerden biri de Helene Deutsch’dır. Viyana Tıp Fakültesi’nde okuyan Helene, Freud’un *Rüyaların Yorumu* adlı kitabını okuyarak

³³ Isabelle Mons, **Ruhun Kadınları “Psikanalizin Öncü Kadınları”**, (Çev. Öncel Naldemirci), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s. 11-12.

³⁴ Anna Freud, **Ben ve Savunma Mekanizmaları**, Metis Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2011, s. 2.

³⁵ Melanie Klein, **Haset ve Şükran**, Metis Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2011, s. 2.

³⁶ Büşra İşcan, **Psikanaliz Tarihinde Etkili Kadın Psikanalistler**, Self Psikoloji Akademi, (Erişim: 06.11.2021).

psikanalizle tanışır ve bu yolda ilerler. Üniversiteyi bitirdikten sonra Freud'dan psikanaliz dersleri alır. Daha sonra da Viyana Psikanaliz Topluluğu'na katılan ilk kadın olur. Çalışmalarında genellikle kadın psikolojisi, erkek ve kadınlarda narsizm gibi konuları işleyen Helene, daha sonra annelik gibi konuları da psikanaliz kuram dahilinde incelemiştir. Ona göre kadınlardaki kaygının sebebi; annelik duygusu ve erotizm duygularının çatışmasından kaynaklanmaktadır.³⁷

Lou Andreas-Salome, psikanalist kuramda önemli bir diğer isimlerdendir. Otoriter bir ailede yetişen Salome, özgürlüğüne düşkün bir yazardır. Eğitimine teoloji, felsefe ve sanat dallarıyla ilgilenerek başlamıştır. 1910 yılında Sigmund Freud ile tanıştıktan sonra çalışma odağını narsizm kavramına çevirmiştir. Özellikle kadınların narsistik tavırlarını ve cinsel hayatlarını incelemiştir. Yaşamı boyunca psikanalitik kurama dair birçok makale ve kitap yayımlamasının yanı sıra roman türünde de eserler kaleme almıştır.³⁸

Marie Bonaparte, psikanalist ve yazardır. Sigmund Freud'a tedavi olmak için gelen Maria, zamanla Freud ile arkadaş olur ve onun psikanaliz üzerine düşüncelerini benimser. *Kadın Cinselliği* adlı makalesinde, biyolojik faktörlerin insan yaşamına etkisine değinir ve biseksüel kavramına dair görüşlerini dile getirir.³⁹

Hermine Hug-Hellmuth ise çocuk psikanalizini başlatan kişi unvanına sahiptir. Çocukların tedavi süreçlerinde serbest çağrışım yönteminin yerine oyun tekniklerinin kullanılabileceğini söyleyerek kendisinden sonraki psikanalistlere yol göstermiştir. Evlat edindiği yeğeni tarafından öldürülmesi, birçok yapıtının yayımlanmadan yok olduğunu düşündürmüştür.⁴⁰

Susan Isaacs, psikanalizle ilgilendiği ilk yıllarda çalışmalarını, psikoloji ve biyoloji ilişkisi üzerine yapar. Daha sonra rüyalar ve fanteziler üzerine yoğunlaşarak, insanların gerçekleştiremediği ihtiyaçlarını fanteziler aracılığıyla giderdiğini dile getirir. Rüyaları, geçmiş yaşantının yansıması olarak gören Susan Isaacs, çalışmalarını

³⁷ Büşra İşcan, **Psikanaliz Tarihinde Etkili Kadın Psikanalistler**, Self Psikoloji Akademi, (Erişim: 06.11.2021).

³⁸ İşcan, a.g.m.

³⁹ İşcan, a.g.m.

⁴⁰ İşcan, a.g.m.

çocuklar ve gençler üzerine yoğunlaştırarak onların rüyalarını inceler. Duygusal gelişimin, zihinsel gelişime etkileri üzerine konuşmalar yapar.⁴¹

Frieda Fromm-Reichmann yaşadığı dönemde tıp fakültesini kazanan ilk kadın öğrencilerden biridir. Tıp eğitiminin ardından, Birinci Dünya Savaşı'ndan fiziksel ve mental olarak etkilenen askerleri tedavi etmeye başlaması, onun psikoloji alanına yönelmesine sebep olmuştur. Sigmund Freud'un makalelerinden etkilenir ve psikanalize dair ilk eğitimini Berlin Psikanaliz Enstitüsü'nde almaya başlar. Eric Fromm ile evlendikten sonra çalışmalarını birlikte yürütmüşlerdir. Amerika'ya göç ettikten sonra buradaki bir psikiyatri hastanesinde yirmi iki sene boyunca psikiyatrist olarak görev yapmıştır. Çalışmalarını kaygı ve yaşam deneyimleri üzerine yoğunlaştırarak birçok psikanalist ile iş birliği yapmıştır.⁴²

Françoise Dolto, psikanaliz çalışmalarının çoğunu çocuk psikolojisi üzerine yapmış bir psikanalisttir. Çocukların zihinsel gelişimleri, psikozları ve anne-çocuk ilişkisi üzerine duran Dolto, kendine has bir tedavi yöntemi geliştirmeyi amaçlamıştır.

Sabina Spielrein, henüz on sekiz yaşlarındayken histeri atakları geçirmeye başlamış, gülmelerini ve ağlamalarını durduramamak gibi şikayetlerle Carl Gustav Jung'a tedavi olmak için gitmiştir. Tedaviler sonucunda babası tarafından fiziksel şiddete maruz kaldığı ve bedeninin çeşitli tiklerle bu tepkileri verdiği ortaya çıkmıştır. Jung'un desteğiyle ailesi ile ilişkisini kesip tıp fakültesine başlamış, Jung'ın asistanlığını yapmıştır. Çocuk psikolojisi üzerine çalışmalar yapmış, psikanaliz alanında doktora tezi yazan ilk kadın olma unvanına sahip olmuştur. Psikanaliz alanında birçok makaleler yazan Sabina, Naziler tarafından vurularak öldürülmüştür.⁴³

Sigmund Freud ile temelleri atılan psikanaliz kuram ve yöntemin, kadın psikanalistler tarafından farklı bakış açıları getirilerek çalışma alanı genişletilmiştir. Freud'un “karanlık bir dehliz” olarak gördüğü kadınlık ve kadın psikolojisi, bizzat kadınlarca aydınlatılıp çözümlenmeye çalışılmıştır.

Psikanalizin ilk yıllarında kadınlık ve kadın psikolojisi yalnızca “cinsellik” bağlamında ele alınırken, kadın psikanalistlerin eğilimleri ve çalışmalarıyla yalnızca

⁴¹ Büşra İşcan, **Psikanaliz Tarihinde Etkili Kadın Psikanalistler**, Self Psikoloji Akademi, (Erişim: 06.11.2021).

⁴² İşcan, a.g.m.

⁴³ İşcan, a.g.m.

cinsel açıdan incelenmekten kurtulmuş, rüyaların, çocukluğun, geçmiş yaşantının, ruhsal durumun, kültürel ve sosyolojik koşulların, gözlem yapmanın önemine vurgu yaparak hem psikanalitik kurama yeni yöntemler bulunmuş, hem de kadınlara ve kadınlığa dair yapılan çalışmalara yeni bakış açıları kazandırılmıştır.

Kadın psikanalistler, psikanaliz kurama ve yönetime birçok yeni kavram kazandırmıştır. Bunun temelinde kadınların sosyal hayatta yer almaya başlaması, eğitim alarak kendilerini geliştirmesi gibi nedenler bir yana, psikanalist kadınların zorlu yaşamları da etkili olmuştur. Elllerinde bavullarıyla ülkeleri gezen kadınlar, gittikleri yerlerde analiz yapmayı ve psikanalizi geliştirmeyi amaçlamıştır. Birçok, kadın psikanalistin ortaya attığı kavramlar, çalışmalar, bizzat kendi yaşam deneyiminin, acılarının çözümlemesidir. Tarihte önemli ve başarılı doktor, psikanalist olmalarının arkasında, çözümledikleri hastalıkları bizzat kendileri yaşayan “hastalar” olmaları yatar.

1.3. DİĞER PSİKANALİZ OKULLARI

Kendilik Psikolojisi, Heinz Kohut’un öncülüğünde gelişen psikanalitik kuramlardan biridir. Bu kuram, insanın kendine verdiği değeri koruyabilmesi için diğer insanlarla ilişkisinin önemine vurgu yapar. Kohut, kişinin kendini iyi hissedebilmesi için diğer insanların olumlu tepkilerine ihtiyacı olduğunu söyler.⁴⁴

Kişilerarası Psikanaliz’in kurucusu Harry Stack Sullivan’a göre kişilik, sosyal çevrede gelişir. Bu kuramda da kişinin yaşadığı çevrenin, insanlarla iletişiminin kişiliğini oluşturmada önemli birer etken olduğu, kaygı, ergenlik gibi durumların da kişiliği etkilediği vurgulanır.⁴⁵

Nesne İlişkileri Teorisi, Margaret Mahler ve Melanie Klein, Winnicott, Balint, Fairbairn, Kohut gibi psikanalistlerce geliştirilen bir kuramdır. Bu kuram, nesneler ve kişiler arası ilişkilere odaklanır. Özellikle kişilik üzerinde sosyal ve çevresel etkilere, anne-çocuk etkileşimine yoğunlaşır.⁴⁶

⁴⁴ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 119.

⁴⁵ Geçtan, a.g.e., s. 273.

⁴⁶ Melanie Klein, **Haset ve Şükran**, Metis Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2011, s. 8

İlişkisel Psikanaliz, Stepen A. Mitchell, Jessica Benjamin, Jay R. Greenberg gibi temsilcileri bulunan psikanalist kuramdır. Bu kuram, kişinin çevresi ve insanlarla ilişkisi üzerine yoğunlaşan iki kuramın; “Kişilerarası Psikanaliz” ve “Nesne İlişkileri Teorisi” nin birleşiminden oluşur.

Rollo May, *Anksiyetenin Anlamı* adıyla 1950 yılında yayınladığı kitapta anksiyeteyi varoluşçu bir yaklaşım ile ele almıştır. 1953’te yayınladığı *Kendini Arayan İnsan* adlı eseri onun tanınmasını sağlamıştır. 1958 yılında Angel ve Ellenberger ile yayınladıkları *Varoluş: Psikiyatri ve Psikolojide Yeni Bir Boyut* isimli yapıt ise varoluşçu hareketin popülerleşmesini sağlamıştır.

1.4. EDEBİYAT VE PSİKOLOJİ İLİŞKİSİ

Edebiyat; duygu ve düşünceleri, hayalleri, olayları yazılı olarak ifade etme sanatıdır. Sanatçı eserini oluştururken içinde bulunduğu toplumdan, insanlardan, kişisel yaşantısından, bilinçaltından, arzularından, korkularından kısacası kendisini etkileyen birçok kaynaktan beslenir.

Yazarlar, eserlerinde kendi ruh dünyalarını anlatabileceği gibi farklı kişilerin ruh dünyalarını da anlatabilir. Bu kişilerin ruhsal çözümlemeleri yapılırken de psikoloji biliminden sıklıkla yararlanılır. Nitekim edebiyat da psikoloji de merkezine ve incelemesine insan ruhunu ve davranışlarını alır. Edebiyat ve psikoloji arasındaki bu ortaklık, zamanla bir eleştiri yöntemi haline gelerek “psikanalist yöntem” adını alır.

“Yazarın yaşamına ve kişiliğine gösterilen ilgi yirminci yüzyılda Freud’un etkisiyle yeni ve daha teknik bir biçim almış, psikanalize dayanan yeni bir eleştiri yöntemi, sanat eleştirisinde büyük bir yer tutmuştur. Freud’un bilinçaltıyla ilgili buluşlarına dayanan bu yöntemi, bazıları sanatçının psikolojisini, bilinçaltı dünyasını cinsel komplekslerini vb. ortaya çıkarmak için; bazıları aynı zamanda bu buluşları eserlerini yorumlamak için kullanmış, yine bazıları da eserlerindeki kişilerin psikolojisini, davranışlarını açıklamak amacıyla bu kişilere uygulamışlardır.”⁴⁷

Sigmund Freud, hayal kurma ve sanatçı arasında bir bağ olduğunu söyleyerek, sanatçıyı da ruh hastasına yakın olarak görür. Çünkü Freud’a göre sanatçı da gerçek

⁴⁷ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 149.

dünyada tatmin edemediği isteklerle doludur. Dolayısıyla bir sanat eserine, yazarın bilinçaltında kalmış isteklerinin, korkularının sembollerini taşıyan bir belge gibi bakılabilir. Psikanalize dayanan bu yöntem yazarın hayatını ve esere ait özellikleri açıklamaya yarar.⁴⁸

Sigmund Freud, serbest çağrışım, hipnoz ve aktarım gibi yöntemlerle hastaların ruhsal sorunlarını çözmeyi amaçladığı psikanaliz yöntemini, sanatçıların eserleri üzerinde de uygulamaya başlar. Özellikle Shakespeare, Dostoyevski, Leonardo Da Vinci, Sophokles gibi sanatçıların eserleri üzerine yaptığı çalışmalarıyla, psikanalist edebiyat kuramının temellerini atar. Psikanalist yöntem ile, sanatçının bilinçaltı, çocukluğu, aile yaşantısı, birey ve toplumla ilişkisi, kişiliği, arzuları, çatışmaları incelenir ve eser üzerindeki yansımaları ortaya çıkarılır. Bu yöntem ile yalnızca yazarın hayatı merkeze alınmaz, eser merkezli incelemeler de yapılır. Önemli olan yazarın veyahut eserdeki kişilerin bilinçaltına inip, ruh çözümlemeleri yapılarak metni aydınlatmaktır. Bir doktor, nasıl ki hastasının bilinçaltına inerek ona rahatsızlık veren durumları belirleyip, iyileştirmeyi amaçlarsa, psikanalist yöntem de eserin ve eserdeki kişilerin ruh dünyasının aydınlatılmasını amaçlar. Bu da edebiyat ve psikoloji arasında disiplinler arası bir incelemeyi gerekli kılar.⁴⁹

1.5. PSİKANALİTİK KURAMDA KADIN

Psikanalitik kuramda kadın, Sigmund Freud'un etkisiyle daha çok biyolojik ve cinsel açıdan incelenmiştir. Freud, kadının cinsel yaşamını henüz keşfedilmemiş olarak niteler.⁵⁰ Kadına dair bilgilerin daha çok erkekler tarafından verildiği psikanalist kuramda, görüşler daha çok fallus (penis) kavramı üzerinden erkekliğe dayandırılır.

Sigmund Freud, kız çocuğunun, erkek cinsel organına sahip olmadığını anladığında yaşadığı travmayı, iğdiş karmaşası olarak adlandırır ve bu travmanın kız çocuklarında aşağılık duygusu yarattığını ifade eder. Viyana Okulu'nun görüşleri de Freud'un görüşleri gibi biyolojik temellere dayanmaktadır. Fakat, burada Marie

⁴⁸ Berna Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 152.

⁴⁹ Moran, a.g.e., s. 152-154.

⁵⁰ Bekir Onur, "Psikanaliz Kuramında Kadın", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1980, C:13, S:1, s. 63.

Bonaparte, Helene Deutsch, Ruth Mack Brunswick gibi psikanalistlerce daha çok kadın cinsel organının yapısının ve cinsel faaliyetlerin incelendiği görülür. Londra Okulu'nun kadına ve kadınlığa bakışı, Freud'a karşı tutumlarıyla dikkat çeker. Melanie Klein, Josine Müller, Karen Horney, Ernest Jones gibi isimlerin yer aldığı okulda, kadınların erkeksi doğduğu görüşünün aksine, temele kadınlığın alındığı ve kadınlığın süreçlerinin incelendiği görülür.

Gelişen psikanalist çalışmalar neticesinde, kadınlık, erkek cinselliği ile kıyaslanmaktan çıkarak bağımsız bir şekilde araştırılmaya başlanmıştır. Christian David'e göre önemli olan, cinselliği gizemli olmaktan kurtarmak ve gerçek kadınlığın araştırılmasıdır. O, cinsiyetler arası ayrımlar yapmak yerine benzerliklerin vurgulanması gerektiğini söyler.⁵¹

Karen Horney, kadın psikolojisinin incelendiği çalışmalarda biyolojik değil kültürel nedenlerin araştırılması gerektiğini söyler.⁵² Kadının toplumsal ve aile hayatındaki yerine ve ona biçilen rollere vurgu yapar.

Psikanalizin kuruluşunun ilk yıllarında, Freud'un da öncülüğünde daha çok erkeklere ve babalara yönelik incelemelerde bulunmuştur. Freud, babasını da yitirdiği bu yıllarda, Kral Oedipus, Hamlet gibi erkek kahramanların ön planda olduğu eserler üzerine incelemeler yapar. Ancak, erkekler üzerine yoğunlaşıl原因 çalışmaları, Helene Deutsch, Karen Horney, Anna Freud, Melanie Klein gibi kadın psikanalistler aracılığıyla kadınlık ve annelik gibi konuları da ilgi alanına dahil eder.

Kadın psikanalistlerin kurama dahil olmasıyla, psikanalist sistemin otoriteyi temsil eden erkeksi, yasaklayıcı ve sınırlayıcı yönünün yanı sıra, dinleyen, içselleştiren, kadınsı yönü ortaya çıkmıştır.⁵³

“Arjantinli psikanalist Jose Bleger'e göre psikanalizin kapsayıcı işlevi, anne bedenine benzetilebilir. Psikanalitik çerçeve bir anne bedeni yani kapsayan bir nesne olarak düşlemlendiği oranda analistle olan ilişkiyi, aktarımı mümkün kılar. Kapsayıcı işlev yaşamın ilk dönemlerine ait birincil duygulanımların ve tümgüçlülük düşlemlerinin

⁵¹ Bekir Onur, “**Psikanaliz Kuramında Kadın**”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1980, C:13, S:1, s. 75.

⁵² Karen Horney, **Psikanalizde Yeni Yollar**, Öteki Yayınevi, Ankara 1994, s. 86.

⁵³ Talat Parman, **Psikanaliz Yayınları: Psikanaliz ve Kadınlık**, Baharlık Kitap Dizisi-2, Bağlam Yayınları, 2001, s. 5.

yeniden canlanmasını sağlar. Ancak işte tam burada çerçevenin sınırlayıcı işlevi devreye girer ve tümgüçlülük düşlerine set çeker. Bu anlamda çerçeve baba üstbenlik imgesini çağrıştırarak psikanalistin ve analizanın bağlı oldukları kurumsal ve toplumsal kuralların altını çizer.”⁵⁴

Talat Parman, psikanalist çerçevenin oluşumu için anne, baba, kadın ve erkek imgelerine ihtiyaç olduğunu söyler. Bu durumu da şöyle ifade eder: *“Hepimiz bir düşün olduğu kadar bir arzunun ve elbette bir yasağın ürünüyüz. Ama her ikisinin, kadın ve erkeğin yarı yarıya paylaştığı.”⁵⁵* Bu görüşünü Cemal Süreya’nın dizeleri ile destekler:

*“Bak gizlisi saklısı kalmadı günümüzün
Gözlerin sabahın sekizinde bana açık
Ne günah işlediysek yarı yarıya”⁵⁶*

J. Chasseguet-Smirgel, 1964 yılında yayımladığı *Kadın Cinselliği* adlı eserinde, psikanalitik kuramda kadınların yerine ve kadınlık kavramına dair inceleme yapar. Diğer psikanalistleri bu alanda çalışmaya çağıran J. Chasseguet-Smirgel, bir araya geldiği araştırmacılarla kadınlık konusunu yeniden tartışarak, eksiklikleri vurgulamış ve Freud’un görüşlerinin önemine değinmişlerdir.⁵⁷ Annelik, kadınlık gibi konular üzerinde eserler yayınlayan kadın psikanalistler, kuramın gelişimine katkıda bulunmuşlardır.⁵⁸

“Kadınlık konusu psikanalizde zengin tartışmaların yürütüldüğü bir alandır. Psikanalizde kadınlık üzerine ilk görüşler Sigmund Freud’un metinleriyle gelmiştir. Freud sonrasında ise onu izleyenler ve ondan ayrılanlar konu üzerindeki tartışmayı sürdürmüşlerdir. H. Deutsch ve M. Bonaparte, Freud’un izleyicileri olarak fallik cinsel teklik (monisme sexuel phallique) görüşünü temel almışlar ve onun kadınlık üzerine görüşlerini geliştirmişlerdir. E. Jones, bu konuda Freud’dan daha farklı bir yol izlerken, K. Horney oldukça radikal bir kopuş gerçekleştirmiştir.”⁵⁹

⁵⁴ Talat Parman, **Psikanaliz Yayınları: Psikanaliz ve Kadınlık**, Baharlık Kitap Dizisi-2, Bağlam Yayınları, 2001, s.6.

⁵⁵ Parman, a.g.e., s. 6.

⁵⁶ Cemal Süreya, **Sevda Sözleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.

⁵⁷ Ayşe Gürdal, **“Psikanaliz Yayınları: Psikanalizde Kadınlık Üzerine İlk Görüşler”**, Baharlık Kitap Dizisi 2, Bağlam Yayınları, 2001, s. 8-9.

⁵⁸ Gürdal, a.g.m. s. 9.

⁵⁹ Gürdal, a.g.m., s. 9.

Sigmund Freud, 1932 yılında “Kadınlık” üzerine verdiği konferansta, kadınlığın gizemine vurgu yaparak konu üzerinde konuşmak için emin olmadığını söyler. Çünkü, ona göre kadınlık konusu bilinmezliklerle dolu ve karanlıktır.⁶⁰

Freud, “Kadınlık” üzerine verdiği konferansta ve kadınlık üzerine yayımladığı “*Cinsellik Üzerine Üç Deneme*”, “*Çocukluk Cinsel Kuramları*”, “*Oedipus Karmaşasının Sona Erişi*”, “*Cinsiyetler Arası Anatomik Farklılıkların Bazı Ruhsal Sonuçları*”, “*Kadın Cinselliği Üzerine*”, “*Kadınlık*” gibi makalelerinde genellikle kadını ve kadınlığı cinsellik açısından ele alır. Psikanalist kuramı da cinsellik üzerine kuran Freud, kadınlığı da cinsellik bağlamında inceler. Makalelerinde, kadınlığı, kız çocukluğundan itibaren inceleme altına alır. Freud’a göre yalnızca erkek cinsel organı vardır ve kız çocuğu bu organa sahip olmadığı için kendini eksik hissetmektedir. Kız çocuğunun komplekslerini, ailesiyle ve çevresiyle ilişkisini de yine erkek cinsel organına sahip olmamasına dayandırır.

Kadınlığı yalnızca cinsellik üzerinden inceleyen Freud, görüşlerinin sınırlı bir bakış açısında olduğunu bilmektedir. Yine “*Kadınlık*” adlı konferansında bu düşüncelerini şu şekilde ifade eder: “*Eğer kadınlık üzerine daha çok şey bilmek istiyorsanız, kendi hayat deneyimlerinizi sorgulayın ya da şairlere başvurun ya da bilimin size daha derin ve uygun bilgiler getirmesini bekleyin.*”⁶¹

Adalet Ağaoğlu da *Psikanaliz Yazıları* adlı derginin “Psikanaliz ve Kadınlık” sayısında “Aydınlık Körlüğü” başlıklı yazısı ile yer alır. Ağaoğlu bu yazısında, daha çok kadınların toplumdaki varlığını, kadınların ‘gerçekten’ bir arada olamayışını, kadın ruhunun yitirilmesini, bir birey olarak kadının varlık gösterememesini, 8 Mart Dünya Kadınlar gününün aynı eylemler etrafında dönüp durması gibi konular üzerinde durur.

Adalet Ağaoğlu, yazısında *Aydınlanmanın Kadınları* adlı kitaba da eleştiri getirir. Ağaoğlu, Cumhuriyet’in 75. Yılı nedeniyle kadın sorunlarını araştıran merkez ve dernekler tarafından ortak bir çalışma olarak hazırlanan bu kitabı, yirmi beş kadının yazısına yer verilirken, bir tane roman kahramanı olarak kadın figürüne ya da kadın

⁶⁰ Ayşe Gürdal, “*Psikanaliz Yayınları: Psikanalizde Kadınlık Üzerine İlk Görüşler*”, Baharlık Kitap Dizisi 2, Bağlam Yayınları, 2001, s. 11.

⁶¹ Gürdal, a.g.e., s. 15.

yazara yer verilmemesini eleştirir. Doktor, avukat, mühendis, öğretim görevlisi gibi mesleklere yer verilirken kadın yazarların yer almamasına tepki gösterir. Kadın sorunları, hakları, özgürlüğü gibi konuların incelendiği çalışmalarda, konferans ya da dernek etkinliklerinde edebiyata uzak durulduğunu söyler.

Ağaoğlu, *Aydınlanma Körlüğü* başlıklı yazısında, bir roman kişisi olarak kadının ‘gerçek’ hayattan kopuk olmadığını, bizzat yaşamının kendisi olduğunu anlatmak ister. Adalet Ağaoğlu, kadının yer aldığı eserlerde onların gerçek yaşamla bir bağı yokmuş gibi dışlanmaması, toplumsal, yazınsal, eylemsel bütün faaliyetlerde hak ettiği yeri alması gerektiğine vurgu yapar.

2. BÖLÜM

ADALET AĞAOĞLU'NUN HAYATI VE ESERLERİ

Adalet Ağaoğlu, 13 Ekim 1929'da Ankara'nın Nallıhan ilçesinde dünyaya gelir. Ortaöğrenimini Ankara Kız Lisesi'nde tamamlar. Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirir. Açılan bir sınavla Ankara Radyosu'na girer. TRT'de çeşitli görevlerde bulunur. Ancak, kurumun özerkliğine el konulması sonucu buradaki görevinden istifa eder. Öğrencilik yıllarında başlayan yazma merakı, tiyatro eleştirileri ve şiirlerle devam eder. 1973 yılından sonra çalışmalarını öykü ve roman üzerine yoğunlaştırmasının yanı sıra anı, deneme ve günlük türlerinde de yazar. Eserlerinde, toplumda meydana gelen değişiklikleri ve bu değişikliklerin bireyler üzerindeki etkilerini dile getirir. Kendine özgü anlatım biçimleri geliştiren yazar hem eserlerindeki konularla hem de biçimsel yetkinliğiyle dikkat çeker.

Yazarın eserleri şunlardır:

Oyun: *Bir Piyes Yazalım* (1953, oynanmış, basılmamış), *Yaşamak* (1955-1956, radyo oyunu, yayınlanmış, basılmamış), *Evcilik Oyunu* (1964), *Tombala* (1967), *Çatıdaki Çatlak ve Sınırlarda* (1969, iki oyun), *Üç Oyun: Bir Kahramanın Ölümü*, *Çıkış*, *Kozalar* (1973), *Kendini Yazan Şarkı* (1976), *Çok Uzak Fazla Yakın* (1991), *Duvar Öyküsü* (1992), *"Fikrimin İnce Gülü"*-Oyun (1996), *Radyo Oyunları: Çağımızın Tellahı* (2011).

Roman: *Ölmeye Yatmak* (1973), *Fikrimin İnce Gülü* (1976), *Bir Düğün Gecesi* (1979), *Yazsonu* (1980), *Üç Beş Kişi* (1984), *Göç Temizliği* (1985, Anı-roman), *Hayır* (1987), *Ruh Üşümesi* (1991, Oda romanı), *Romantik Bir Viyana Yazı* (1993), *Dert Dinleme Uzmanı* (2014).

Anı-Anlatı: *Göç Temizliği* (1985, Anı-roman), *Gece Hayatım* (1991, Rüya-kâbus anlatıları), *Damla Damla Günler I-II-III-IV*, *Duvarların Dışında* (2013, Dokümanter).

Deneme: *Geçerken* (1986), *Karşılaşmalar* (1993), *Başka Karşılaşmalar* (1996), *Öyle Kargaşada Böyle Karşılaşmalar* (2002), *Yeni Karşılaşmalar* (2011)

Mektup: *Mektuplaşmalar* -Adalet Ağaoğlu ile Mehmet Baydur arasında mektuplaşmalar- (2005).

Seçmeler: *Adalet Ağaoğlu, “Okurun Yazarı”*, Hazırlayan: Sefa Kaplan (1993, 2006).

Nehir Söyleşi: *Adalet Ağaoğlu Kitabı, Sen Türkiye’nin En Güzel Kazasıdır*, Feridun Andaç (2001).

Yayına Hazırlama: *Güner Sümer Toplu Eserleri I-II Cilt* (1983), Ayrıca basılı olan ve olmayan çevirileri vardır.

Ödülleri: *Üç Oyun* ile 1974 Türk Dil Kurumu Tiyatro Ödülü, *Yüksek Gerilim* ile 1975 Sait Faik Hikâye Armağanı, *Bir Düşün Gecesi* ile 1979 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü, 1980 Orhan Kemal Roman Armağanı, 1980 Madaralı Roman Ödülü, *Çok Uzak Fazla Yakın* ile 1992 Türkiye İş Bankası Edebiyat Büyük Ödülü (Tiyatro), *Romantik Bir Viyana Yazı* ile 1997 Aydın Doğan Vakfı Roman Ödülü, 1995, Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat (Edebiyat) Büyük Ödülü, YKY Afife Jale Tiyatro Ödülü, 2014, Erdal Öz Edebiyat Ödülü, 2018.

Unvanlar: TÜYAP Oyun Yazarı (1994), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Fahri Doktora Unvanı (1998), ABD OSU (Ohio State University, Human Letters) Edebiyat Fahri Doktora Unvanı (1998).

Sempozyum: “*Adalet Ağaoğlu 85 Yaşında Sempozyumu*” (Everest Yayınları-Bilgi Üniversitesi, 2014).

2.1. Adalet Ağaoğlu’nun Romanları

2.1.1. Ölmeye Yatmak

Ölmeye Yatmak, Adalet Ağaoğlu tarafından 1973 yılında yayınlanır. Ayrıca, Dar Zamanlar serisinin de ilk kitabıdır. Romanın konusunu, eserin baş kişisi Aysel’in ölmeye yattığı otel odasında kendisiyle ve toplumla girdiği hesaplaşmalar oluşturur.

Roman, Doçent Aysel’in 07:22’de on altıncı kattaki otel odasına girmesi ile başlar ve 08:46’da son bulur. Eserde, otel odasında geçirilen yaklaşık iki saat boyunca

geçmişin sorgulaması, dönemin siyasi ve sosyal yapısı, aydın bir kadın olarak yaşadığı çatışmalar anlatılır. Roman boyunca işlenen “intihar” kavramı aslında Aysel’in hayatına son verme isteğinin yanı sıra hayatı ve yaşadığı toplumu sorgulayarak kendi benliğinde gelişen değişimi ifade eder. Aysel, geçmişteki “ölü” anılarını ölmeye yattığı otel odasında dirilterek hayatında yeni bir perde aralar. Ölüm, onun için bir başlangıçtır.

Ölmeye Yatmak romanında Aysel’in çocukluk ve okul yıllarına şahit olunurken onun iletişim kurduğu insanların hikâyelerine de tanık olunur. Dolayısıyla eserde, Aysel’in ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite yıllarındaki yaşamının yanı sıra aile yaşantısına, sosyal yaşamına, arkadaşlarıyla kurduğu ilişkilere de yer verilir. Eserde, Cumhuriyet’in ilanıyla ülkede görülen batılılaşmanın toplum üzerindeki etkileri, halkın yoksulluğu, insanlar arasındaki eşitsizlikler, siyasi ve sosyal hayattaki çatışmalar, kadınların sosyal hayattaki konumu, farklı kesimden insanların bakış açıları ile sunulur. Aysel’in annesi, babası ve ağabeyi ile geleneksel bir aile yapısı çizilirken, kız çocuğunun, erkek çocuktan daha aşağı görülmesi, kız çocuklarının eğitim hakkının elinden alınması, ev ve el işleri öğrenmesinin kalem tutmaktan üstün olarak görülmesi gibi günümüzde de hâlâ bir sorun olarak devam eden meselelere değinilir. Behice ve Semiha gibi kız çocuklarının hikayelerine yer vererek de Aysel kadar imkânı, gücü ve cesareti olamayan kızların üzüntüleri ve “değişmeyen” kaderleri anlatılır. Aysel’in ilkokuldan arkadaşı Aydın ile batılılaşma sevdasıyla kendi kültürünü ayıplayan, utanan ve yabancılaştıran bir çocuğun hayatı anlatılır. Onun kendi kimliğine yabancılığı ilerleyen yaşlarında zaman zaman “boşluk” hissine kapılmasına neden olacaktır. Ali, Namık gibi çocukların hayatlarıyla da toplumdaki eşitsizlikler, imkânsızlık ve yoksulluk içindeki ailelerin, çocukların sıkıntıları anlatılır.

Farklı kesimlerden insanların hikayelerine yer verilerek dönemin yaşantısına ayna tutulsa da eserde asıl anlatılmak istenen Aysel’in kendi benliğiyle, ailesiyle ve toplumla yaşadığı çatışmalardır. Aysel’in çocukluk yaşantısındaki travmaları, gelenekleri ve düzeni sorgulayışı, ölüm düşüncesiyle hissedilen yalnızlık, bunalım, başkaldırı, yabancılık, isyan gibi dışavurumlar, kadın ve aydın olmanın sorumlulukları, eserin esas gövdesini oluşturur.

2.1.2. Fikrimin İnce Gülü

Ağaoğlu, *Fikrimin İnce Gülü* adlı romanını 1976 yılında yayınladı. Eser, Bayram adındaki işçinin Münih'ten Ballıhisar'a yolcuğunu anlatır. Yolculuk boyunca yaşadıkları, geçmişe dair anıları ile yüzleşmesi anlatının esas gövdesini oluşturmaktadır.

Bayram, çocukluğunda çevresindeki insanlar tarafından ezilmiş ve saygı görmemiştir. Böylesine dışlanan çocuk yaştaki Bayram, köylerine arabayla gelen bir adama, köylülerce saygı gösterilmesinden etkilenir ve ileride kendisi de bir araba sahibi olarak saygı duyulacak bir insan olmak ister. Araba sahibi olmanın hayali ile Almanya'ya işçi olarak gider.

Almanya'da BMW Fabrikası'nda çalışan Bayram, izin alarak Türkiye'ye gelir. Memleketi Ballıhisar Köyü'ne giderek satın aldığı bal rengi Mercedes'ini köydeki insanlara gösterip, saygı gösterilen bir insan olmanın hayalini kurar. Ancak yolculuk beklediği gibi gitmez. Balkız adını verdiği arabası zarar görmeye başlar. Gözünden sakındığı Balkız, önce ufak bir darbe alır, daha sonra önündeki Mercedes yıldızı düşer, stop lambası kırılır, susturucusu patlar, camı kırılır. Tüm bunlar Bayram için felaket olsa da kendini avutarak köye girişinin hayalini kurar. Ancak yolculuk sırasında şarampole yuvarlanır ve arabası ciddi hasar alır. Zar zor çalıştırdığı arabası ile Ballıhisar'a doğru ilerler. Bu yolculuk sırasında da yaptığı kötülükleri anımsar ve başına gelenleri yaptıklarına bağlar. Nitekim Bayram, araba satın almanın hayali ile sevdiği kadın Kezban'ı yarı yolda bırakmış, kardeşi olarak gördüğü İbrahim'in Almanya'da çalışma fırsatını elinden alarak onun yerine kendisi gitmiştir. Bu düşünceler ve Kezban'ı görme hayali ile Ballıhisar'a giren Bayram, umduğunu bulamaz. Köyün girişinde karşılaştığı çobandan, köyde neredeyse kimsenin kalmadığını, Bayram'ın İbrahim'e yaptığı kötülüğü herkesin duyduğunu, Kezban'ın Bayram'ın yaptıklarını öğrendikten sonra küfürler ederek başka biriyle evlendiğini öğrenir. Tüm hayallerini ve sevdiklerini yitirdiğini fark eden Bayram, Ballıhisar'da kısa bir tur attıktan sonra köyden ayrılır. Ancak nereye gideceğini bilemez.

Fikrimin İnce Gülü, Adalet Ağaoğlu'nun ifadesiyle, Bayram üzerinden "tüketim ekonomisinin, kapitalizmin paramparça edip, fırlatıp attığı bir insanı" anlatır. Altı bölümden oluşan eser, Türk edebiyatındaki ilk yol romanı olma özelliğine

sahiptir. Ayrıca eser, 1992 yılında Tunç Okan'ın yönetmenliğini ve senaristliğini yaptığı Sarı Mercedes filmi ile sinemaya aktarılmıştır.

Fikrimin İnce Gülü, 1981 yılında, devletin askeri kuvvetlerini aşağıladığı gerekçesiyle toplatılmıştır. Yargı sürecinin sonunda eser yasaklı kitaplar listesinden çıkarılmıştır.

2.1.3. Bir Düğün Gecesi

Bir Düğün Gecesi, Dar Zamanlar serisinin ikinci kitabı olarak 1979'da yayımlanır. Eser, Dar Zamanlar serisinin ilk kitabı *Ölmeye Yatmak*'ın baş kişisi Aysel'in hayatından ziyade, Aysel'in çevresindeki insanların hikâyesine ağırlık verir. Romanda Aysel'in eşi Ömer, kız kardeşi Tezel ve yeğeni Ayşen merkeze alınmıştır.

Roman, Ayşen ve Ercan'ın Anadolu Kulübü'ndeki düğününü konu alır. Olaylar bir düğün gecesinde gerçekleşse de geriye dönüş tekniğinin sıklıkla kullanıldığı eserde Tezel, Ömer ve Ayşen'in geçmiş yaşantısına ışık tutulur. Tezel'in hikâyesi ile onun isyankâr, özgür ruhuna, inançsız ve kendini hiçlikte gördüğü yaşamına tanık olunur. O, alışlagelmiş genel bir hayat yaşamak arzusunda değildir. Bu yüzden insanlara tahammülünü yitirmiş, içkiye sığınmış, yalnız bir kadındır. Çevresine, topluma yabancılaşma içerisindedir. İlişkilerinin, aile yaşantısının, oğlunun, devrimcilik faaliyetlerinin, sanatçılığının anlatıldığı eserde bunalımda olan yalnız o değildir. Yeğeni Ayşen de sevgisizlik ve yalnızlık içerisinde olan bir kadındır. Ayşen, babası İlhan Dereli ve 12 Mart darbecisi generalinin ortak kararı ile evlenmek zorunda bırakılmıştır. Evleneceği adam Ercan, generalin oğludur.

Bir Düğün Gecesi adlı romandaki olaylar, Tezel ve Ömer'in bakış açısıyla verilir. Eser, Tezel ve Ömer'in düğünü terk etmesiyle son bulur. Romanın esas gövdesini oluşturan bölümde birçok kişinin hikayesine yer verilir. Bu kişilerden bir diğeri de Ömer'dir. Ömer, Aysel'in eşidir ve onun hikâyesi ile kötü giden evliliğine, tutuklu kaldığı günlere, aile bireyleri ile ilişkilerine, Ayşen'e duyduğu ilgiye yer verilir. Eserde, Ömer, Tezel ve Ayşen gibi baş kişilerin hikayesi romanın büyük bir bölümünü oluştursa da 1968 döneminin siyasi ve sosyal yapısı, çeşitli sınıflara mensup insanlar üzerinden bir arka plan olarak verilir.

2.1.4. Yazsonu

Adalet Ağaoğlu, *Yazsonu* adlı romanını 1980 yılında yayımlar. Dört bölümden oluşan romanın olay örgüsünü, isimsiz bir kadın yazarın Alanya'ya tatil için gelişi ve sonrasında gelişen hayali ve gerçek olaylar oluşturur. Yazar kadın, doktor tavsiyesi üzerine bir tatile çıkmıştır. Ancak dinlenmek için geldiği tatilde düşüncelerden ve kurgudan kurtulamamıştır. İnsanlardan, ülkenin içinde bulunduğu karanlık dönemden kaçan yazar, otelin karşısındaki eve ve oradaki kadının hayatına dair bir roman yazmak ister.

Romanın ilk bölümünde, yazar kadının kaygıları ve düşleriyle bunalım içinde olduğu görülür. Otelde geçirdiği vakitler ona iyi gelse de yazmaktan, kurgudan ve düşünmekten kaçamaz. Böylelikle romanın büyük bir bölümünü oluşturacak olan Nevin'in hikâyesi başlamış olur. Romanın ikinci bölümü, yazar kadının, motelin karşısındaki evde, bir süre arkadaşlarıyla vakit geçiren Nevin'in hikayesini anlatması oluşturur. Nevin, yıllar önce eşinden boşanmış, oğlu Güney'i kaybetmiş üzgün bir roman kişisidir. Alanya'daki yazlık eve gelerek yitirdiği bütünlük duygusunu gelecek olan misafirleriyle tamamlamak ister. Bu yüzden de evi misafirleri için temizler. Ayrıca evinin karşısındaki Hatice ve ailesiyle de ilişkiler kurar. Romanın üçüncü bölümünde, Nevin misafirlerini ağırlamış ve onları uğurlamıştır. Nevin için geriye dostlarıyla geçirdiği günleri yazmak, iz bırakmak arzusu kalmıştır. Eski eşi Hasan, kardeşi Fuat, oğlunun arkadaşı Mehmet, arkadaşı Doğan ve sevgilisi Meriç ile geçirdiği kısa tatil onun için huzurun ve birlikteliğin buluşmasıdır. Başlarda hüznü bir kadın olarak görülen Nevin, bu bölümde sevdikleriyle bir arada olmayı sağladığı için mutludur. Ayrıca, dostlarının gidişiyle içsel bir yolculuğa çıkan Nevin, eşi ile ayrılıklarını, ailesiyle geçirdiği vakitleri, geçmişteki birlikteliklerini, oğlu Güney'in ölümünden sonra hayata tutunmaya çalıştığı günleri hatırlar. Dördüncü ve son bölümde ise tekrar yazar kadının moteldeki tatiline dönülür.

Adalet Ağaoğlu, *Yazsonu* romanında, yazar kadının yazma sancılarını, yine yazar kadının terk edilmiş bir eve bakarak, kurgulayarak oluşturduğu Nevin karakterinin hikayesini anlatır. Hayal ve gerçeklerin iç içe olduğu bu eserde, her iki kişi üzerinden de yazmanın nasıl zorlu bir süreç olduğu vurgulanır. Ayrıca insanların

şehir yaşamından kaçışı, ülkenin içinde bulunduğu karanlık dönem, faili meçhul cinayetler eserin arka planında işlenen önemli konulardandır.

2.1.5. Üç Beş Kişi

Adalet Ağaoğlu, *Üç Beş Kişi* adlı romanını 1984 yılında yayımlar. Eser, yedi bölümden oluşmaktadır ve her bölümde romanın baş kişilerinin hayat hikâyeleri anlatılmaktadır. Birinci bölümde Murat'ın, ikinci bölümde Kardelen'in, üçüncü bölümde Kısmet ve Türkan Hanım'ın, dördüncü bölümde Neval Hanım'ın, beşinci bölümde Ferit Sakarya'nın, altıncı bölümde Selmin'in, yedinci bölümde ise Kısmet'in hikayesi anlatılır.

Roman, Kısmet'in "yaşamamış" hayatına katlanamayarak Eskişehir'i terk etmesi ve Murat'ın Selmin'e aşkı uğruna yitirdiği ailesi ve hayatı üzerine şekillense de asıl anlatılmak istenen 12 Eylül öncesi dönemin, bireyler üzerinde yarattığı etkilerdir. Bu etkiler toplumun farklı kesimlerinden, farklı hikayelere sahip insanlar üzerinden anlatılır.

Birinci bölümde Murat'ın hikayesiyle, Selmin'e aşkı, ailesiyle ilişkisi, kendisini sevmeyen bir kadına duyduğu aşk yüzünden hayatının alt üst oluşu anlatılır. Nitekim bölüm sonunda, sokağa çıkma yasağının olduğu bir vakitte dışarıda gezerken saldırıya uğrar ve vurularak öldürülür.

İkinci bölümde Murat'ın arkadaşı Kardelen'in hikayesiyle hayatla mücadele eden bir kadın görülür. Kardelen, yatalak babasına ve kardeşi Özgür'e bakmak zorunda olan, çalışan, çevresindeki insanlar gibi imkanlara sahip olamayan bir kadındır. Murat'a sevgisi, Tahir'de aşkı buluşu, tecavüze uğrayışı onun hikayesinde acı birer noktadır.

Türkan Hanım ve kızı Kısmet'in hikayesinin anlatıldığı üçüncü bölümde, sessiz ve hiçbir şey yapmayan Kısmet'in, eşine boşanma davası açıp, yaşadığı şehri terk etme kararı vererek yeni bir hayata adım atışı anlatılır. Ayrıca annesi ile mesafeli ilişkisi, eşiyle sevgisiz birlikteliği, ölen bebeği, Türkan Hanım'ın mutsuzluğu, yalnızlığı da anlatılır. Türkan Hanım, Murat'ın annesidir ve oğlunun durumuna çok üzülmemektedir.

Dördüncü bölümde, Selmin ve Belgin'in anneleri Neval Hanım'ın geçmiş yıllardaki köşk hayatından, apartman dairesindeki yalnızlığına doğru yol alan hayatı anlatılır. Zamanla aile bireyleri arasındaki ayrılıklar, yitirilen sevgi ve saygı dikkat çekmektedir.

Murat'ın dayısı Ferit Sakarya'nın anlatıldığı beşinci bölüm, Ferit Sakarya'nın kolej yıllarından arkadaşlarıyla bir araya gelerek sohbet ettiği, geçmiş anıları hatırlayarak geri dönüşlerin yaşandığı bölümdür. Bu bölümde onun aile yaşantısı, siyasi, toplumsal ve ekonomik meselelere dair görüşleri yer alır. Ancak asıl önemli olan noktalar, Kısmet'e bakışı ve Murat'ın sevdiği kadınla birlikte olarak Murat'ın yıkımına sebep olmasıdır.

Selmin'in çöküşünün anlatıldığı altıncı bölümde, Selmin'in Ferit Sakarya ile birlikteliğinden sonra yaşadığı hayal kırıklığı ile kendini eroin bağımlılığına ve hayat kadınlığına düşürerek cezalandırması görülür.

Yedinci ve son bölümde ise Eskişehir'i terk etmek üzere olan Kısmet'in garda, geçmiş anıları ile yüzleşmesi anlatılır.

2.1.6. Göç Temizliği

Göç Temizliği, Adalet Ağaoğlu'nun tarafından 1985 yılında yayınlanan anı-romandır. Ağaoğlu, bu eserinde Ankara'dan İstanbul'a taşınmadan önce kitaplarını, dergilerini, gazetelerini gözden geçirip, alacaklarını götürmek üzere seçerken içsel bir yolculuğa çıkar. Dokunduğu her yazınsal ürün onu geçmişine götürür. Çocukluk anılarını, okul yıllarını, aile yaşantısını, tiyatroyla ilgilendiği yıllarını, aydınlarla çatışmalarını ve dostluklarını, edebi faaliyetlerini, evliliğini, geçirdiği hastalıklarını hatırlar. Bu yüzden eser, biyografik özellikler taşımaktadır. Ayrıca, Ağaoğlu bu eserinde yalnızca kendi hayatını değil, yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal olaylarını da okuyucu ile buluşturur.

Eserde, Fatma İneyet olarak karşımıza çıkan isim, aslında Adalet Ağaoğlu'nun ilk adıdır. Romanda, bir iç ses olarak görülen Fatma İneyet, Ağaoğlu'nun benliği ile çatışmasını ifade eder. Nitekim, duymak istemediği sözlerin sahibi Fatma İneyet'tir yani yazarın kendisidir.

Göç Temizliği, Adalet Ağaoğlu'nun biyografisine dair bilgiler içerdiği için çalışmaya dahil edilmemiştir. Çünkü, bu çalışmada yalnızca Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki kurgusal roman kişileri incelenmiştir.

2.1.7. Hayır

Hayır, Adalet Ağaoğlu'nun 1987 yılında yayımlanan romanıdır. Eser, *Dar Zamanlar* serisinin üçüncü kitabıdır. *Hayır*, diğer iki roman gibi dar bir zamanda gerçekleşmektedir. Üç romanın da baş kişisi Aysel, bu eserde yaşlı bir profesör olarak okuyucu ile buluşur. Aysel, yurtdışında yaptığı “Hayatı Savunma Biçimleri ve Hayat” başlıklı çalışmasından dolayı ülkesinde ödüle layık görülmüştür. Anlatı zamanı bir günü kapsamaktadır ve Aysel'in ödül törenine katılacağı güne uyanması ile başlayıp ortadan kaybolması ile son bulur.

1980'li yılların anlatıldığı roman, *Sabah*, *Akşamüstü*, *Gece*, *Gündoğumu* ve *An* olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Eserde, Aysel'in yaşlılık ile hissettiği yalnızlık ve melankoli ağır basmaktadır. Aysel, eşi Ömer'den boşanmış, değişen zamana ve insanlara uyum sağlayabilmenin sıkıntısını çekmektedir. Kendi içinde ve topluma karşı bir savaş halindedir. İnsanların yaşamlarına müdahale edilmesine ve dayatmalara “hayır” diyebilmenin mücadelesini verir. Ona göre asıl özgürlük, herkes gibi olmaktan ziyade bireysel olarak, kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmek ve istenmeyen durumlarda korkmadan “hayır” diyebilmektir.

Aysel'in roman boyunca değindiği önemli başlıklardan biri de Türkiye'de aydın olmanın zorluklarıdır. Öyle ki Aysel'in yeni çalışmasının başlığını “Aydın İntiharları ve Geleceğin Başkaldırısı” oluşturur. Türkiye'deki aydınların psikolojisini, intiharlarını, değerlerinin bilinmemesini incelerken, yönetimin bu duruma bakışını eleştirir.

Aysel'in, Ömer ile sevgisiz birlikteliğinin son buluşu, Engin ile yaşanmamış birlikteliğinin acısı, çalışarak, sorgulanarak geçirilen hayatın yorgunluğu eserin büyük bir bölümünü oluşturur. Aysel'in özgürlük, intihar, başkaldırı ve boyun eğmelere bakışı ayrıntılı bir şekilde işlenir. Teknolojik gelişmelerle değişen zaman ve insanlar, tutuklanmalar, işkenceler, darbeler Aysel aracılığı ile sorgulanır.

Aysel'in başkaldırısının anlatıldığı eserde, yıllar önce birlikte olduğu Engin'in sürgün yıllarına, akıl hastanesindeki işine, Aysel'e dair özlemi ve duygularına da yer verilir. Tüm bu hikâyelerin yanı sıra Aysel'in düşleri, düşlerinde yarattığı kişilerle ilişkileri de anlatılır. Gerçek ve hayalin iç içe olduğu eser, Aysel'in toplumsal düzene, çarpık ilişkilere, insanlar arasında azalan saygıya, yitirilen utanç duygusuna, aydın insanların değerlerinin bilinmemesine, yönetime karşı yazılmış bir manifesto gibidir.

2.1.8. Ruh Üşümesi

Ruh Üşümesi, Adalet Ağaoğlu tarafından 1991 yılında yayımlanır. Roman, "Karşılaşma", "Tınılar", "Dokunuşlar", "Gezintiler", "Geçiş", "Deniz Mağaralarında Uğultular", "Çapraz Dalışlar", "Ayrılışlar ya da Buluşma", "Epilog Incompiuta" başlıklı dokuz bölümden oluşmaktadır.

Eserde, isimsiz bir kadın ve erkeğin lokantada aynı masada oturarak kurduğu hayali birliktelik anlatılır. Kadın ve erkeğin geçmiş yaşantısındaki ilişkilerinin de anlatıldığı eserde, asıl anlatılmak istenen insanlar arasındaki yabancılık, iletişimsizlik, bastırılan duygular, yitirilen benlik ve yalnızlıktır. Nitekim eserde, kadın ve erkek neredeyse hiç konuşmaz. Ancak beden dilleri onların birbirini anladığını, duyduğunu ve hissettiğini gösterir niteliktedir. Eserin sonunda, bu iki yabancı, hayali bir birlikteliğin ardından hiçbir şey yaşanmamış gibi lokantadan ayrılır.

Adalet Ağaoğlu, iki yalnız ve ürkek kişinin düşsel birlikteliğini anlattığı eserinde, bu insanları deniz kestanelerine benzetir. Nitekim, deniz kestaneleri kabuklu, dikenli ve titreşimleriyle tepkide bulunan deniz canlılarıdır. Bu romandaki kadın ve erkek, tıpkı deniz kestaneleri gibi kendi yarattıkları kabukları altında gizlenmiş, tepkilerini vücut dilleri ile göstermektedir.

Ruh Üşümesi'nde alışlagelmiş bir roman kurgusu görülmez. Olaylar siliktir. Düşsel bir ilişki ve ara sıra yüzleşilen gerçeklik vardır. Başlarda ürkek olan kadın ve adam, aynı masada oturup birbirlerini düşsel bir boyutta tanıdıkça giderek yakınlaşırlar. İlişkilerini yaşadıkları sırada araya tanımadığı insanların cinsel ilişkileri, garsonun soru sormaları girer. Onlar düşlerinde bile tamamen huzuru yakalayamayan

iki yabancıdır. Kısa bir an içinde keyifli vakit geçirirler de roman sonunda kederli dünyalarına dönerler.

2.1.9. Romantik Bir Viyana Yazı

Adalet Ağaoğlu, *Romantik Bir Viyana Yazı*'ni 1993 yılında yayımlar. Roman, “Anahtar Deliği”, “Süpürge Çöpü”, “Tarih Dersleri”, “Hayatın Kumarı”, “Geçmişin Kokusu”, “Rüzgârın Nişanlısı”, “Öte/Yan” başlıklı yedi bölümden oluşmaktadır.

“Anahtar Deliği” adlı birinci bölümde ve “Süpürge Çöpü” adlı ikinci bölümde, Londra’daki yazarın, Viyana’ya gidişi ve burada geniş soluklu bir hikâye yazma saplantısı ile hayali bir şekilde gördüğü kruvaze ceketli adamın izini sürüşü anlatılır. “Tarih Dersleri” adlı üçüncü bölümde ise “kruvaze ceketli” tarih öğretmeni Kâmil Kaya’nın, mesleğe başladığı gençlik yıllarından emekliliğe kadarki öğretmenlik yılları, Viyana şehrine tutkusu işlenir. “Hayatın Kumarı” adlı dördüncü bölümde, yazar ve Kamil Kaya’nın eski öğrencisi Doktor Asaf’ın Viyana’da Kamil Kaya’nın ortadan kayboluşu üzerine konuşmaları yer alır. “Geçmişin Kokusu” bölümünde, Viyana’da tarihin ve hayalin peşinden koşan Kamil Kaya’nın günleri anlatılır. “Rüzgarın Nişanlısı” ve “Öte/Yan” adlı son iki bölümde ise, bir roman kişisi olarak yazar, Kamil Kaya’nın hayatı üzerine yazılan *Romantik Bir Viyana Yazı*’nın yazarı olarak okurun karşısına çıkar ve anlatıya dair bilgiler verir.

Romantik Bir Viyana Yazı romanının kesin bir başlangıcı ve sonu yoktur. Bu Adalet Ağaoğlu’nun romanlarında sıklıkla kullandığı bir yöntemdir. Romanın ucunu açık bırakarak okurun, metni anlamlandırmasını ister. *Romantik Bir Viyana Yazı*’nda kurgunun, kişilerin ve olayların belirsizleştiği ve karıştığı yerde ise bir yazar olarak anlatıda belirip okuyucuyu verdiği bilgiler ile aydınlatarak metnin anlaşılmasını sağlar.

2.1.10. Dert Dinleme Uzmanı

Dert Dinleme Uzmanı, Adalet Ağaoğlu’nun, *Dar Zamanlar* roman serisinin dördüncü kitabı olarak 2014 yılında yayınlanmıştır. Romanın konusunu, romanın baş kişisi Editör’ün yıllarca defterine tuttuğu notlar oluşturur. Çevresindekiler tarafından

“dert dinleme uzmanı” olarak bilinen editör, intihar etmeden önce defterini bir yazara verir. Yazar da bu defteri “Takdim” ve “Takdimci” başlıklı notlarını ekleyerek yayımlatır.

Romanın birinci bölümü “Rastlantılar ve Çağrışımlar” adlı bölümde, Editör’ün rastgele karşılaştığı insanlar aracılığıyla kendi hayatına dönüşü anlatılır. Evliliği, boşanması, Evrensel Kokteylci lakaplı kayınvalidesinin hayatı, feminist hareketler, kadınlar arasındaki çatışmalar anlatılır. “Çağrışım ve Sezgiler” isimli ikinci bölümde, Editör’ün, Ergence’deki çiftliklerinde ailesiyle birlikte geçirdiği mutlu günler, ailesini şüpheli bir trafik kazası sonucu kaybetmesi, çiftliği yaşatmak için sırasıyla huzurevine, kız meslek yurduna, erkek meslek lisesine çevirmesi anlatılır. Ancak insanlar bu iyiliği hor kullanır. Editör de insanlara güvenini yitirerek çiftliği eski haline çevirir. “Sezgi ve Kuşkular” adlı üçüncü bölümde, fakülteden arkadaşıyla geçirdiği yurtdışı tatili kabusunu anlatır. “Kuşku ve Sabırlar” adlı dördüncü bölümde Editör’ü seven, saygılı bir profesör ile insanlara üstten bakan profesörün ortak hikayesi anlatılır. Editör’ün saygılı profesörden dinlediği hikâye, kendi hikayesini ve kayıplarını hatırlatır. “Sabır + Öç + Takdimci” adlı son bölümde çaresizlik, pişmanlık, nefret duygularının arasında bunalım geçiren Editör görülür. Hatıralardan, acılardan kurtulmak istemektedir. Editör, bu bölümde aklını yitirmiş gibidir. İntihar etmeden önceki son satırları bu bölümde yer almaktadır.

Dert Dinleme Uzmanı, on sekiz yıl aradan sonra Dar Zamanlar roman serisinin devamı olarak yayımlanmasına rağmen diğer üç eserdeki kişi kadrosu ve olaylar bu eserde yer almaz. Bu eserde isimsiz kişiler yer almaktadır ve daha çok 1980 sonrası dönemi konu almaktadır. Bu dönemde çıkar uğruna işlenen faili meçhul cinayetler, kadınlar arasındaki çekişmeler, erkek egemen aile yapısının kız çocukları üzerindeki etkisi, ilişkilerin çarpıklığı ve güvensizliği konu edinilir.

Editör, yaşamı boyunca kimseyi incitmemeye özen göstermiş, hayır işlerinde bulunmuştur. Ancak onun bu iyi niyeti çok kez suistimal edilmiştir. Hayatı boyunca birçok kişinin derdini dinleyen ve bu konuda uzmanlaşan Editör, dinlediği dertler ile kendi dertleri arasındaki ortak noktayı bularak bunları defterine yazmış ve planladığı ölümünü gerçekleştirerek yaşamına son vermiştir. Geride ise mutlu, huzurlu aynı zamanda da hüznü ve acı dolu hikâyelerin yer aldığı defteri kalmıştır.

3. BÖLÜM

ADALET AĞAOĞLU'NUN ROMANLARININ PSİKANALİTİK AÇIDAN İNCELENMESİ

3.1. İLK ADIM, İLK DARBE: ÇOCUKLUK

Sağlıklı her birey, ilk adımlarını çocukluğunda atar. İlk adımlar gibi, ilk darbeler de temelini çocukluktan alır ve kişinin hayatında ömür boyu sürecek etkiler yaratır. Çocuk, duygusal, bilişsel ve psikolojik gelişimini ilk olarak ailede edinir. Dolayısıyla çocuğun yetiştiği çevrede, aile ortamında gerçekleşebilecek herhangi olumsuz bir olay veya söz, onun ilerleyen yaşlarda sorunlar yaşamasına sebep olabilir. Bastırılan ve travma yaratabilecek her duygu, kişinin bilinçaltında yer edinir ve ortaya çıkacağı günü bekler. Özellikle de çocuklukta alınan duygusal ve fiziksel travmalar kırılma noktalarını oluşturur. Bu yüzden kişilerin ilerleyen yaşlardaki psikolojik sorunlarının temelinde çocukluk ve aile yaşantısının büyük önemi vardır. Denilebilir ki, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları, etkileşim şekilleri ve davranışları bu dönemde son derece önemlidir.

Çocuklar, kendilerini ifade edebilmeleri, sorunlarını ve çatışmalarını çözebilmeleri için aileleri tarafından destek almalıdır. Bu destekler; değer verme, onaylama, yol gösterme, koruma ve özgür bırakma dengesinden oluşur. Bu dengeyi sağlayan aileler, işlevsel aile olarak adlandırılır ve sorunlarla başa çıkabildikleri, uyum içinde hareket ederek sorunları çözebildikleri görülür. İşlevsel olmayan aileler de ise iletişim zayıftır. Var olan iletişim de aile bireyleri arasında çatışma yaratacak, yıkıcı özelliğe sahiptir.⁶²

Psikologlara göre çocukluk, hayatın bütün evrelerini etkileyen önemli bir dönemdir. Freud ve diğer önemli psikanalistlerin çocukluğun insan hayatındaki etkileri üzerine görüşleri ortaktır. Hepsi, ruhsal hastalıklar incelenirken, hastanın çocukluğunun ele alınması gerektiğini ifade eder. Böylesine önemli bir dönem, irdelenmesi gereken öncelikli konuların başında gelmelidir. Bu yüzden Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki kadın karakterlerin ruh halleri aydınlatılmaya

⁶² Reyhan Bahçivan vd. "Aile İlişkileri, Ebeveynin Çocuk Yetiştirme Tutumu ve Kendilik Değerinin Gençler Tarafından Belirtilen Davranış Problemleri ile Olan İlişkisi", Türk Psikoloji Dergisi, 2005, s. 62.

çalışılırken, öncelik bu kişilerin çocukluk yaşantılarının incelenmesine verilecektir. Yazarın romanlarındaki birçok kadın çocukluk yaşantılarında psikolojik ve fiziksel travmalara maruz kalmış, bu travmaların etkisini ve sonuçlarını hayatları boyunca yaşamışlardır.

3.1.1 Çocukluğunu Büyütmek İsteyen Kadın: Aysel

Ölmeye Yatmak adlı romanın başkışısı Aysel, ölmeye yattığı otel odasında geçmişini, dönemin siyasal yapısını, toplumsal düzeni ve insanları sorgular. Geriye dönüş tekniğinin sıkça kullanıldığı eserde, baş kişinin çocukluk yılları, aydın bir kadın olma mücadelesi anlatılır.

Aysel'in çocukluğu yaşanmamış bir çocukluktur. Dolayısıyla roman boyunca kendi çocukluğunu, kuralsız ve yalın bir şekilde büyütmek arzusundadır. Geçmişe dönüp hatırladığı çocukluk anıları onu mutlu etmez. Ev yaşantısı, okul yılları, evliliği ve iş hayatı ile ilgili anılarında daima küçük bir kız çocuğunun hüznünlü gölgesi vardır.

Aysel, ilkokul yıllarında aydın olmak zorunluluğunu omuzlarına yüklemiş bir kız çocuğudur. Onun mensubu olduğu toplum, içinde yaşadığı kültürden başka bir kültüre geçmekte sorunlar yaşarken, çocuklar da bu uyum sürecinde en büyük darbeyi alır. Cumhuriyet ile birlikte okullarda batı tarzında müsamereler düzenlenmeye başlanır. Veliler, bu müsamereler yüzünden tedirgindir. Ailelerdeki kavgalar, kız çocuklarının ağlamaları da bu yüzdendir. Toplum, kız ve erkek çocuklarının bir arada oyunlar sergilemesine hazır değildir. Aysel'in okula saçlarını ördürmeden gelmesinin sebebi de anne ve babasının okuldaki müsamere yüzünden kavga etmesidir. Anne ve babası kavga eden Aysel, okula geç kalmamak için saçlarını annesine ördüremeden evden ayrılır. Yine Aysel'in saçlarının örülmemesinden duyduğu utanç ve öğretmenine karşı hissettiği korku aynı sebeptendir. Bu durum çocuğun psikolojisini salt ailedeki olayların etkilemediğini, sosyal çevrenin de ne kadar önemli olduğunu gösterir. Ailesi tarafından yeterince ilgi görmeyen, sevgi ve değer verilmeyen Aysel, okulda da bu eksikliğin yansımalarını görür.

Halkın, kadın ve erkek olarak ayrı ayrı oturduğu bir düzende, müsamereye “günah” gözü ile bakıldığı bu yerde, üstüne bir de kaymakamın oğlu Aydın'ın rolleri

karıştırarak Aysel'i öpmesi, Aysel için büyük bir felakettir. Aysel, böylesi gergin bir ortamda, ailesinin müsamereye gelmemesine sevinir. Ailesinin onu izlememesi üzüntü kaynağıyken bu durum, birden sevince dönüşür. Çünkü babasının, Aysel'i bir erkek çocuğunun öptüğünü görmesi onun geleneklerine, çocuk yetiştirme tarzına aykırıdır. Bunu bilen ve anlayan Aysel, birbirine zıt duygular arasında bocalar. Onun duygularındaki bu iniş ve çıkışlar ilerleyen yaşlarında da görülecek hadiselerden biridir. Aysel'in ailesinin bu tutumu çocuk Aysel'in dünyasında anksiyeteye neden olacak ve ilerleyen yaşlarda da etkisini görecektir. Nitekim birçok psikanalist de kişinin yaşamını değerlendirirken, özellikle çocukluk yıllarına odaklanır. Anksiyete, diğer adıyla kaygı, bilinçdışından kaynaklandığı için nedeni bilinmeyen korku ya da bekleyişin yarattığı tedirginlik, akıldışı korku, endişe ve bunalıttır.⁶³

Aysel'in çocukluğunda aileye yabancılaşma, güvensizlik ve çevreden kopma şeklinde ortaya çıkan anksiyete, ilerleyen yaşlarında bunalım, yalnızlık, isyan şeklinde karşımıza çıkar.

Çok küçük yaşlarda ailesinin tepkilerinden korkması, davranışlarını yetişkin bir birey gibi zihninin süzgecinden geçirmek zorunda olması, çocukluk yaşantısına vurulan ilk darbedir. Çocuklar küçük yaşlarda kendisini yetersiz ve savunmasız hissettiği için, ailesini sığınak olarak görür ve ebeveynlerine sığınır. Aysel, ailesine sığınmaktan ziyade ailesinin tepkilerinden çekinerek yaşayan küçük bir kız çocuğudur. Aile ortamındaki kavgalar, kız evladın okumasına gösterilen tepkiler onun içine kapanık bir çocuk olmasının yanı sıra ilerleyen yaşlarda mücadeleci bir ruha sahip olmasını da sağlar. Bu onun hayatına karşı geliştirdiği bir tür savunma mekanizmasıdır.

Aysel, geleneklerine bağlı bir ailede yetişirken kendisini birdenbire batılı tarzda eğitim ve hayatın içinde bulur. Fakat, yetiştiği aileden aldığı eğitim, onun çocuk kimliğinde ve davranışlarında etkisini gösterir. Aysel, bir kız çocuğu olarak erkek çocuklarla arasına mesafe koymuş, ailesinin ve toplumun tepkilerinden çekinmiştir. Yüz yüze geldiği erkeklerle konuşamaz hale gelmiş, utangaç bir çocukluk geçirmiştir. Gülerken ve ağlarken yanlış anlaşılacağını düşünerek duygularını yaşayamamıştır.

⁶³ Rasim Bakırcıoğlu, **Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü**, Anı Yayıncılık, (1. Baskı), Ankara 2012.

Doyasıya gülememiş, istediği gibi ağlayamamıştır. Evlendirilmek korkusuyla büyüdüğünü gizleyerek yaşamıştır. Henüz çocukken davranışlarını ve duygularını bastırmak zorunda kalmıştır. Ruh halindeki ikilik, içsel kırılmalar yaşamasına neden olmuştur.

Babası, onun ergenlik dönemine girmesiyle beraber baş örtüsü takmasını ister. Aysel, babasının onu okula göndermeyeceği korkusuyla bu kararına boyun eğer. Giyimi, saçları okuldakiler tarafından alay konusu olur ve bu durum onu utandırır. Dışlandığını hissederek. Aysel, yalnızca Atatürk'ün istediği gibi aydın bir Türk kadını olmak arzusundadır. Ancak, ailesi ve çevresi onun bu arzusu karşısında birer engelleyicidir.

Zamanla kendi kişiliğinin farkına varıp, düşüncelerinin arkasında durabilecek bir yaşa geldiğinde ailesinin karşısında durur ve kendisiyle dalga geçen insanlardan sözlerini esirgemez. Özellikle ilerleyen yaşlarında annesi ile çatışmalar yaşamaya başlar. Tüm ailesi okumasına karşıdır. Özellikle kardeşi Tezel'in doğumuyla beraber annesi Aysel'in ev işleri yapmasını ister. Fakat, Aysel annesi gibi geleneklerine bağlı bir kadın olmak istemez ve her fırsatta annesine karşı gelir. Aysel'in annesi ile arasındaki bu çatışma, ilerleyen bölümlerde incelenecek başlıklardan biri olan elektra kompleksi ile açıklanabilir.

Psikanalistler, 3-6 yaş arasındaki kız çocuklarının penisinin olmadığını anladığında, bu eksiklikten annesini sorumluğu tuttuğunu, bu yüzden de annesine karşı nefret duygularının arttığını ifade eder. Kendisinde olmayan penisi babasının ona verebileceğini düşünen kız çocuğu, babasına tutkuyla bağlanır.⁶⁴ Anneye nefret, babaya tutku şeklinde görülen ve temelinde penise ulaşma isteği olan elektra kompleksi, kişinin benlik gelişimini, zihinsel süreçlerini etkileyen önemli bir kavramdır.

Aysel, belli geleneksel ve toplumsal kurallara göre yetiştirilmek istenen bir kız çocuğu olmaktan çıkıp kendi hayatına yön veren, cesur, inatçı bir genç kız olmuştur. Annesi, babası ve ağabeyi arasındaki çatışmalar onu aile kurumundan uzaklaştırmış ve güven problemi yaşamasına neden olmuştur. Kendisine ailevi konular hakkında

⁶⁴ Rasim Bakırcıoğlu, **Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü**, Anı Yayıncılık, (1. Baskı), Ankara 2012.

hiçbir soru sorulmamış, hiçbir konu hakkında fikri alınmamıştır. Bir gün ağabeyinin evi terk etmesi üzerine, annesinin Aysel’e “*Ah kızım, nereye gitti acaba abin? Böyle bir günümde ne yaparım şimdi ben*”⁶⁵ sorusunu yöneltmesi onun için sevinç kaynağı olur. Çünkü bu Aysel’e ailesi tarafından yöneltilen ilk sorudur. Aysel’in de fikrinin alınması, onu üzüntülü bir anda utanarak sevindirir. Zaten hiçbir duygusunu özgürce yaşayamayan Aysel, yine sevincini dilediği gibi yaşayamaz. Ayrıca annesinin abisini “tek umut” olarak görmesi Aysel’i derinden yaralayan bir sözdür. Bu sözün Aysel’deki etkisi şu şekildedir:

*“Aysel içinde onarılmaz bir kırıklık duyuyor. Yeniden evin kıyıda köşede unutulmuş eşyası olduğunu seziyor. İlk gerçek öfkeyi tanıyor. Dışa vurulamayan, o, insanı içten içe kırbaçlayan, insana kendini aştıran ve durmadan kendini zora koşturan... Eline geçen bu ilk fırsatı ne olursa olsun iyi değerlendirmeli. Kendisinin de bir “kişi” olduğunu akıllara yer etmeli. Yer etmeli. Hiç çıkmamasıya...”*⁶⁶

Aysel’in ailedeki konumu ataerkil bir aile yapısında yetişen aile bireylerinden de kaynaklanmaktadır. Böylesi bir ailede yetişen Aysel, ileride yaptığı her eylemiyle geçmişine baş kaldırmakta ve intikam almakta gibidir.

Aysel, duygu ve düşüncelerinin bastırıldığı, ailesi tarafından yok sayıldığı, manevi anlamda büyük bir eksiklik duyduğu çocukluk ve gençlik yıllarından sonra ilerleyen yaşlarda akademik anlamda büyük başarılar gösterir. Bu durum psikoloji literatüründe eksiklik duygusu ile hırpalanan çocukların ileride üstünlük duygusu geliştirmesi şeklinde yorumlanır. Alfred Adler’e göre ise toplum tarafından bastırılan kadın, bu baskıdan kurtulmak ve kendini savunmak için çeşitli davranışlar geliştirir.⁶⁷

Aysel, istediği gibi aydın bir kadın olmuştur ancak yaşanmamış ve bastırılmış çocukluğunun izleri hâlâ durmaktadır. Geçmiş yaşantısından beri devam eden toplum ve bireylerle çatışmasına kendi benliğiyle çatışması da eklenmiştir. Çocukluğunda bastırılan cinsel yasaklar ve duygusal istekler, Aysel için artık topluma ve kurallara birer başkaldırı niteliğindedir. Öyle ki öğrencisiyle cinsel birliktelik yaşamasını,

⁶⁵ Adalet Ağaoğlu, *Ölmeye Yatmak*, Everest Yayınları, İstanbul 2020, s. 232.

⁶⁶ Ağaoğlu, a.g.e., s. 232.

⁶⁷ Engin Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 133-134.

topluma karşı çıkmak, yaşamak, özgür olabilmek ve kendini yok saymak için yaptığını söyler. Sahip olduğu akademisyen kimliğinin, evliliğinin eylemlerini kısıtlamasına karşı durur. Burada dikkat edilmesi gereken asıl husus, Aysel'in eşini aldattıktan sonra Aydın'ı arayıp ona haber vermek istemesidir. Aydın, Aysel'i köylü, cahil olarak gören çocuktur. Aysel'in hiçbir zaman aydın olamayacağını düşünmüş ve bunu Aysel'e hissettirmiştir. Aysel'in aldatma hadisesinden sonra Aydın'ı aramak istemesi, davranışlarında özgür olduğunu ona ispatlamak içindir. Çocukluğunda yeterince ispatlayamadığını düşündüğü özgürlüğünü ve aydın kadın kimliğini bu davranışıyla ispatladığını düşünmektedir. Yok sayılan kişiliğini, akademik ve sosyal alanlarda geliştirerek herkese göstermenin yanı sıra evlilik dışı ilişkisi ile özgürlüğe ve kurallara baş kaldırmaktadır. Dolayısıyla bu birliktelik, Aysel'e bedensel bir hazdan ziyade zihinsel bir haz vermektedir.

Ayrıca Aysel'in çocukluğunda Aydın tarafından aşağılanması onda aşağılık kompleksinin gelişmesine neden olur. Alfred Adler, kişinin yetersizlik ve güvensizlik duyguları ile aşağılık kompleksi yaşadığını dile getirir. Bu duygunun ise kişide kamçı görevi gördüğünü, bu yüzden de kişinin ilerlemesini sağladığını söyler.⁶⁸ Aydın, okul yıllarında, Aysel'i yeteri kadar aydın olmamakla, bir kız çocuğu ve erkek çocuğunun dost olabileceğini anlamamakla suçlar. Aydın gibi çocuklar tarafından aşağılanan ve dışlanan Aysel, bu kişilere kendini ispatlayabilmek için sıkı bir çalışma içine girer. Başarılı bir akademik kariyer sahibi olur. Sayılan ve sevgi duyulan "aydın bir kadın" olur. Ancak sahip olduğu bu kimlik onun eylemlerini kısıtlar. O da bu kimliğe başkaldırı olarak öğrencisi ile bir ilişki yaşar.

Aysel, çocukluk anılarını hatırlayarak bir çeşit içsel yolculuğa çıkar. O, çaresiz, sevgisiz, baskılarla dolu bir çocukluk geçirmiştir ve yasaklarla dolu çocukluğun etkilerinden ömrü boyunca kurtulamamıştır. Ailesi ve çevresi tarafından bastırılıp duran şey aslında kendisi olmaktır.

Çocukluğuna dair bu veriler onu anksiyete sahibi yapmanın yanı sıra nevrotik bir birey haline de getirmiştir. Nevrotik kişilikteki insanlar, endişe, iç huzursuzluk, korku, saplantılı fikirler, aşağılık duyguları ve ruhsal çöküntü gibi ruh hallerinde

⁶⁸ Sigmund Freud, **Sanat ve Sanatçılar Üzerine**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 203.

görülür⁶⁹. Aysel bu belirtilerin hemen hemen hepsine sahip bir kadındır. Lakin, bu durumun temelinde nevrotik çocukluk yılları vardır. Nitekim, çocukluk yılları baskılar ve kavgalar ile geçmiştir. Böyle bir aile yaşantısı ve çocukluk, onun kişisel gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu yüzden de insanlara olan güvenini yitirmiş, yalnızlık ve çaresizlik duygularına kapılmıştır.

Aysel'in çevreye duyduğu yabancılaşmanın, ruhsal problemlerinin temelinde yine küçük bir kız çocuğunun travmaları yatar. Onun korunma yöntemi ileride sahip olacağı "aydın kadın" kimliğidir.

Adalet Ağaoğlu'nun *Ölmeye Yatmak* romanının başkışı Aysel'in çocukluğuna dair yapılan psikolojik tespitlerden edinilen bilgiler şu şekildedir: Aysel'in okul ve aile yaşantısından gelen olaylara karşı geliştirdiği tutum, anksiyete ile ifade edilir. Sevgisiz bir çocukluğun getirilerinden biri olarak eksiklik duygusu geliştirir ve bu duygu yerini üstünlük duygusuna bırakır. Çevresi ve arkadaşları tarafından dışlanması ve alay konusu olması Aysel'de aşağılık kompleksinin yaşanmasına neden olur. Sevgisiz çocukluğun etkisiyle nevrotik bir birey haline gelir.

3.1.2. Hiçlikten Yersizliğe Doğru Savrulan Beden: Tezel

Tezel, Aysel'in kız kardeşidir. Dolayısıyla Aysel gibi sevgisiz, baskılarla dolu bir çocukluk geçirmiştir. Fakat, Aysel kötü geçen çocukluğuna, sahip olduğu kariyeri ve özgür eylemleri ile başkaldırırken Tezel; kendini hiçlikte gören, alkolik, inançsız ve yalnız bir kişilik sergiler.

Tezel, sevgisiz, kurallarla dolu, erkek evladın kız evlattan üstün görüldüğü bir ailede yetişmiştir. Anne ve babanın kavgaları, ağabeyi ile zıt görüşlere sahip olması, ailesine yabancılaşmasına ve onlardan uzaklaşmasına neden olmuştur. Çocukluğu ve aile yaşantısı bilinçaltında öyle derin bir yere sahiptir ki, nereye giderse gitsin huzursuzluğunu da beraberinde götürmüştür. Ailesine duyduğu yabancılık, zamanla çevresine ve kendisine yönelir. Bu yüzden de yalnız, huzursuz ve boşluk duyguları içinde acı çekmektedir. Çevresinden kopmuş, anksiyete sahibi bir kadın olmuştur. Özellikle ağabeyi ve eski eşi tarafından maruz kaldığı psikolojik ve fiziksel şiddet, onu

⁶⁹ Hayati Hökelekli, *Psikolojiye Giriş*, Emin Yayınları, (4. Baskı), Bursa 2013, s. 234.

duygusal olarak yıpratmıştır. Tezel, bu travmalar neticesinde sosyal ilişkilerinde sorunlar yaşayan huzursuz bir birey haline gelmiştir.

Alfred Adler, çocukken istenmeyen çocukların ileride nevrotik kişiliğe sahip kişiler olacağını söyler ve bu tür insanların çevresindeki insanlara gerçek anlamda sevgi ve ilgi veremeyeceğini ifade eder.⁷⁰ Tezel'in çevresiyle ilişkisine bakıldığında, onun sağlıklı bir iletişim kuramadığı görülür. İnsanlara bağlanmaktan korkan, ilişkiden kaçan bir kadın haline gelir. Öz oğlu ile iletişim kurmakta dahi zorlanır. Dünyaya karamsar bir şekilde bakar ve insanları tehlikeli, güvensiz olarak görür. Bu yüzden diğer insanlardan uzak durmayı yeğler. O, çocukluğunda ailesinden edinemediği güven duygusunu daha sonra da bulamamıştır. Temeli çocuklukta atılmayan güven, sevgi, saygı ve ilgi onun çevresine ve insanlara güvenmekte sorunlar yaşamasına neden olmuştur.

“Alfred Adler’e göre sevilmeyen çocuk, hatalı bir eğitim görmüştür. Çevresinde düşman kişiler görmeye alıştığı için, yetişkin yaşama ulaştığında, insanların kendisine daima karşı olacaklarına inanır ve haklarını savaşıarak almayı yeğler. Böyle bir insanla birlikte yaşamak ya da çalışmak oldukça zordur. Geçimsizliği ve düşmanca davranışları, kendi çıkarlarını yitirmesine ve amaçlarına ulaşamamasına neden olur.”⁷¹

Bu açıklama dikkate alındığında, Tezel'in çevresine karşı nefreti ve onlara karşı duyduğu yabancılaşma hissi daha anlaşılır bir hal alır. İlk zamanlarda babasına ve ağabeyine karşı hissettiği nefret duygusu, yetişkin bir kadın olduğunda topluma yönelmiştir. Devlet düzenini eleştiren Tezel, düşüncelerini ve eylemlerini devrimci hareket içinde gösterir. Bu eylemlerinde, öfke ve nefret hakimdir. Onun aile yaşantısına bakıldığında evliliğinde ve çocuğuyla olan ilişkisinde de geçimsizlik ve sağlıklı bir iletişim şekli görülür. Eğer Tezel, sağlıklı koşullarda bir çocukluk yaşasaydı, kendi yaşamına karşı yıkıcı değil, yapıcı çabalar geliştirdiği görülebilirdi.

Tezel, toplumu ve aileyi inkâr etmektedir. Nitekim küçük oğlu ile ilgilenmez, tüm sorumluluğu çocuğunun babasına bırakır. Çocuk doğurmayı en büyük yanlışlarından biri olarak görür. Oğlu ile arasındaki ilişki yabancı biri ile ilişkisinden

⁷⁰ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 142.

⁷¹ Geçtan, a.g.e., s. 135.

farksızdır. Tezel'in oğluna karşı uzaklığının temelinde kendi ailesinde erkek evlada düşkünlüğün onu yaralaması yatmaktadır. Küçük bir kız çocuğu olarak kendini eksik hissetmiş, ağabeyi İlhan ile daima çatışmalar yaşamıştır. Erkek evlada sahip olması ona çocukluğundaki değersizliği hatırlattığı için aynı değersizlik hissini oğluna yansıtmıştır. İntikam almak istediği oğlu değil, kendi çocukluğudur.

Anne ve babanın olumsuz davranışları, onun ilerleyen yaşlardaki benliğini ve psikolojisini etkiler. Nitekim, çocuğun benlik oluşumunda, kişisel gelişiminde yetiştiği ailenin, aile bireyleriyle ilişkisinin büyük önemi vardır. Sevgi, saygı ve ilgi çocuğun temel ihtiyaçlarından biridir. Tezel ise bir ailenin sahip olması gereken tüm değerlerden yoksundur.

Tezel, insanların gündelik hayattaki koşuşturmalarına anlam veremez. En büyük korkularından biri "herkes" gibi olmaktır. Herkesin birbirine benzediği, bireyselliğin yok olduğu toplumda kendisi olabilmeyi özgürlük olarak görür. Özgürlüğüne yapılacak en küçük müdahale onu tedirgin eder ve mevcut durumdan hemen uzaklaşır. Birine bağlanmaktan korkar. Bu yüzden de karşı cinsle ilişkilerinde duygusal bir bağ yoktur. Denilebilir ki Tezel'de cinsellik ve saldırganlık gibi eylemlerden oluşan ve insanın ilkel benliği olarak da adlandırılan, id baskındır.⁷² Toplumun kurallarını, insanların ne diyeceğini umursamaz. İsteklerinin ve arzularının gerçekleşmesi onun önceliğidir. Onun insanlara bağlanma korkusunun temelinde anne ve babanın arasındaki sevgisiz evliliğin yanı sıra toplumdaki çıkar ilişkilerine ve maddiyata dayalı birlikteliklerin farkında olması da yatar.

Alfred Adler'e göre normal dışı davranışlar gösteren bir kimse, toplumsal duygunun eksikliğini yaşamaktadır. Bu eksikliğin temelinde, çocuğun ailesi tarafından sömürülmesi, baskı altında bırakılması vardır.⁷³ Tezel, aile kurumunun ve toplumun değerlerini yok sayarak, sevgi içeren eylemlerden kaçmıştır. Bunun sebebi, çocukluk ve gençlik döneminde çevresiyle yaşadığı sorunlardır. Ailesinin Tezel'e karşı tutum ve davranışları, onun çevresine karşı normal dışı davranışlar geliştirmesine neden olmuştur.

⁷² Sigmund Freud, **Ruh Çözümlemesine Yeni Giriş Dersleri**, (Çev. E. Kapkın, A.T. Kapkın), Payel Yayınları, İstanbul 1998, s. 48.

⁷³ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 133.

Tezel, ciddi bir psikolojik buhran yaşadığı ve kendisini dipte gördüğü için diğer insanların hayatlarına devam edebilmelerine, mutlu olabilmelerine sinirlenir. Tüm insanlığın kendisi gibi mutsuz olmasını ister. Tüm bunlara rağmen birini ya da iyi bir şey olmasını bekler. Bu yüzden de ne kadar derin bir bunalımın içinde olsa da hayatla bağını koparmaz. Yaşadığı huzursuzluk, kendini bir yere ait hissedememe durumunda alkole sığınır. Romanın başlangıcındaki “*İntihar etmeyeceksek içelim bari!*”⁷⁴ cümlesi Tezel’e aittir ve onun hayatını özetler niteliktedir. Yaşayamadığı hayata karşı alkole sığınarak bir savunma gösterir. Alkol aracılığıyla kısa süreli de olsa gerçeklerden kaçması, anılarını unutması onun için rahatlaktır. Tezel’in içkiye sığınışı “oral alıcı kişilik” kavramı ile açıklanabilir. Bu tür kişiliğe sahip bireylerde, içsel gerginliği ve huzursuzluğu azaltabilmek için içki, sigara gibi bağımlılıklara yönelme eğilimi görülür. Bu durum Tezel’in oral dönemi sağlıklı atlatamadığını gösterir. Oral dönem, Sigmund Freud’un psikoseksüel gelişim evrelerinden ilkidir. Ağızsız dönem adı da verilen bu dönemde bebeğin, emme ve doyuma ulaşma gibi davranışları gelişir.⁷⁵

Tezel’in alkol bağımlılığının, toplumdan ve insanlardan uzaklaşmasının temelinde çocukluk travmaları vardır. Onun dünyaya karşı hissettiği yabancılık ve güvensizlik şu şekilde açıklanabilir:

*“Yeterince bakılıp beslenen, sevilme gereksinimlerini gerektiği gibi doyurabilen çocuklarda, dış dünyaya karşı temel bir güven duygusu oluşmaya başlar. Bu dönemde gereksinimleri yeterince karşılanamayan çocuklarda ise yetişkinlik yıllarına kadar uzanabilen güvensizlik duygularıyla, bağımlı kişilik özelliklerinin ilk tohumları atılmış olur.”*⁷⁶

Tezel de çocukluğunun mutsuzluk ve güvensizlik tohumları ile büyümüştür. Yetişkin bir kadın olduğunda da bu hislerden kurtulamamıştır. “*Ümidim ümitsizliğimdir. Mutluluğum mutsuzluğumdur.*”⁷⁷ sloganlarını bağırarak herkese duyurmak arzusundadır. Onun insanlara ve çevresine karşı duyduğu öfke, yabancılaşma, acı gibi duyguların nedeni çocukluğuna karşı geliştirdiği bir çeşit savunma mekanizmasıdır. Tezel, kendi kişiliğine ve düşüncelerine uygun olarak

⁷⁴ Adalet Ağaoğlu, **Bir Düşün Gecesi**, Everest Yayınları, (8. Baskı), İstanbul, 2020, s. 8.

⁷⁵ Binnur Yeşilyaprak, **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 115.

⁷⁶ Ağaoğlu, a.g.e., s. 45.

geçmiş yaşantısını bastırır ve duygularından kaçır. Çünkü çocukluğuna dair anıları onda kaygı, öfke gibi duyguları hatırlatır. O, kaygılarından alkole sığınarak kaçır.

3.1.3. Sevgisizlikten İçi Kazınan Kız Çocuğı: Ayşen

Ayşen, Tezel ve Aysel'in ağabeyi İlhan Dereli'nin kızıdır. Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki çocuklar genellikle sevgisiz bir ailede yetişmiş çocuklardır. Ayşen de bu çocuklardan biridir. Sevgisizliğin getirdiğı eksiklik duygusu ile savurulup durmuş, kendine bir sığınak aramıştır.

Ayşen, anne ve babasının arasındaki geçimsizliğin farkındadır. Aralarındaki ilişki maddi çıkarlar üzerinedir. Üstelik her ikisinin de birbirini aldattığını bilir. Bu Ayşen'in aile kurumuna ve sevgiye duyduğu inanca vurulan ilk darbedir. Ayşen bundan sonra kendini ait hissedemediğı ailesinden uzaklaşarak yeni arayışlar içine girer. Ayşen'in kendisine örnek alabileceğı bir ebeveyni yoktur. Onun ailesi, ilgisiz, güven vermeyen, küçümseyici davranışlar sergileyen bir ailedir. Bu huzursuz aile ortamında yetişen Ayşen, kendisine iyi gelecek insanları bulabilmenin arayışına girer.

Psikoloji literatüründe, rol model eksikliği yaşayan çocukların, anksiyeteye karşı savunma geliştirmesinde zorluk çektikleri dile getirilir.⁷⁸ Ayşen de kendisine sevgiyi, aile birliğini anlatacak aileden yoksundur. Anne ve babasına karşı duyduğu öfke, güvensizlik zamanla davranışlarına, sosyal ilişkilerine yansır.

İlk olarak üniversitedeki komünist arkadaşlarında aradığı sevgiyi ve bütünlüğü bulabileceğini düşünür. Fakat, arkadaşları onu komünist eylemlerin maddi harcamalarını karşılaması için kullanır. Ayşen de kendisini onlara ispatlamak için toplum kurallarına aykırı davranışlarda bulunur. Bu olaylar neticesinde göz altına alınır. Babası Ayşen'i kurtarmak için Hayrettin Paşa'dan yardım alır. Bu yardımın karşılığı ve maddi ilişkileri geliştirmek için Paşa, oğlu ile Ayşen'i evlendirmek ister. Baba İlhan, kızını kurtarmak ve daha da önemlisi maddi kazancını arttırmak için bu teklifi kabul eder. Ayşen de mutsuz bir aile hayatından mutsuz bir evliliğe adım atmış olur. Kendini ispatlamak, sevildiğini, önemsendiğini hissetmek için attığı adım,

⁷⁸ Engin Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul, 1998, s. 296.

hayatını alt üst eder. Çünkü eylemlerinin doğruluğunu ve yanlışlığını düşünmeden hareket eder. Tek amacı kendi sesini duyurabilmek, birine tutunabilmektir.

Ayşen, annesi ile çatışma halindedir. Onun gözünde annesi, sevgisiz, ilgisiz, eşini aldatan, maddiyata önem veren gösteriş meraklısı bir kadındır. Kızının komünist faaliyetlerde bulunmasına karşı çıkar ve o çevreden biri ile ilişki yaşamasını istemez, “*Evlendikten sonra o seraserilerle ne yaparsan yap!*”⁷⁹ der. Bu, bir annenin kızına vereceği sağlıklı bir ilişki tavsiyesi değildir. Ayşen de bu sözleri duyduktan sonra annesinden daha çok uzaklaşır.

Ayşen’in komünist gençlerle arkadaş olması anne Müjgan’ı sinirlendirir. Yine bu konu yüzünden çıkan bir kavganın sonunda Müjgan fenalaşır. Ayşen, ne kadar sinirli olursa olsun annesine su vermek için ayaklanır. Odaya döndüğünde annesinin kırık tırnağına bakarak üzüldüğünü görür. Kırık bir tırnak kadar önemsenmediğini görmek canını acıtır ve annesine karşı acıma hislerinden hemen sıyrılır. Ayşen’i annesinden uzaklaştıran en büyük olay ise annesinin “anne hariç her şey kokması”dır. Özellikle annesinin üzerinde başka bir erkeğe dair koku olması, babasını aldattığını öğrenmesi, yüzleştiği en acı gerçeklerden biridir. Artık annesine hiçbir şey anlatamayacağını, anlatsa da onun kendisini anlamayacağını bilir.

Ayşen’in babası ile ilişkisi, annesi ile ilişkisinden farksızdır. Onu babasından uzaklaştıran en büyük sebep, babasının annesi ile kavga ederken söylediği “Erkek evlat doğuramadın!” sözüdür. Bu söz, Ayşen’in kalbinde onarılamaz bir yara olur. Annesinde de babasında da aradığı saygı ve sevgiyi bulamaz.

Ayşen’in aile yaşantısındaki mutsuzluğu, ömrü boyunca hissedeceği ruhsal çatışmaların temel nedenidir. Karen Horney’e göre ailesi tarafından hırpalanan, sevgi ve saygı gösterilmeyen çocuk, temel anksiyeteye ve yaşam boyu sürececek güvensizliğe sahip olur.⁸⁰ Ayşen’in hissettiği yalnızlık, bunalım ve yabancılaşmanın temelinde ebeveynleri ile geçirdiği kötü çocukluk anıları vardır.

Ayşen, böylesine mutsuz bir aileden kurtulabilmek için tutunacak bir dal arar. Fakat ne arkadaşı ne de sığınabileceği biri vardır. Halaları Tezel ve Aysel’e sığınmak

⁷⁹ Adalet Ağaoğlu, **Bir Düğün Gecesi**, Everest Yayınları, (8. Baskı), İstanbul 2020, s. 272.

⁸⁰ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 236.

onlardan yardım almak ister. Tek umudu onu içinde bulunduğu umutsuzluktan kurtaracak kimsedir. Aysel'e "*Sevgisizlikten yıldım, bana yardım et hala!*"⁸¹ demek ister. Aysel'in uzaklığı bu haykırışın da içinde kalmasına neden olur. Kimsesizlik duygusu, kendisi için ölümü dilemeye kadar gider. İntihar etmek ister. Ancak, insanların arkasından dalga geçeceğini düşündüğü için vazgeçer. Yalnızlıktan bunaldığı anda halasının eşi Ömer'e sığınır. Ömer ile duygusal bir bağ kurar ve onu içinde bulunduğu çaresizlikten kendisini kurtaracak kişi olarak görür. Ayşen'in Ömer ile bir ilişki yaşamasının nedeni çözülmemiş çatışmalarının varlığıdır. Karen Horney'e göre çözülmemiş çatışmalarla yaşayan bir kişi, ahlaki konularda da sorunlar yaşar. Bu kişiler, diğer insanlarla ilişki yaşarken ahlaki değerlerde, tutum ve davranışlarda bölünmeler yaşar.⁸² Ayşen'in halasının eşi ile bir ilişki yaşaması ahlaki açıdan uygun bir durum değildir. Fakat, Ayşen benliğiyle çatışma halinde olduğundan, davranışlarının ahlaki açıdan değerlendirmesini yapamaz.

Kimsenin ona merhaba dememesinden, sevilmemesinden, anlaşılmamasından duyduğu eksiklik öfkeye dönüşür. Ona göre insanın sevgi açlığı, fizyolojik açlıktan daha öldürücüdür. Sevgiden yoksun bir ailede büyüme, onu sevildiğini hissedebileceği bir yerin arayışına sürükler. Kurduğu arkadaşlıklarda, karşı cinsle ilişkilerinde, aile bireyleri ile ilişkilerinde aradığını bulamaz. Sevilme için attığı her adım onu daha da yaralar. Çocukluk yaşantısında hissedemediği sevgiyi, ilerleyen yaşlarında da bulamaz. Tüm bu verilerden hareketle Ayşen'in ruh dünyasında çevreden kopma, Elektra Kompleksi, eksiklik duygusu, anksiyete gibi psikolojik durumlara rastlanır.

3.1.4. Babaya İnat Yaşanmış Bir Hayat: Evrensel Kokteyli

Dert Dinleme Uzmanı adlı romanda bütün kahramanlar isimsizdir. Eser, intihar etmiş olan ve dert dinleme uzmanı olarak anılan editörün dinlediği hayat hikâyelerini yazdığı defterdeki hikâyelere dayanır. Editörün dinlediği her hikâyeye, aslında kendi

⁸¹ Adalet Ağaoğlu, *Bir Düşün Gecesi*, Everest Yayınları, İstanbul 2020, s. 318.

⁸² Karen Horney, *Ruhsal Çatışmalarımız*, Öteki Yayınları, (Çev. Selçuk Budak), Ankara 1991, s. 129-130.

hayat hikayesine bir dokunuştur. Evrensel Kokteylci lakaplı kadın, editörün eski kayınvalidesidir ve o da kendi hayat hikayesini Dert Dinleme Uzmanı'na anlatmıştır.

Evrensel Kokteylci, İnsan Hakları Komisyonu'nda sekreterlik yapan başarılı bir iş insanıdır. Onun başarısının temelinde, babasına karşı üstün ve değerli bir insan olduğunu kanıtlama öfkesi yatmaktadır. Evrensel Kokteylci'nin çocukluğu, fiziksel ve psikolojik şiddetle, aşağılanmalarla, dışlanmalarla doludur. Bu şiddet, babası tarafından gerçekleştirilmektedir. Baba, bir önceki eşini erkek evlat doğuramadığı için boşanmıştır. Evrensel Kokteylci'nin annesi ile de erkek çocuk doğurması için evlenmiştir. İlk Evrensel Kokteylci'yi doğuran kadın, yedi yıl sonra erkek evlat doğurur ve birden baş tacı edilir, her istediği yapılır. Anne, kızının bir meslek sahibi olabilmesi, babası gibi insanlara ağzının payını verebilmesi için onu okutur. Çünkü babanın tek derdi oğludur. Oğluna düşkünlüğü, kızına nefreti şu cümlelerde görülür: *“Şu mızımız kızdan yedi yaş küçükse de şuna bakın hele bir; şu benim yiğidin yiğidi oğluma, hele az daha büyüün de şu bizim jandarma kumandanı bunun yanında sıfır kalacak sıfır.”*⁸³ Oğluna bu kadar düşkün olan bir babanın, kızına etmediği zulüm, atmadığı tokat kalmamıştır. Babası tarafından duygusal ve fiziksel olarak şiddete uğrayan kız çocuğunun psikolojisi ve gelişimi olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu durum, psikoloji literatüründe şu şekilde açıklanır:

*“Özellikle istismarın psikolojik boyutları düşünüldüğünde, istismara maruz kalan insanların sosyal ilişkilerinde çok ciddi oranda zorlanmalar yaşadıkları ve psikopatolojik bir hastalığa sahip olma eğilimlerinin diğer sağlıklı bireylere nazaran çok daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.”*⁸⁴

Evrensel Kokteylci babasından gördüğü fiziksel ve psikolojik şiddet neticesinde ruh sağlığında sorunlar yaşar ve hayata karşı savunucu bir tutum sergiler. Sosyal çevresiyle ilişkilerinde sorunlar yaşar. Alfred Adler, nefret, ceza, ilgisizlik ve red gibi koşullarda yetişen çocuklara ‘istenmeyen çocuk’ adını verir.⁸⁵ Evrensel

⁸³ Adalet Ağaoğlu, **Dert Dinleme Uzmanı**, Everest Yayınları, İstanbul 2014, s. 81.

⁸⁴ Gülay Arslan Toker vd. “Anne Baba Tutumlarından Kaynaklanan, İhmal ve Duygusal İstismara Maruz Kalmış Çocukların En Çok Kullandığı Savunma Mekanizmaları Üzerine Bir Literatür Taraması”, **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C: 9, S: 16, 2018, s. 1797.

⁸⁵ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 141.

Kokteylci, Adler'in bu tanımına uyan bir çocukluk geçirmiştir. Bu koşullarda yetiştiği için eksiklik duygularına kapılır ve normal dışı davranışlar içinde görülür.

Babası tarafından ezilen Evrensel Kokteylci, üstünlük arayışlarına girer ve kendini ispat edebileceği amaçlar edinir. Adler, bu tür tutumların genellikle çocukken istenmeyen çocuklarda görüldüğünü dile getirir.⁸⁶ Evrensel Kokteylci, yaşadığı aşağılık duygusunu, güç ve üstünlük eğilimi ile yenmek ister. Bu uğurda, gerçek yaşama ilgisini yitir. İnsanlara, özellikle de babasına, önemli ve saygı duyulan bir insan olduğunu kanıtlamak için çabalar.

Babası, kardeşini ablasına emanet ettiği vakitlerde “*Oğlumun başına bir hal gelirse katilin olurum haa... katilin haaaa!*”⁸⁷ diyerek kızına olan bakışını göstermiş olur. Bir gün Evrensel Kokteylci'nin küçük kardeşi elinden kaçır ve bisiklet çarpar. Bunu öğrenen baba, kızını öldüresiye döver. Anne son çare olarak kızını kendi babasının evine gönderir ve eğitimini orada tamamlamasını ister. Evrensel Kokteylci, yaşadıklarından sonra hırslanır ve kendisini kişisel ve kültürel olarak geliştirmeye başlar. Onun en büyük hırslanma sebebi babasıdır. Bu durum, eserde şu şekilde anlatılır: “*Aklına koymuştur, babası olacak o adama inat, herkesin önünde saygı ve sevgiyle eğileceği biri olacaktır.*”⁸⁸ Bu hırs onu iyi bir kariyer sahibi yapsa da mutlu bir hayat sahibi yapmaz. Sekreter olarak çalıştığı İnsan Hakları Komisyonu'ndaki patronu eski erkek arkadaşdır. Patron, kadındaki değişimin farkındadır ve onu elde etmek arzusundadır. Üstünlük göstermenin peşinde olan adam, dik duruşlu kadını alt etmek için ona evlenme teklifi eder. Kadın bu teklife kızı için evet der ancak bu mutlu bir evlilik olmaz. Nitekim adam, eşini ve kızını başka bir kadın için terk eder.

Evrensel Kokteylci, babasından ihtiyaç duyduğu sevgi, saygı ve değeri bulamadığı için eksiklik duyguları ile büyümüştür. Alfred Adler'e göre çevresi tarafından itilen ve sömürülen çocuk, diğer insanlara karşı “sevecenlik” göstermede sorunlar yaşar ve onlarla çatışır.⁸⁹ Evrensel Kokteylci, çevresiyle sağlıklı ilişki kuramamış bir roman kişisidir. İçindeki çatışmaları giderebilmek için kendini geliştirerek babasına karşı üstünlük arayışına girmiştir. Tek arzusu babasından

⁸⁶ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 142.

⁸⁷ Adalet Ağaoğlu, **Dert Dinleme Uzmanı**, Everest Yayınları, İstanbul 2014, s. 81.

⁸⁸ Ağaoğlu, a.g.e., s. 83.

⁸⁹ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 133.

görmediği saygı ve sevgiyi başka insanlardan görmek, önemli biri olduğunu babasına kanıtlamaktır. Babasına değerli ve başarılı biri olduğunu göstermek için kendini yıpratır. Bu uğurda yanlış tercihler yapar, aradığı sevgiyi, ilgiyi bir türlü bulamaz. Onun hayatı, dilediğince yaşanmış bir hayat değildir. Babasından fiziksel ve psikolojik şiddet görmesinin yanı sıra eşinden de psikolojik şiddet görmüştür. Tıpkı babasının onu istememesi gibi, eşi de kızlarını istememiş onları terk etmiştir. Geriye ise iki kadının baba sevgisinden yoksun, eksiklik duygusu ile geçen hayatları kalmıştır.

3.1.5. Evini Arayan Kadın: Kezban

Fikrimin İnce Gülü romanının kişilerinden Kezban, Bayram'ın sevgilisidir. Henüz çocuk yaştayken anne ve babasını kaybetmiş, ağabeyi ve onun ailesi ile yaşamaya başlamıştır. Dolayısıyla anne ve baba tarafından geliştirilecek olan sevilme, korunma gibi temel ihtiyaçlardan yoksun büyümüştür. Kezban bu eksikliği Bayram'a duyduğu sevgi ile gidermek istese de Bayram tarafından yarı yolda bırakılır. Duygularını itiraf edecek kadar cesur, kendi ayakları üzerinde durabilecek kadar güçlü bir kadındır. Bayram ile mutlu bir hayatın hayalini kurarken, onun en yakın arkadaşının işini elinden aldığını duyunca Bayram'dan tüm umudunu keser ve ondan vazgeçer. Sevmediği biri ile evlenerek kaderine boyun eğer.

Kezban, nevrotik çatışmaların temelinde yer alan boyun eğme ve karşı gelme davranışlarını gösteren bir roman kişisidir. Bu tür davranışlar genellikle, çocukluğun sağlıklı bir şekilde atlatılamaması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Karen Horney, bu iki davranışın yaşam boyu sürececek anksiyeteyi ve güvensizliği oluşturduğunu söyler.⁹⁰

Kezban ile genel olarak güçlü bir kadın profili çizilse de o çocukluğunun getirdiği eksiklik duygusuyla kendisine sığınak aramış ancak bulamamıştır. Ev, yalnızca etrafı duvarlarla çevrili bir alan değildir. Ev, anne ve babanın da bir temsilidir. Kezban, anne ve babanın olmadığı evlerde büyümüş, kendi evini yani ailesini kurabilmenin hayaliyle yaşamıştır. Bu arayışındaki en değerli ölçütü yine onu yaralayan sevgi olmuştur.

⁹⁰ Engin Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 253.

Çocukluğunun, kendisini onaylayacak, sevecek, değer verecek, ilgilenecek, yol gösterecek ve korunacak aileden yoksun olarak geçmesi, hayata karşı savunmasız, sevgiye ve inanmaya aç bir birey olmasına neden olur. Bunun neticesinde de kendisini istemediği bir evliliğe mahkûm eder.

3.1.6. Unutulan Kız Çocuğunun Sessiz Çıglıkları

Üç Beş Kişi adlı romanının baş kişilerinden Kısmet, ailesi tarafından sevgi ve ilgiyi görmemiş bir roman kişisidir. Çocukluk yıllarında ailesinden gördüğü sevgisizlik ve ilgisizlik, onun ilerleyen yaşlardaki özgüvensizliğinin, sessizliğinin ve hüznünün ana kaynağını oluşturur. Kısmet'in çocukluğu, diğer roman kişilerinde de olduğu gibi kendisini değersiz ve yalnız hissetmekle geçer. Adalet Ağaoğlu'nun romanlarının birçoğunda, geleneklerine bağlı aile yapısı görülür. Bu tür aile yapısında, erkek çocuğuna düşkünlük görülürken, kız çocukları ihmal edilir.

Kısmet, küçük bir kız çocuğuyken, kardeşi Murat'ın doğumunun bayram gibi kutlanıldığı günde ailesi tarafından unutuluşunu, olan biteni seyredişini unutamaz. Bu durum genç bir kadın olduğunda da değişmez. Kısmet, bütün aile fertlerinin gözü önündeyken, unutulmuş gibi hisseder. Hiç kimse onun yalnızlığını ve hüznünü fark etmez. Oysa, bu melankolik ruh halinin temeli, onun çocukluğuna kadar dayanır.

Kısmet, ailesi tarafından aşırı derecede korunmuştur. Çocukluk ve gençlik yıllarını, ailesinin istekleri doğrultusunda yaşamıştır. Alfred Adler'e göre aile tarafından aşırı derecede korunan çocuk, eksik bir insan gibi yetiştirilmiş sayılır. Bu tür çocuklar, günlük yaşama uyum sağlamada sorunlar yaşarlar.⁹¹ Bu bilgiler ışığında, Kısmet'in eksiklik duygusunu yoğun bir şekilde yaşadığı söylenebilir. Kısmet, insanlarla iletişim kurmakta zorlanan, kendi kararlarını veremeyen, içine kapanık biridir. Bunun nedeni, çocukluk döneminde ailesi tarafından aşırı derecede korunmasıdır.

Ailesi tarafından sevgi ve ilgi ihtiyaçları yeteri kadar karşılanmayan Kısmet, ilerleyen yaşlarında sevgisizlik ve değersizlik hisleriyle daha da içine kapanır. Mutsuz çocukluk yılları, bilinçaltında yer edinir ve gençlik ile yetişkinlik dönemlerinde ortaya

⁹¹ Engin Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 139.

çıkar. Çocukluğun sancıları, daha çok intihar veya duygu ve düşünce yoğunluğu ile kendini gösterir.

Annesinin kararları doğrultusunda bir hayat yaşayan Kısmet'in durumu şu şekilde açıklanabilir:

“Annenin çocukla kurduğu ilişki, onun gereksinimlerini doğru algılayan ve uygun tepkiler veren bir tarzdaysa, çocukta duygu düzenleme ve ileri dönemde kendilik algısı için gerekli deneyimler sağlanabilir. Yani anne çocuğa ayna görevi görür ve çocuğun gerek duygu düzenleme gerekse kimlik geliştirme becerilerini destekler.”⁹²

Kısmet'in annesiyle iletişimi, yukarıda bahsedilen durumun tam aksidir. Türkan Hanım, kızının sorunlarını algılayabilen, onunla konuşarak anlaşılabilen bir anne değildir. Öyle ki, kızına fiziksel temasta dahi bulunamaz. Anne ve kız arasındaki bu iletişimsizlik, çocukluktan yetişkinliğe kadar ilerleyen bir durumdur. Kısmet, ailesinden beklediği ilgi ve sevgiyi görememiş, kendilik algısına erişememiştir. Bu yüzden, giderek yalnızlık ve çaresizlik duygularına gömülmüştür.

3.2 BİLİNÇALTININ DIŞA VURUMU: RÜYÂ

Gizli kalmış arzular, bastırılmış istekler, unutulmuş anılar, rüya ile ortaya çıkmaktadır. Rüya, kişinin psikolojik durumunu yansıtır. Dolayısıyla, kişinin bilinçaltında saklanan düşünceler ve istekler rüyanın sembolik dili ile kendini gösterir.

Sigmund Freud ve Carl Gustav Jung, rüya ve rüya psikolojisini, psikanaliz sisteminin temel taşlarından biri olarak görmektedir. Freud'un 1900 yılında yayımladığı *Rüyaların Yorumu* adlı eseriyle, Jung'un aynı eser üzerine yaptığı rapor çalışması ve diğer bildirileri, rüya psikolojisi üzerine önemli bilgiler içermektedir.

Sigmund Freud, rüyaların psikolojik bir yapısı olduğunu düşünerek, yorumlanması gerektiğini düşünür. *Rüyaların Yorumu* adlı eserinde, rüyaların yapısını, gerçek yaşamla ilgisini, tuhaf ve belirsiz olarak görülen yönlerini detaylı bir

⁹² Çetin Çuhandaroğlu, “Kendilik Patolojisi Belirtisi Olarak Kimlik Karmaşası”, Türk Psikiyatri Dergisi, 2001, s. 309.

şekilde inceler. Jung ise, rüya ve rüya psikolojisini inceledikten sonra rüyaların mistik ve sembolik yönüne ağırlık verir.

Sigmund Freud, rüyaları, arzu giderme olarak tanımlarken, Jung, rüyayı; bilinçdışının fiili durumunun sembolik bir formda kendini resmetmesi olarak tanımlar ve şöyle der:

*“Rüyalar, bize mecazlı bir dil vasıtasıyla –yani duyumsal, somut bir hayalle- ya bastırılmış olduklarından ya da sadece gerçekleştirme eksikliğinden dolayı bilinçdışından kalmış düşünce, yargı, görüş, yönlendirme ve eğilimler iletiyorlar. Tamamen bilinçdışı içerik oldukları ve rüya da bilinçdışından türediği için, bilinçdışı içeriklerin yansımalarını kapsıyorlar. Genel bilinçdışı içeriğinin değil, birbiriyle bir şekilde bağlantılı ve o anın bilinçli durumu tarafından seçilmiş, sadece belirli bir içeriğin yansımasıdır.”*⁹³

Freud, rüyaların tutarsızlık ve anlaşılmazlık hissi uyandırdığını söyler ve bu karmaşayı, rüyanın gizli içeriği ve açık içeriği kavramlarıyla açıklar. Rüyanın görünen yüzü, açık içeriği oluştururken, görünen yüzün arkasındaki rüya düşüncesini de gizli içerik olarak nitelendirir.

*“Rüya içeriği ve rüya düşüncesini karşılaştıran birinin fark edeceği ilk şey, burada benzersiz bir yoğunlaştırma işlemi olduğudur. Rüya kısadır, az ve özdür, oysa rüya düşüncesi kapsamlı ve zengindir. Rüya, yazıya döktüğümüzde yarım sayfa tutar; oysa rüya düşüncelerini içeren bir analiz yazısı rüyanın altı, sekiz, on iki katı olabilir. Bu oran her rüyada farklı olabilir ama rüya düşüncesi, rüyanın kendisinden her zaman daha kapsamlıdır.”*⁹⁴

Adalet Ağaoğlu’nun *Ölmeye Yatmak* adlı romanının baş kişisi Aysel ve *Üç Beş Kişi* adlı romanındaki Kısmet’in rüyaları psikanalitik açıdan incelenmeye uygun rüyalar. Bu rüyalarda daha çok çocukluk yaşantısının, kişiler üzerindeki izleri görülür. Rüyalarda yer alan semboller, roman kişilerinin hayatlarında son derece önemlidir. Bu semboller ve kişilere etkisi yine psikanalitik kuram çerçevesi dahilinde değerlendirilecek olup, bastırılan duygular ve arzular da rüya ve bilinçdışı yaşam dahilinde incelenecektir.

⁹³ Carl Gustav Jung, **Rüyalar**, Pinhan Yayıncılık, (4. Baskı), İstanbul 2018, s. 47.

⁹⁴ Sigmund Freud, **Rüyaların Yorumu**, Say Yayınları, (4. Baskı), İstanbul 2019, s. 312.

3.2.1. “Son Akşam Yemeği”

Aysel’in *Ölmeye Yatmak* romanında gördüğü rüyanın görünen yüzü, yani açık içeriği şöyledir: Aysel, rüyasında profesörlük tezini sunacaktır. O, tezinde Türkiye’nin nasıl kalkınıp kurtulacağını kesin formülünü bulmuştur. Mumya müzesi gibi bir yerde, kendinden emin adımlarla tezini savunacağı salona ilerlemektedir. Dar ve uzun salona girdiğinde, karşısındaki uzun masada harmanilere sarınmış bir dizi yeşil yüzlü yaşlı adam bulur. Aysel, tezini savunmaya başladığı anda karşısındaki mumyalaşmış yaşlı adamların canlanacağına inanmaktadır. Yaşlı adamların ortasında Atatürk de yer almaktadır ve kendisine “Türk milleti! Hedefiniz bu bayanın gösterdiği yoldur, ileri!” diyeceğini düşünmektedir. Atatürk’ün yüzü yaşlı profesörler gibi yeşil değildir. Ancak, Atatürk’ün başının üzerinde, şapkasının siperliğine tayyareci gözlüğü takmış bir yüz görünmektedir. Bu yüzün gövdesi yoktur.

Aysel, iki muhafızın ortasından salona geçtiğinde şimdiki yaşındadır. Ancak, Atatürk ve yeşil yüzlü yaşlıların karşısında on yaşındadır. Ayaklarında okul müsameresindeyken giydiği yılan derisi ökçeli iskarpinler vardır. Öğretmenlerinin onu süs düşkününü bir kız sanacakları korkusuyla telaşlanır ve iskarpinlerinin teki kuyuya düşer. Kuyuya ip sarkıtıp iskarpinini almaya çalışırken, iskarpinin ayağında olduğunu fark eder. Ancak, bu kez ökçesi yoktur. Atatürk ve yaşlı profesörlerin karşısında oradan oraya koşturur ve yazılı tezini arar. Bir türlü bulamaz. Ayakkabılarından kurtulmak ister. Her yeri aradığını sanırken hiçbir yeri aramadığını fark eder. “Buldum!” dediği anda bir çuval bulgurun içinden, kapağında jandarma resmi olan Edith Piaf^{*}’ın Non, rien de rien^{*} plağını çıkarır. Plağı masaya bırakır. Ancak masa pikaptır. Pikaptan Edith Piaf’ın sesini duymayı beklerken Hafız Burhan^{*}’ın sesini duyar. Ardından da “Tanrı uludur!.. Tanrı uludur!..” diye ezan okunduğunu duyar. O anda boynundaki tilki kürkü canlanır ve Aysel’in çenesine saldırmaya başlar. Aysel bu yüzden konuşamaz. Tilkiyle boğuşmaya başladığı anda Atatürk elindeki deri eldivenini çıkarıp Aysel’in yüzüne doğru sallamaya başlar. Aysel bu kez de gözlerini açamaz. Atatürk bir yandan eldivenle Aysel’in yüzüne vurup üflerken, bir yandan da

* 1915-1963 yılları arasında yaşamış olan ünlü, Fransız ses sanatçısı.

* Edith Piaf’ın Türkçeye “Hayır, Hiçbir Şeyden Pişman Değilim” şeklinde çevrilen ve en çok dinlenen şarkılarından biri.

* Hâfız Burhan olarak da bilinen Burhan Sesyılmaz (1897-1943) Türk Sanat Müziği sanatçısı, gâzelhan, hâfız, mevlithân. Nuri Özcan, Hâfız Buhran, Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 18.01.2022.

“Hani tezin? Göster bakalım tezini!” der. Aysel çok çabalar, boğuşur ancak, Türkiye’yi kalkındırıp kurtaracak olan kesin formülü bir türlü bulup onlara sunamaz. Bu formülün yazılı olduğu kâğıdın önlüğünün cebinde olduğuna inanmaktadır. Aysel bir taraftan tilkinin başını tutarken diğer eliyle de önlüğünün cebindeki formülü arar. Ancak, cebinin dibini bir türlü bulamaz. Atatürk ve yaşlı profesörler de sabırsızlanarak “Hani tezin? Hani tezin?” diye sorarlar. Aysel, o an yaşlı profesörlerin yanındaki kocaman ciltlerin kitap değil tabak olduğunu fark eder. Profesörler bu kez ellerine çatal bıçak alarak “Getir tezini, getir teziniiii!..” demeye başlar. Aysel, telaşla önlerine bir tencere dolma koyar. O an, profesörlere tez değil dolma tenceresi sunduğunu fark eder ve çok utanır. En çok da Atatürk’ten utanır. Asıl tezinin tenceredeki dolmalar olmadığını söylemek ister. Ancak, o an Atatürk sandığı kişinin avcı olduğunu fark eder. Bu avcı, Aysel’in boynundaki tilkiyi vurmaya çalışmaktadır. Av tüfeğini Aysel’e doğru tutar. Aysel “Canlı tilki değil o. Müsamere kürkü, müsamere kürkü...” demek istese de sesi bir türlü çıkmaz. Aysel vuruldum, vurulacağım derken eliyle boynunu koruyarak uyanır. Midesinde bir tencere etli biber dolması yemiş gibi ağırlık hisseder. Rüyasından ölmekten korkarak uyanır. Ancak, uyandığı otel odası, ölmeye yattığı otel odasıdır.

Aysel’in rüyasında yer alan semboller, özel hayatı ve ruhsal durumu ile yakından ilgilidir. Nitekim Jung da rüyanın, kişiye özgü ve öznenin psikolojik durumuyla uyum içinde olduğunu söyler.⁹⁵ Rüya da yer alan ve Aysel için anlamı olan semboller, rüyanın akışına göre değerlendirilecektir. Nitekim bu semboller, Aysel’in bilinçaltındaki duygu ve düşüncelerinin birer yansımasıdır.

Aysel’in profesörlük tezini sunmak için girdiği, dar ve uzun salon onun hayatındaki zorlu süreçleri ve gelişimini temsil etmektedir. Aysel, hayatı boyunca Atatürk’ün istediği gibi aydın bir Türk kadını olabilmek için mücadele etmiştir. Aydın bir kadın olabilmek için ilerlediği yolda birçok zorlukla ve baskıyla karşılaşmıştır. Bu zorluklar rüyada, dar ve uzun bir salon ile sembolize edilmiştir. Atatürk’ün rüyada yer alması ve Aysel’i yolunda yürünecek bir öncü olarak göstermesi de Aysel’in bilinçaltındaki “aydın olmak” düşüncesinin rüyaya yansımasıdır. Ayrıca, Aysel’in dar ve uzun salona girerken yetişkin bir kadın olması, ancak, Atatürk ve profesörlerin

⁹⁵ Carl Gustav Jung, **Rüyalar**, Pinhan Yayıncılık, (4. Baskı), İstanbul 2018, s. 66.

karşısındayken on yaşında olması, Aysel'in her şeye rağmen Atatürk'ün gösterdiği hedeflere ulaşmada hâlâ yolun başında olduğunu ve onun kişisel gelişimini temsil ederken bir yandan da çocukluk döneminin Aysel üzerindeki etkisini vurgular.

Aysel'in rüyasına bir bütün olarak bakıldığında, Leonardo Da Vinci'nin Son Akşam Yemeği tablosuna benzer bir tablo görülmektedir. Öyle ki, Atatürk, tıpkı Hz. İsa gibi masanın tam ortasındadır. Ancak yanında on iki havari değil, on iki profesör yer almaktadır. On iki profesörün üstünde tıpkı İsa'nın havarileri gibi harmaniler vardır. Aysel ise bu topluluğun karşısında tez savunmasını yapacaktır. Ancak, rüyanın sonunda Atatürk'e ve profesörlere, Türkiye'yi kalkındırıp, kurtaracak olan tezini değil, dolma tenceresini sunar. Böylelikle Aysel'in son akşam yemeği tamamlanmış olur.

Aysel'in rüyasının arka planında Hz. İsa'nın uğradığı ihanet gibi derin bir anlam yatmaktadır. Aysel, tıpkı rüyasındaki gibi aydın bir kadın olabilmek için kendini geliştirmiş biridir. Rüyasında arayıp da bulamadığı tez, onun hayatının odak noktası, hedefidir. Denilebilir ki, Aysel'in aydın bir kadın olmak ideali rüyasına yansımıştır. Lakin, rüyanın sonunda Atatürk'e ve profesörlere sunduğu tez değil, dolma tenceresidir. Burada yer alan dolma tenceresi, doğuyu temsil ederken, Aysel'in sunmak istediği tez batıyı temsil etmektedir. Aysel, geleneksel bir ailede yetişmiş, annesi gibi ev işlerini hayatının merkezine koyan bir kadın olmak istememiştir. Fakat, geleneksel bir ev kadını ve daha çok annesini temsil eden “dolma tenceresi” Aysel'in rüyasında sembolik bir şekilde yer almıştır. Nitekim Aysel, Atatürk'ün ve profesörlerin olduğu salona geçerken yetişkin bir insanken, onların karşısına geçtiğinde on yaşındadır. Bu da demektir ki, Aysel bu savunmada doğu ve batı çatışmasının sancılarını yaşayan küçük bir kız çocuğudur. Aysel doğduğunda Cumhuriyet ilân edilmiştir. O, doğu ve batı kültürünün etkileşimde olduğu bir dönemde yetişmiş, yetiştiği geleneksel kültürden, yabancı olduğu batı kültürüne uyum sağlamak zorlanmıştır. Aysel, cumhuriyetin ilk neslini temsil eder. Okula başladığı yıllarda Türkiye'de devlet ve millet arasında bir kültür çatışması yaşanır. Tanzimat Dönemi ile edebi eserlerde işlenen Doğu ve Batı çatışması, Cumhuriyet Dönemi'nde Halide Edip Adıvar'ın *Sinekli Bakkal* adlı romanı ile başlar ve Ahmet Hamdi Tanpınar, Peyami Safa, Oğuz Atay, Orhan Pamuk gibi yazarlarla devam eder. Bir medeniyet krizi haline gelen bu çatışma, eğitim, kültür ve sosyal hayatta oldukça etkili olur. *Ölmeye Yatmak* adlı romanda, Aysel ile anlatılmak istenen de kültürler arası

çatışmanın arasında kalan nesillerdir. Nitekim, Adalet Ağaoğlu Cumhuriyet Dönemi yazarlarındandır ve eserlerinde toplumda meydana gelen değişimleri ve krizleri dile getirir.

Aysel'in rüyasının, Leonardo Da Vinci'nin Son Akşam Yemeği tablosunu hatırlatması, özenle seçilmiş gibidir. Nitekim, Leonardo Da Vinci resimlerinde genellikle aydın ve filozof insanları resmetmektedir. Son Akşam Yemeği'nde de İncil'den bir sahne, batı kültürünü ve aydınlanmayı resmeder. Aysel'in aydın bir kadın olmak idealini anlatan rüyası, aydınlanmayı resmeden bir ressamın tablosuyla özdeşleştirilmiştir.

Aysel'in tezini sunacağı on iki profesörün yüzü yeşildir. Rüyada, özellikle yeşil rengin yer almasının da sembolik bir anlamı olduğu söylenebilir. Öyle ki, Aysel'in ölmeye yattığı otel odasının perdeleri yeşil renktir. Aysel'in yattığı yatağın karşısında, yeşil perdeler yer almaktadır ve Aysel bu perdeleri açmamak için benliğiyle mücadele etmektedir. Çünkü, yeşil perdelerin ardında yaşam vardır. Aysel de hayatla bağ kurmamak için perdeleri açmak istemez. Uykuya dalmadan önce bu perdelere baktığı düşünüldüğünde, rüyasında görmesi muhtemeldir. Çünkü, rüyalar salt bilinç dışı yaşamla ilgili değildir. Bilinçli durumla da ilgilidir. Yeşil perdeleri, ölüm ve hayat arasındaki bir nesne olarak gördüğü düşünüldüğünde, yeşil rengin rüyasına yansımaları son derece olağandır. Aysel'in ölmeye yattığı otel odası bir tabut gibi düşünülebilir. Yeşil perdeler de tabutun üstüne atılan yeşil örtü gibidir. Tabutun üstündeki yeşil örtünün üzerinde Arapça "*Her canlı ölümü tadacak ve sonunda dönüp huzurumuza geleceksiniz.*"⁹⁶ yazmaktadır. Aysel, ölmeye yattığı otel odasında, ölüm üzerine yoğun düşünceler kurmuş, kısmen ölümü tatmıştır. Ancak, ölüm ve yaşam arasındaki mücadelenin galibi yaşam olmuştur. Yeşil rengin psikolojik anlamına bakıldığında, rüyadaki yeşil rengin anlamı daha da pekişmektedir. Yeşil renk, gençliği, büyümeyi temsil etmektedir ve insana tazeleyici bir etki vermektedir.⁹⁷ Nitekim, Aysel ölmeye yattığı otel odasından, yenilenmiş bir kadın olarak ayrılır. Aysel bu odada, kendini ve çocukluğunu büyütür.

⁹⁶ Terc. Hayrettin Karaman vd., Kur'an Yolu Meali, (Ankebut Suresi 57. Ayet) Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 452.

⁹⁷ Gonca Erim, "**Rengin Psikolojik Etkileri**", Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2000, C: 13, S: 1, s. 12.

Aysel'in Atatürk ve profesörlerin karşısında on yaşındaki haliyle belirmesi, onun bilinçaltındaki çocukluğunun rüyaya yansımaları temsil eder. Öyle ki, Aysel ilkokuldaki müsamereye katılacağı iskarpinleri ile savunmadadır. Aysel, ilkokuldaki müsamereye babasından gizli katılacaktır. Ayağındaki iskarpinler de annesine aittir. Annesi, eşinden gizlice kızına müsamereler için kendi ayakkabılarını vermiştir. Ancak ayakkabı hem büyüktür hem de Aysel giydiğinde topuklarından birini kırmıştır. Bu kırılma rüyada da yer alır. Aysel'in eksiklerle müsamerelere çıkışı, rüyasında savunmadaki aksilikler şeklinde kendini gösterir. Nitekim, Aysel bir türlü tezini bulamaz. İskarpinlerden birinin topuğunun düşmesi, onun tezini bulmasına engeldir. Rüyada kuyuya düşen iskarpin, Aysel'in çocukluğuna doğru atılan bir taş gibidir. Ayrıca, ayağındaki iskarpinlerden dolayı, öğretmenlerinin onun süs düşkününü bir kız olduğunu düşünmeleri korkusu, Aysel'i endişelendirir. Aysel'in çocukluğu da tıpkı rüyasında olduğu gibi korkular, endişeler, yanlış anlaşılmalara ile geçmiştir. Bu endişeler de iskarpinin kuyuya düşmesi, topuğunun kırılması ve tezini bulmasına engel olması şeklinde rüyada yer alır.

Aysel'in bir çuval bulgurun içinden kapağında jandarma resmi olan Edith Piaf'ın plağını çıkarması üzerine gerçekleşen olaylar da sembolik birer anlama sahiptir. Aysel'in plağın üzerinde jandarma resmi görmesi, ülkenin siyasi yapısını, karanlık ve baskıcı dönemi simgelemektedir. Nitekim, Aysel'in yaşadığı dönemde, Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk askeri darbe gerçekleşmiştir. Ülkedeki karanlık dönem, her şeye yansımıştır. Edith Piaf'ın Non rien de rien plağından Hafız Burhan'ın sesini duyması ise doğu-batı çatışmasını ifade eder. Edith Piaf, batıyı temsil ederken, Hafız Burhan gelenekselliğin simgesidir. Hafız Burhan'ın sesinden sonra ezan sesini duyması ise, müsameredeki halkın batı tarzı gösterilere günah gözü ile bakmasını temsil eder. Nitekim, halk müsamerelerde günah işliyormuş gibi hisseder. Dolayısıyla, Aysel'in Edith Piaf ve Hafız Burhan'dan sonra ezan sesini duyması müsamereler yıllarındaki, farklı kültürler içindeki arada kalmışlığını temsil eder.

Aysel'in rüyasında Edith Piaf'ın ünlü şarkısı Non Je Ne Regrette Rien duyacağını umması, şarkı sözlerinin çevirisi ile anlamlı bir hale gelir. Şarkıda genel olarak, yaptığı hiçbir şeyden mutsuz ve pişman olmayan bir kadın görülür. Kendine acı veren her şeyden kurtulup, sil baştan başlayacağını dile getirir. Özellikle şarkının şu sözleri;

*“Hayır, kesinlikle hiçbir şeyden.
 Hayır, hiçbir şeyden üzgün değilim.
 Ödendi, süpürüldü, unutuldu.
 Geçmiş umrumda değil!
 Hatıralarımla ateşi yaktım.
 Gamlarım, keyiflerim.
 Artık onlara ihtiyacım yok.
 Aşkılarımı süpürdüm.
 Ve onların getirdiği dertleri.
 Her şeyi süpürdüm gitti.
 Sil baştan başlayacağım.”⁹⁸*

Aysel’in yaşadıklarını anlatır gibidir. Nitekim, Aysel eşini, öğrencisi ile aldatmış ve bu ilişkiden pişmanlık duymamıştır. O, yaşayamadığını düşündüğü hayatını, özgürce yaşamak istemiştir. Dolayısıyla rüyaya yansıyan şarkı, Aysel’in kişiliği ve hayatı ile örtüşmektedir.

Edith Piaf’ın hayatı “Kaldırım Serçesi” filmi ile sinemaya aktarılmıştır. Filmin ismi, Edith Piaf’ın dünyaca ünlü bir sanatçı olmadan önce kaldırımlarda şarkı söyleyen bir kadın olmasıyla ilgilidir. Aysel’in de köy yaşamından, profesörlüğe doğru yol alan hayatı, Edith Piaf’ın hayatı ile rüyada özdeşleştirilmiştir.

Rüyadaki tilki kürkünün canlanarak Aysel’e saldırması ve Atatürk’ün avcıya dönüşerek yine Aysel’i hedef alması, Aysel’in hayatındaki kritik olaylarla ilgilidir. Aysel’in rüyada gördüğü kürk, ilkokuldaki müsamerede taktığı kürktür. Dolayısıyla bu kürk, batılılığı simgelemektedir. Ancak, Aysel, Atatürk’ün istediği gibi aydın bir Türk kadını olabilmek uğruna birçok olumsuzlukla karşılaşmıştır. Öyle ki, eğitim gördüğü okulda arkadaşları ve öğretmenleri tarafından dışlanmış, alay konusu olmuştur. Sınıf birincisi olacağından eminken, öğretmenin kızının kayırılarak birinci seçileceğini düşünmüştür. Kendisi gibi yoksul ve köyden gelenlerin dışlandığının, haksızlığa uğradığının bilincine vardığında, benliğinde değişim başlar. Atatürk’e karşı

⁹⁸ Çevirce, Şarkı Sözleri ve Çevirileri, Edith Piaf – Non Je Ne Regnette Rien Fransızca Sözleri Türkçe Anlamları, (Erişim: 10.11.2021).

duyduğu derin sevginin tellerinden birinin içinde koptuğunu söyler. Aysel'in bu farkındalığı, rüyada Atatürk'ün avcı olarak karşısına çıkması ile başlar. Aysel için aydınlığın sembolü olan Atatürk, kendisini hedef alan bir avcıya dönüşmüştür. Üstelik avcı, Aysel'in boynundaki kürkü vurmaya çalışmaktadır. Başkalarının istediği gibi biri olmanın, hayatı dilediğince yaşayamamak olduğunu fark eden Aysel, rüyasında inandığı değer uğruna, inandığı kişilerce öldürülmek istenmesi ile yüzleşir. Nitekim, böylesi bir yaşam Aysel'i ölümle bir hesaplaşmaya götürür. Bunun yansımaları da rüyasında görülür. Ölmeye yattığı otel odasında, öldürülmek korkusuyla uyandığı rüyasından hayata döner.

Jung, rüyaları anlamak için bilinçli durum hakkında bilgi sahibi olmak gerektiğini söyler. Nitekim Aysel'in rüyasındaki Atatürk, profesörler, iskarpin, tilki kürkü ve dolma tenceresi gibi nesneler Aysel'in hayatına, düşüncelerine dair önemli birer semboldür. Bu sembollerin anlamını bulmak için ise de Aysel'in hayatına bakmak yeterlidir. Jung'ın da dediği gibi *“Esasında bütün rüya çalışması öznelidir ve rüya, rüya sahibinin kendisinin sahne, oyuncu, suflör, yapımcı, senarist, izleyici ve eleştirmen olduğu bir tiyatrodur.”*⁹⁹

3.2.2. Aysel'in Görevi

Aysel, rüyasında Topkapı Sarayı'nın avlusuna benzeyen bir avluda törendedir. Avluda kızlı erkekli binlerce genç vardır. Bu gençler ateşler yakıp, marşlar söylemektedir. Aysel, o güne kadar hiç böyle bir marş duymadığını fark eder. Çünkü dinlediği hiçbir marşa benzememektedir. Aysel, bu törenin ardından çok önemli bir görevi yerine getireceğini düşünmektedir. Marşlar söylendikten sonra büyük bir salona alınır. Gençlerle dolu olan salon, mahkeme salonuna benzemektedir. Set halinde kürsüler ve banklar vardır. Gençlerin üzerinde yeşil ve gri renkli giysiler vardır. Salonun ortasına yürürken yanında birkaç erkek ve kadın da vardır. Aysel, yanındakilerin, bugüne varmak için el ele çalıştığı arkadaşları olduğunu düşünür. Onlarla son göreve doğru yürümektedir. Yanındaki kadınlardan biri dekolteli giysilerle podyumda yürümeye başlar. Aysel, arkadaşı Semiha'yı görür ve ona seslenir. Ancak, Semiha Aysel dışındaki herkese gülücükler dağıtarak ilerler. Aysel,

⁹⁹ Carl Gustav Jung, **Rüyalar**, Pinhan Yayıncılık, (4. Baskı), İstanbul 2018, s. 66-67.

çok geçmeden o kadının Semiha değil Behire olduğunu fark eder. Behire, gelinlik giymiştir ve gelinliğinin tüllerini köylü çocukları taşımaktadır. Yanında da kambur, sarı yüzlü terzi atölyelerinde çalışan kızlar vardır. Bu kızlar Behire'nin yanında büyük bir saygı ve korku ile yürümektedir. Behire de onları “Tüllerime basmayın! Dikkat edin, salaklar!...” diyerek azarlamaktadır. Aysel, “Tüllerin sırası mı Behire? Göreviniz var” demek istese de sesi çıkmaz. Gelinin yanına ulaşmak istese de şişman ve kolları altın bileziklerle ve silahlarla dolu kadınlar yüzünden bir türlü ona ulaşamaz. Gelin bir yandan yanındakileri azarlarken bir yandan da kırmızı suratlı, parlak kadifeler giyinmiş bir adamı çağırılmaktadır. Gelin, bu adamı kolundan zorla çekerek götürmektedir. Şişman kadınlara da “giymediğim her şeyi size vereceğim” sözünü vermektedir. Aysel, gördükleri karşısında rezil olduğunu düşünür. Ama bir anda ilk girdiği salondadır ve herkes ona umutlu gözlerle bakmaktadır. Ortada rezil olunmuş bir durum yaşanmamış gibi gözükmektedir. O sırada, spor-toto kağıtlarından maç yorumları yapan erkekleri ve ellerinde pazar fileleri ile dönen erkekleri görür ve yine rezil olduğunu düşünür. Aysel, onlara “Hadi gelin. Rezil olduk!” der. Ancak, onlar Aysel'i görmezler ve “İmzaya geç kaldık biz.” derler. Aysel, o an yapması gereken önemli bir işi unutmuş gibi telaşlanır ve utanır. Ancak, biraz sonra bu sebepten değil de herkes onu ararken o, lunapark gibi bir yerde dönme dolaba binmeye daldığı için utandığını fark eder. O sırada iki küçük çocuk Aysel'i dönme dolaptan “Çok geç kalıyorsunuz.” diyerek indirir. Aysel, telaşlansa da önemli bir görevi tamamlamak için kendisini beklemelerinden gurur duyar ve kendini bir eşeğin üstünde bulur. Eşeğin üstünde, cezaevi koridorlarına benzeyen bir koridordan geçer. Sağında ve solunda hücreler vardır. Isık çalan mahkumları kurtaracağını düşünmektedir. Eşek yok olur ve Aysel'i geniş ve karanlık bir yere alırlar. Beş ya da altı adamın olduğu odada, adamlar da Aysel'in görevini yerine getirmesini beklemektedir. Korgeneral gibi bir adam gelip Aysel'in karşından hazır ol hareketinde durup “Başlayabilirsiniz efendim.” der. Aysel'in “Başlayalım.” cevabından sonra karanlıktaki iki yüzlü erkekler acelece soyunmaya başlar. Aysel, o an görevinin o erkeklerle birlikte olmak olduğunu anlar. Haykırarak uyandığı bu rüyadan sonra titremesini durduramaz.

Aysel rüya boyunca, önemli ve kutsal bir görevi yerine getireceğini düşünmektedir. Bu görüşü, rüyasındaki salonda, marşlar söyleyerek ateşler yakan gençler desteklemektedir. Aysel, görevini yerine getirmek için ilerlediği salonda

gördüğü dekolteli kadın, Behire, işçi kadınlar, altın bilezikli ve silahlı kadınlar, pazardan dönen erkekler ve futbol maçı yorumu yapan insanlar yüzünden rezil olduğunu düşünür. Rüyada birbirinden bağımsız gibi görünen bu insanlar, toplumun farklı kesimlerindeki insanların bir aradalığını simgelemektedir.

Aysel'in kalabalıkta önce Semiha'yı gördüğünü sanması, ancak gördüğü kişinin Behire olmasının arka planında önemli sebepler vardır. Semiha, Aysel'in mektuplaştığı, derdini paylaştığı arkadaşıdır. Ancak, Semiha, Aysel ve Ali arasındaki ilişkiyi yanlış anlayarak, Aysel'e iftira atmıştır. Bu iftiranın sebebi, Semiha'nın Ali'ye duyduğu sevgidir. Aysel, Semiha'ya değer verse de aralarındaki bu sorun arkadaşlıklarının bitmesi ile sonuçlanır. Denilebilir ki, Semiha, Aysel'in rüyasında bir anlık gördüğü yanılsama gibidir. Behire ise, Aysel'in ortaokuldan arkadaşıdır. Hemşire olduktan sonra Aysel'e yazdığı mektubunda, Aysel'in Nazım Hikmet şiirleri okumasını beğenmediğini, bunun bir Türk kızına yakışmadığını söyler. Aysel'in erkeklerle sokakta yürümesini de ona yakıştıramaz. Kendi nişanlısı gibi bir erkekle tanışmasını ve namuslu bir hayat yaşamasını diler. Aysel'in kişiliği ve düşünce yapısı göz önüne alındığında Behire gibi bir kadınla arkadaşlıklarının ilerleyemeyeceği anlaşılmaktadır. Behire'nin rüyada insanları azarlayan, küçük gören bir kadın olarak görülmesi, onun kendi dünya görüşü dışındaki görüşlere olumsuz bakmasından kaynaklanır. Sağ bir bakış açısına sahip olması, rüyada kendisi gibi olmayan insanları azarlaması şeklinde ortaya çıkar.

Aysel, rüyası boyunca çok önemli bir görevi yerine getireceğini düşünmüştür. O, rüyasında yapacak olduğu görevi bilmesede de hayatı ve kişiliği göz önünde bulundurulduğunda bu görevin, insanları aydınlığa ulaştıracak, ülkeyi kalkındıracak bir görev olduğu düşünülebilir. Herkes Aysel'i ararken, onun lunaparkta dönme dolaba binmesi yaşanmamış olduğunu düşündüğü çocukluğuyla ilgilidir. Aysel, aydın bir kadın olabilmek için, çocukluğunu dilediği gibi yaşayamamış, baskılarla, engellerle dolu bir çocukluk geçirmiştir. Yaşanmamış çocukluğun yansıması da rüyada Aysel'in görevini bir anlık unutarak dönme dolaba binmesi ile kendini gösterir.

Aysel, yüce bir görevi tamamlayacağını düşünürken, görevinin hapishane gibi bir yerde tanımadığı erkeklerle birlikte olmak olduğunu öğrendiğinde, korkarak rüyasından uyanır. Hapishane koridorunda ilerlerken ısıklık çalan mahkumları

kurtaracağını düşünür. Ancak, korgeneral gibi bir adamın görevine başlayabileceğini söylemesi üzerine soyunan adamları görünce görevini anlar.

Aysel, cinselliği hiçbir kurala, statüye bağlı olmadan özgürce yaşayabilmek ister. Ancak, bu arzusunun toplumsal düzenin bir parçası olan korgeneralce sunulması semboliktir. Aysel, haksız yere hapishanelerde işkence gören, öldürülen insanlar üzerine çalışmalar yapmıştır. Onun haksız yere hapishanede olan insanlarla ilgili düşüncelerinin, cinsel istekleri ile verilmesi, Aysel'in bilinçaltındaki iki önemli konunun rüya aracılığıyla ortaya çıkmasını sağlar. Nitekim Aysel'in rüyasında, dönemin baskıcı ortamı ve cinselliğin bastırılmış durumu, kurallarına boyun eğmek istemediği düzen tarafından yönlendirilir. O, hayatının her alanını ele geçirmiş olan düzene karşıdır. İnsanların özgürlüğünü, arzularını kısıtlayan düzen, onun zihnini, rüyasını da ele geçirmiştir.

Aysel'in cinselliğe ve toplumsal düzene karşı tutum ve davranışları, bilinçaltında önemli bir yere sahiptir. Nitekim Jung, rüyaların bilinçli durumda gizlenmiş bilinçdışı malzemeyi ortaya çıkardığını ve bunu sembolik bir formda sunduğunu söyler.¹⁰⁰ Aysel'in rüyalarında gördüğü semboller de geçmiş yaşantısı, düşünsel faaliyetleri ve bilinçaltındaki malzemelerin birleşiminden oluşmaktadır.

3.2.3. “Gövdemi Bir Türü Bulamıyorum Anne!”

Kısmet, rüyasında, ailecek konuk oldukları bir yabancının evinde, kendisi yüzünden gidecek oldukları yere geç kaldıklarını görür. Bir türlü hazırlanamaz. Üzerinde eski, kirli giysiler vardır. Annesi, üstünü değiştirmesini, süslenmesini ve yeni diktirdiği ipek elbiseyi giymesini ister. Kısmet de annesinin istediğini yapmak ister. Ancak, hazırlanmak için girdiği odadaki aynalarda kendisinden onlarca görür. Tam hazırım dediği anda eski eteğini giydiğini, bluzunun yırtık olduğunu fark eder. Bluzunu değiştirse de bu kez eteğinin kirli ve yırtık olduğunu görür. Hep bir şeyleri eksik kalır. Bu yüzden de bir türlü hazırlanamaz. Kısmet, rüyasında bunalımlar geçirir. Annesi, onun hazırlanamayışına öfkelenir. Kısmet, annesinin “Hep beceriksizsin zaten, beceriksizsin.” der gibi baktığını düşünür. O sırada annesi, ev sahibine “Özür

¹⁰⁰ Carl Gustav Jung, **Rüyalar**, Pinhan Yayıncılık, (4. Baskı), İstanbul 2018, s. 47.

dilerim efendim, kızım biraz beceriksizdir.” der. Bir yandan da oğlu Murat’a sarılıp öper. Kısmet ise bir türlü hazırlanamaz. Annesini, kimseyi üzmemek istemez. Ancak, kıyafetlerini bir türlü tamamlayamaz. Hep bir eksik çıkar. Annesi sonunda “Çabuk olsana Kısmet! Murat’ın sünneti gecikecek. Sünnetsiz kalsın da gör!” diye bağırır. Kısmet, annesinin sözleri üzerine daha da telaşa kapılır. Kardeşinin kendisi yüzünden sünnetsiz kalmasından korkar. İçinde bulunduğu durumu şu şekilde ifade eder: *“Ağlıyorum... ağlıyorum... Ahh, demişim sonra, burada o kadar çok ayna var ki, gövde mi bir türlü bulamıyorum anne!..”*¹⁰¹

Kısmet’in rüyasının arka planında sevgisiz geçirilen bir çocukluğun ve anne ile sağlıklı bir ilişki kuramamanın yansımaları görülür. Carl Gustav Jung, bir rüyanın psikolojik olarak açıklanması için, öncelikle öznenin önceki yaşamışlıklarının bilinmesi gerektiğini söyler. Ona göre rüyadaki her unsurun öncesini takip etmek esastır. Kısmet’in rüyası psikolojik açıdan incelenirken de Jung’ın düşünceleri dikkate alınacaktır.

Kısmet, hayatı boyunca hep başkalarının istediği şekilde yaşamış bir roman kişisidir. Kendi istediği gibi yaşayacak cesarete sahip değildir. Seçimlerinin, çevresindeki insanlara etkilerini düşünmekten bir türlü harekete geçemez. Karen Horney’e göre Kısmet’in kendi hayatına karşı geliştirdiği bu tutum bir ihtiyacın sonucudur. Horney’e göre, sevgi ve onay ihtiyacı içinde olan nevrotik kişiler, başkalarını hoşnut edebilmek için onların istekleri doğrultusunda yaşarlar. Reddedilmeye karşı aşırı duyarlılık gösteren bu kişiler, insanların kendisi hakkında ne düşündüğünü fazla önemserler.¹⁰² Kısmet, sevilme ve kendi varlığını ispatlayabilmek için ailesi ne derse onu yapmış bir roman kişisidir. Lakin, bu davranış şekli, kendi hayatını bir figüran gibi yaşamasına sebep olmuş ve onu daha büyük bir mutsuzluğa sürüklemiştir.

Rüyada Kısmet’in annesi, kızının hazırlanmasını, süslenmesini ister. Fakat, Kısmet bir türlü hazırlanamaz. Kıyafetlerindeki eksiklik, hayatındaki eksiklikleri temsil etmektedir. Hiçbir zaman bütünlük duygusuna erişemeyen Kısmet, rüyasında

¹⁰¹ Adalet Ağaoğlu, **Üç Beş Kişi**, Everest Yayınları, İstanbul 2014, s. 264.

¹⁰² Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 254.

kıyafetleri değil, hayatındaki eksik parçaları tamamlayabilmenin peşindedir. Ancak, bu rüyasında da mümkün değildir.

Kısmet'in rüya boyunca annesi tarafından aşağılanması, hor görülmesi bilinçaltındaki yaşanmışlıklarla ilgilidir. Çünkü, Kısmet'in annesi, oğlu Murat'a daha fazla değer ve sevgi göstermektedir. Kısmet'le ilişkileri ise mesafelidir. Birbirlerine sarılmak ve öpmek isteseler de yapamazlar. Bu durum da rüyada, annenin oğluna öpüp sarılırken, kızına bağırması ve onu aşağılaması şeklinde ortaya çıkar. Kısmet, kardeşi Murat'a oldukça düşkündür ve hazırlanamadığı için kardeşinin sünnetinin gerçekleşmemesi düşüncesi onu korkutur.

Kısmet, kendi düşüncelerinden ve kararlarından çok annesinin kararlarını uygulamaktadır. Aksi bir durumda olacıklardan dolayı ailesini ve annesini üzmemek istemez. Bu yüzden de istemediği bir hayatı yaşamaktadır. Kendine ait bir hayatı yaşayamayan Kısmet'in bu sancıları, rüyasında bir türlü gövdesini bulamayışı ile ortaya çıkar. Bedenini bulamayışının arkasındaki anlam, başkalarının istekleri doğrultusunda yaşanan bir hayatın, hiçbir zaman bütünlük duygusunu ve aitlik hissini veremeyeceğidir.

3.3. ELEKTRA KOMPLEKSİNİN İZLERİ

Elektra kompleksi, adını Yunan mitolojisinden alır. Hikâyeye göre Elektra, Agamemnon ve Klytimestra'nın kızlarıdır. Elektra'nın babası Agamemnon, eşi Klytimestra ve onun sevgilisi Aigisthos tarafından öldürülür. Babasına oldukça bağlı olan Elektra, annesinden nefret eder ve kardeşi Orestes'i babalarının intikamını almak için yetiştirir. Orestes'in annesini ve sevgilisini öldürmesiyle de hikâye tamamlanır.¹⁰³ Buradaki esas konu, Elektra'nın hikayesinin, psikanalizde kız çocuğunun annesiyle olumsuz yönde gelişen ilişkisine kaynaklık etmesidir.

Elektra, Yunan mitolojisinde güçlü bir kadın olarak görülür. Adının anlamı “ışık, aydınlık” ile ilişkilendirilir. Fakat, annesini öldürdüğü için karanlık ve karmaşık bir kişiliği de temsil eder.

¹⁰³ Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, Anı Yayıncılık, (1. Baskı), Ankara 2012.

Elektra kompleksi, psikanalist disiplinde yer alan önemli bir kavramdır. Bu kavram, kız çocuğunun babasına karşı cinsel bir istek duyarken, annesine karşı duyduğu düşmanlığı ifade eder.

Bütün çocuklar doğduklarında ilk sevgi nesnesi olarak annelerini görürler. Sigmund Freud'a göre bu sevgi, kız çocuğunun erkek cinsel organına sahip olmadığını fark ettiğinde nefrete dönüşür. Çünkü ona göre, fallik dönemdeki kız çocuğu erkek cinsel organına sahip olmadığını anladığında aşağılık duygusuna kapılır. Bu durum da psikanalist disiplinde iğdiş kompleksi veya penis hasedi kavramlarıyla açıklanır. Annesinin, kendisini eksik bir organla doğurduğunu düşünen 3-6 yaş aralığındaki kız çocuğu, annesinden nefret eder ve onu rakip olarak görür. Sevgisini ve ilgisini babasına yöneltmek aşırı düşkünlük sergiler. Erkek cinsel organına sahip olabilmek için ilgisini babasına yöneltten kız çocuğu, bunun gerçekleştiremeyeceğini anlayınca babasından bir çocuk doğurmayı arzular. Bu kompleks, çocuğun annesiyle özdeşleşmesi gibi başarılı bir şekilde atlatılabileceği gibi, başarısız bir şekilde tamamlanarak kız çocuğunun kadınlığa geçiş yapmasıyla birtakım sorunlara da sebep olabilir. Bu yüzden anne ve babanın, çocuk ile iletişimi son derece önemlidir.¹⁰⁴

Sigmund Freud, Elektra kompleksini daha çok cinsellik üzerinden açıklasa da elektra kompleksi, bu bölümde daha çok anne ve kız arasındaki ilişkiler bağlamında incelenecektir. Adalet Ağaoğlu'nun eserlerinde daha çok anne ve kız arasındaki çatışma, kavga, nefret, anneye benzemek korkusu şeklinde ortaya çıkan elektra kompleksi, Fitnat Hanım, Neval Hanım, Müjgan Hanım ve Türkan Hanım gibi anne olan roman kişileri ve kızları üzerindeki yansımaları bağlamında değerlendirilecektir.

3.3.1. Fitnat Hanım ve Kızları

Fitnat Hanım, Tezel ve Aysel'in annesidir. Pasif bir roman kişisidir. *Ölmeye Yatmak* romanında çocuklarının bakımları ile ilgilenen, ev işleri ile uğraşan bir ev kadınıdır. Eşi Salim Efendi'nin sözünden çıkmamaktadır. *Bir Düşün Gecesi* romanında ise çocuklarının bir arada olmasını sağlayamadığını düşünerek üzülen yaşlı bir kadın olarak görülür.

¹⁰⁴ Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, Anı Yayıncılık, (1. Baskı), Ankara 2012.

Fitnat Hanım'ın, her iki kızı ile de sağlıklı bir iletişim kurabildiği söylenemez. O, ataerkil bir toplum yapısında yetişmiş bir roman kişisidir. Bu toplum yapısında, erkeğin üstünlüğü düşüncesi hakimdir. Dolayısıyla erkeklere, kadınlardan daha fazla saygı gösterilir. Fitnat Hanım da ilgisinin ve sevgisinin çoğunu oğlu İlhan'a verirken, kızları ile çatışmalar yaşar.

Fitnat Hanım'ın yetiştiği kültür ve toplum erkek evladı, kız evlatlardan üstün görmektedir. Ancak, bu durum Fitnat Hanım'ın kızlarını sevmediği anlamına gelmez. Kızları Aysel ve Tezel'le güzel anıları da mevcuttur. Ancak, romanlarda daha çok kızları ile çatışma halinde görülür.

Fitnat Hanım'ın kızı Aysel ile ilişkisi daha çok çatışmalar ve kavgalardan oluşur. O, kızının kendisi gibi ev ve el işlerini öğrenmesini ister. Aysel ise annesine benzemek istememektedir. Her ikisinin de beklentilerinin farklı olması ev içindeki kavgaların da sebebini oluşturur. Fitnat Hanım, sevgisiz bir anne değildir. Çünkü, Aysel'in ilkokul müsamesine katılması için kostüm hazırlığı yapar. Ancak hem yeterli imkana sahip olamamak hem de eşi Salim Efendi'den gizli hazırlık yapmak Fitnat Hanım'ın Aysel'e bağırması ve başkaldırması ile sonuçlanır.

Fitnat Hanım, eşi Salim Efendi gibi sığ bir bakış açısına sahip biri değildir. Gelişime ve değişime ayak uydurmak ister, ancak eşinden çekinir. Öyle ki, kızı Aysel'i diğer kızlar gibi güzel giydirmek ister. Ancak, eşinin tepkisinden korkar. Aysel'in okula giderken saçını kapatması ile başlayan aile baskısı, okula gitmesini istememeleri ile devam eder. Fitnat Hanım da eşi Salim Efendi gibi kızının okula gitmesini istemez. Nitekim, Aysel on sekiz yaşına varınca ailesi görücüleri kabul etmeye başlar. Fakat, Aysel ailesinin kendisine uygun gördüğü bir eşi ve hayatı istememektedir. Özellikle annesi gibi eşinin sözünden çıkmayan, ev ve el işleri ile uğraşmaktan kendine vakit ayıramayan bir kadın olmak istemez. Erkeklerin ev işlerine yardım etmeyişi, annesinin sürekli ev işleri ile uğraşmasına sinirlenir.

Fitnat Hanım, Aysel'in okuma tutkusu karşısında bir engelleyicidir. Öyle ki kızı ders çalışırken ona ev işleri yaptırmaktan gizli bir haz duyar. Bu durum romanda, Fitnat Hanım'ın eğitim alamamasının öcünü, kızından alması şeklinde ifade edilir. Aysel'in annesinin dayatmalarına karşı tepkisi "Kendin yap!" olur. Fitnat Hanım,

kızındaki inat ve dik tavırların baskı altına alınması gerektiğini düşünür. Böylelikle anne ve kız arasında yaşanacak olan kavgaların temelleri atılır.

Aysel'in annesine karşı en büyük kırgınlığı, Fitnat Hanım'ın oğlu İlhan'ı tek umut olarak görmesidir. İlhan'ın babasıyla kavga edip evi terk ettiği bir akşam Fitnat Hanım, uyku uyuyamaz ve Aysel'e ilk kez soru sorar. Oğlunun nerede olabileceğine dair sorulan soru, Aysel için mutluluk kaynağıdır. Çünkü, Aysel ilk defa ailenin bir ferdi olduğunu, bir birey olduğunu hissetmiştir. Ancak, bu durum uzun sürmez. Çünkü, Aysel, erkek evladın "tek umut" olarak görülmesine, kız evlatların ise ev dışında bir yaşama karışmasına engel olan düşünceye ve zihniyete karşıdır. Bu yüzden de aydın bir kadın olabilmek için çabalar ve kendisinin de bir "kişi" olduğunu akıllara unutulmayacak bir şekilde kazımak ister.

Fitnat Hanım, kızlarından Aysel'i isyankâr ve söz dinlemez olarak nitelendirirken, Tezel'in serseri tavırlarını da Aysel'e bağlar. Onun bu düşüncesinin temelinde, Tezel'in, Ayşen'in düğününe annesini kırmamak için gelirken, Aysel'in düğüne gelmemesi vardır. Tezel, her ne kadar ailesine karşı tahammülünü yitirse de annesinin mutsuz olmasını istemez. Bu yüzden de düğüne gelir.

Fitnat Hanım, kızları ve oğlu arasındaki soğukluğu gidermek ister. Ancak, bu durumdan kızlarını sorumlu tutar. Ona göre oğlu İlhan, suyuna gidildiğinde iyi bir insandır. Ancak, kızları abilerinin suyuna gitmek yerine, ona karşı gelmişlerdir. Fitnat Hanım, oğlu İlhan'ı çocukluğundan beri kızlarından ayırmaktadır. Öyle ki, bu durum evlatları büyüdüğünde de değişmez. İlhan, avukat olur ve inşaat sektöründe ün yapmış iş adamlarından biri olur. Bu durum Fitnat Hanım için gurur kaynağıdır. Oğlunun bu başarısından sonra her alanda bilgi sahibi olduğunu düşünür. İlhan, kız kardeşleri için "kaltak, vatan haini" gibi sözler söyler. Fitnat Hanım bu sözleri duyduğunda çok üzülür. Ancak, İlhan'ın maddi gücünün iyi olmasından hareketle, her konuda onun haklı olduğunu düşünüp ve kızları ve oğlu arasındaki kavgada, İlhan'ı haklı bulur.

Fitnat Hanım'ın İlhan'ı, kızlarından üstün görmesinin temelinde, ataerkil bir ailede yetişmesinin büyük önemi olduğu belirtilmişti. Erkeğin üstün olarak görüldüğü aile yapısına, İlhan'ın ilerleyen yıllardaki başarısı da eklenince, Fitnat Hanım oğluna büyük bir gururla bakar. Fitnat Hanım'a göre maddi gücü elinde bulunduran, her

konuda söz hakkına sahiptir ve her sözünde de haklıdır. Bu duruma karşı olan Tezel ve Aysel ise ailesiyle, toplumla, en çok da anneleriyle çatışma içine girer.

3.3.2. Müjgan Hanım ve Ayşen

Üç Beş Kişi adlı romandaki Müjgan Hanım ve kızı Ayşen'in anne kız ilişkisi, çatışmalar ve kavgalar ile doludur. Ayşen, sevgisiz bir çocukluğun izlerini, genç bir kadın olduğunda da taşır. Anne ve babası arasındaki sevgisiz evlilik, maddi çıkarlar üzerinedir. Üstelik Ayşen, anne ve babasının birbirini başka insanlarla aldattığının da farkındadır.

Müjgan Hanım'ın değer verdiği tek şey maddiyattır. Kızının sosyalist gençlerle arkadaşlık etmesini istemez. Bu yüzden kızının Hayrettin Paşa'nın oğlu Ercan'la evlenmesine çok sevinir. Ayşen'in evlendikten sonra 'anarşist' arkadaşlarıyla istediğini yapabileceğini söyler. Bu bir annenin kızına verecek olduğu bir öğüt değildir. Ancak, Müjgan Hanım'ın evliliği de kızı için örnek bir evlilik değildir. O, evlilik gibi kutsal bir kurumu, maddi bir güç olarak görmenin yanı sıra istediğini yapabileceği özgür bir alan olarak da görür. Buna, eşini aldatmak da dahildir.

Ayşen'in annesiyle ilişkisi, Carl Gustav Jung'un 'anneye direnme' kavramı ile açıklanabilir. Bu tipteki kız çocuğu, annesine benzememek için elinden geleni yapar. Fakat, nasıl biri olmak istediğine dair şaşkınlıkla bir haldedir.¹⁰⁵ Ayşen de bu şaşkınlıkla, anneye karşı direnme ve ne yapacağını bilememe haliyle, ilişkilerinde sorunlar yaşamaya başlar.

Ayşen, psikolojik sorunları olan genç bir roman kişisidir. Ne ailesinde ne de arkadaş çevresinde aradığı güveni ve sevgiyi bulamamıştır. Bu yüzden de sevildiğini, önemsendiğini hissedeceği bir yeri, bir kimseyi aramaktadır. Ayşen, sosyalist arkadaşlarından Uğur'un tutuklandığı gün, koşarak üzüntüsünü annesine anlatır. Ancak, Müjgan Hanım kızını dinlemez. "Bize birer martini hazırlasana Ayşen." der. Ayşen, annesinin yüzüne bakmayışına, onu anlamamasına, öldüğünü fark etmemesine öfkelenir. Tutunacak bir dal arar. Yaşadığı evden uzaklaşmak, arkadaşlarına sığınmak

¹⁰⁵ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 133.

ister. En çok da annesinden uzaklaşmak ister. Annesinin kendisine tavrını şu şekilde ifade eder:

*“Saç boyası kokuyorsun. Tırnak cilası kokuyorsun. Fondöten kokuyorsun. Sauna kokuyorsun. Masaj kokuyorsun. Altın kokuyorsun. Elmas kokuyorsun. Semih kokuyorsun hatta -yanılmam-, hatta tümgeneral, orgeneral kokuyorsun. Bu sıralar en çok üniforma kokuyorsun. Kan kokuyorsun, kan! Her şey kokuyorsun, ama hiç anne kokmuyorsun.”*¹⁰⁶

Ayşen, çocukluğundan beri aile sevgisinden, anne sevgisinden yoksun olarak büyümüştür. Bu yüzden ilerleyen yaşlarında insanlarla iletişim kurmakta zorlanır. Özellikle de ikili ilişkilerde zorluklar yaşar. Anne ve babasının iletişimi, kavgaları Ayşen için örnek bir aile tablosu değildir. Nitekim, anne ve babası arasındaki kavgalarda, babasının “Hay keşke seni almasaydım.”, “Bir oğlan doğuramadın be!”, “Yatakta da hazzetmiyorum senden!” gibi sözlerine şahit olması Ayşen’i derinden yaralar. Annesi bu sözler üzerine, intihar etme numaraları yapar. Eşi İlhan’ı vergi kaçırdığını söylemekle tehdit eder. Ayşen, tüm bunlara şahit olurken sevgiye, evliliğe dair inancını da yitirir.

Ayşen’in annesiyle yaşadığı kavganın neticesinde, ilişkileri büsbütün kopar. Yapay inceliklerinden ve tavırlarından sıyrılırlar. O, annesinin okula gelmesini istemez. Çünkü, arkadaşları Ayşen’in varlıklı bir aileden olduğunu, babasının sosyalist düşmanı bir adam olduğunu bilir. Annesine sinirlenerek “Fakültenin önüne bir daha gelersen vururum seni, anlaşıldı mı?” der. Bu sözleri duyan Müjgan Hanım, fenalık geçirmeye başlar. Kızına, fakülteye girdikten sonra çok değiştiğini, defalarca gözaltına alınarak ailesini rezil ettiğini, nankör bir evlat olduğunu haykırır. Hayrettin Paşa sayesinde gözaltından kurtulduğunu, köpek soyu olduğunu, tıpkı halası Aysel’e benzediğini söyler. Ayşen, annesinin tavırlarından, ayılıp bayılmalarından korkar ve annesine su ve ilacını getirmek için ayaklanır. “Anneciğim, anneciğim” demeyi bile düşünür. Ancak, annesinin numara yapacağını düşündüğünden ve ona güvenmediğinden göz ucuyla ona bakar. Baktığında da annesinin kırılan tırnağına bakarak üzüldüğünü görürken, bir yandan da kendisine “Geber!” diye haykırdığını

¹⁰⁶ Adalet Ağaoğlu, **Bir Düşün Gecesi**, Everest Yayınları, (8. Baskı), İstanbul 2020, s. 293.

duyar. Ayşen'in bu kavgadan sonra annesiyle ilişkisi onarılamaz bir şekilde zarar görür. Annesinden sevgi ve ilgi göremeyen Ayşen, ondan daha da uzaklaşır.

3.3.3. Neval Hanım ve Kızları

Üç Beş Kişi adlı romanın kişilerinden Neval Hanım, Selmin ve Belgin'in annesidir. Gençliğinde Behiç Fazıl Bey ile evlenmiş, hayatının en güzel ve varlıklı dönemini yaşamıştır. Bu evliliğinden Belgin adında bir kızı olmuştur. Selmin ise bir başkasındandır. Selmin ve Belgin arasındaki farklılıklar, anne ve kızları arasındaki ilişkiye de yansır.

Neval Hanım, yıllarca varlıklı bir hayat sürer. Eşinden kalan mirası savurması sonucu kızı Belgin ile bir apartman dairesinde yaşamaya başlar. Belgin, içki ve uyuşturucu bağımlısı bir kadındır. Resmi ve gayri resmi birçok ilişki yaşamıştır. Annesiyle sağlıklı bir iletişimi yoktur. Annesini umursamaz, azarlar, ona küfürler ve hakaretler eder. Neval Hanım da Belgin'den korkmanın yanı sıra onu, sorumsuz ve aşağı bir kadın olarak görür. Yaşlandığı için bakıma ihtiyacı olan Neval Hanım, beklediği ilgiyi kızından göremez. Belgin'in saldırganlıklar ve bağımlılıklar altındaki hayatına bakıp hiçbir zaman hatırlayacak hoş bir anısı olmayacağını düşünür. Oysa kendisinin hatırlayacak olduğu güzel anıları vardır. Ancak, Belgin'in hayatında böyle anılar yoktur.

Neval Hanım ve kızları, Behiç Fazıl Bey'den kalan miras ile eğlenceli, lüks bir hayat yaşamıştır. Ancak miras tükendikten sonra çatışmalar ve ayrılıklar yaşanmaya başlar. Selmin, annesinden ve ablasından ayrılarak Murat ile sevgili olur. Annesine ve kardeşine para yollayarak onlara destek olur. Ancak, bir süre sonra Selmin de ablası Belgin gibi eroin bağımlısı bir kadın olarak yaşamaya başlar ve ailesine para göndermez. Böylelikle Neval Hanım ve Belgin'in apartman dairesindeki kavgalarla dolu günleri başlar. Neval Hanım, önceleri kızı Selmin'i Belgin ile aralarındaki kavgaları durultan, ara bulucu biri olarak görmektedir. Selmin, Belgin'e göre daha sakin bir ruha sahiptir. Bu yüzden de Neval Hanım, Selmin'i sevdiğini söylerken, Belgin'den bıktığını dile getirir. Selmin, annesi için zarif, gizemli ve büyüleyici bir kadındır. Fakat, Belgin görünüşü ve hareketleriyle fazla davetkar ve dikkat çekici bir kadındır. Neval Hanım için uygun güzelliğe ve zarafete sahip olan kızı Selmin'dir.

Karen Horney'e göre gelişmekte olan kız çocuğuyla annesi arasında rekabet olabilir. Kız çocuğunun kadınsı gelişiminin farkında olan anne, kızını kıskanır ve bu gelişimi bozmak ister.¹⁰⁷ Neval Hanım'ın Belgin ile ilişkisine bakıldığında buna benzer bir durum görülür. Neval Hanım, Belgin'in dikkat çeken güzelliğinin, kadınsı yönünün geliştiğinin farkındadır. Kızının gelişimine açık açık karşı durmasa da Neval Hanım'ın her zaman göz önünde, dikkat çeken ve erkekleri etrafında toplamaktan zevk alan bir kadın olduğu bilinmektedir. Bu yüzden de kızı Belgin ile çatışmalar yaşar. Çünkü kızı Belgin, onun güzelliğini gölgeleyecek g zelliikte bir kadındır.

Neval Hanım ve kızları arasındaki ilişkiye bakıldığında, lüks bir hayattan, apartman dairesine düşüş, anne ve kızlarının ilişkilerinde de görülür. Yokluk, beraberinde kavgaları, sevgi ve saygının yitimini de getirir. Neval Hanım, kızlarına sevgi ve saygı gibi değerleri benimsetmek yerine, maddi gücü elinde bulundurmanın önemini aşılamıştır. Ancak her iki kızı da eroin bağımlısı bir hayat kadını olmuştur. Selmin, ailesinden uzakta sefil bir hayat yaşarken, Belgin de annesiyle kavga ve yokluk ile dolu günler geçirir.

3.3.4. Türkan Hanım ve Kismet

Üç Beş kişi adlı eserin roman kişilerinden Türkan Hanım, Kismet'in annesidir. Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki birçok anne figürü gibi o da ataerkil toplumda yetişmiştir ve erkek çocuklarını kız çocuklarından üstün tutmaktadır. Türkan Hanım, oğlu Murat'a düşkünlüğü ile ön plana çıkarken, kızı Kismet'e de uzaklığı ile dikkati çeker.

Türkan Hanım, geleneklerine bağlı bir ailede yetiştiği için kızını da kendisi gibi yetiştirmek ister. Ev ve el işlerine hâkim olmayı, iş sahibi bir kadın olmaktan daha çok  nemsemiği için Kismet'in iş kadını olmasını istemez. Kismet, kendi kararlarını veremeyecek bir roman kişisi olduğu için annesinin söylediklerini yerine getirir. Annesinin uygun gördüğü bir adamla evlenir. Kismet'in annesinin kendisi için verdiği kararları uygulaması, ona yakınlığından kaynaklanmaz. Kismet, kendi kararlarını verebilecek ve uygulayabilecek cesarete sahip değildir. Bu yüzden de annesinin uygun

¹⁰⁷ Karen Horney, **Kadın Psikolojisi**, ( ev. Selçuk Budak),  teki Yayıncılık, (2. Baskı), Ankara 1991, s. 188.

gördüğü bir hayatı yaşar. Fakat, zamanla başkalarının istediği gibi bir hayatı yaşamak Kısmet'e ağır gelir ve bunun sancılarını yaşamaya başlar. İlk olarak, eşinden boşanmaya karar verir. Lakin, bu kararını annesine bir türlü söylemez. Çünkü, Türkan Hanım, Kısmet üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Kısmet bunu bildiğinden ve annesinin sözleriyle kendisini etkilemesinden korktuğu için ona kararını açıklamaz. Denilebilir ki, Türkan Hanım, oğluna tanıdığı özgür yaşamı, kızına tanımamıştır. Kısmet, bu yüzden hayatla bir türlü bağ kuramamış, insanlarla ilişkisi zayıf kalmıştır. İçine kapanık, mutsuz ve intihara meyilli bir kadın haline gelmiştir.

Anne ve kız arasındaki uzaklık, Kısmet'in çocukluğuna dayanmaktadır. Kısmet, kardeşi Murat'ın doğumundan sonra düzenlenen şenlikte istenmediğini düşünmüştür. Henüz küçük bir kız çocuğuyken unutulduğunu düşünen Kısmet, genç bir kadın olduğunda da bu histen kurtulamaz. Annesi tarafından sessizliğinin yadigarlanmaması, anlaşılmması Kısmet'i derinden yaralar. Çocukluğundan beri annesine sarılmak ister. Fakat, bir türlü yapamaz. Türkan Hanım da kızına sarılmak, öpmek ister. Lakin, anne ve kızının duygularını ertelemesi ve bastırması buna engeldir. Türkan Hanım, başkalarının derdini anlayabilirken, kızının derdini anlayamaz ve onu bir türlü tanıyamaz. Nitekim, Kısmet romanın sonunda yaşadığı şehri terk eder.

3.4. KAÇIŞ VE SİĞİNAKLAR

Türk Dil Kurumu sözlüğünde, üzüntü, endişe duyulan düşünce anlamlarına gelen kaygı¹⁰⁸, genellikle kötü bir şey olacaktı düşünmesiyle ortaya çıkan ve sebebi bilinmeyen gerginlik duygusu olarak da açıklanır.

Kaygı, kişinin kendini güvende hissetmediği, rahatsızlık veren durumlara karşı hissettiği korku, tedirginlik, güvensizlik gibi duyguları içeren bir durumdur.

Sigmund Freud'a göre kaygı, bilinçdışı çatışmalara dayanır. Yine Freud'a göre, insanlar hayatına devam edebilmek için uyum sağlamak zorundadır. Eğer uyum sağlayamazsa yaşantısına ve geleceğe dair endişeler oluşur bu durum da kaygıyı

¹⁰⁸ Şükrü Haluk Akalın vd., **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, (10. Baskı).

doğurur. Bu yüzden de kaygı, kişinin hayatta kalma becerilerini geliştiren bir mekanizma olarak görülür.

Otto Rank, 1924 yılında yayımladığı *Doğum Travması* adlı eserinde, doğum travmasını, insanın birincil kaygısı olarak nitelendirir. Rank'a göre tüm kaygıların temelinde anne karnından ayrıldıktan sonra hissedilen travma vardır. Sigmund Freud da doğum travmasını ilk kaygı olarak görür. Fakat, daha sonra yaşanan travmaları doğum travmasına değil, çocukluk yaşantısına ve cinselliğe dayandırır.

Freud, kişinin çevresindeki tehlikelere karşı hissettiği korkuyu anksiyete kavramı ile açıklar.

*“İçten ya da dıştan gelen tehdit edici güçler denetim altına alınmadığında egoya anksiyete denilen duygu egemen olur. Freud, üç tür anksiyete tanımlamıştır: Gerçeklik anksiyetesi, nevrotik anksiyete ve suçluluk anksiyetesi. Gerçeklik anksiyetesi, dış dünyadaki gerçek tehlikelerle karşılaşıldığında duyulan korku ya da kaygıdır. Nevrotik anksiyete ise içgüdülerin denetimini yitirerek ceza ile sonuçlanacak davranışlarda bulunma korkusudur. Suçluluk anksiyetesi, kişinin kendi vicdanından korkmasıdır. Süperegosu gelişmiş olan insan, törelere ve kurallara aykırı bir davranışta bulunduğu ya da bulunmayı tasarladığında suçluluk duyar.”*¹⁰⁹

Anksiyetesiyle başa çıkamayan kişiler, mantığa uygun çözüm üretmez ve bu yüzden de ego, gerçekçi olmayan yöntemlere yönelir. Bu yöntemler, ego savunma mekanizmalarıdır ve şu şekilde açıklanır:

“Ağır bir zorlanma yaşamakta olan insan başlıca iki sorunla karşılaşır: Yeni duruma uyum sağlamak için gerekli çabayı göstermek ve psikolojik dağılmaya karşı kendini korumak. Birinci grup güçlükler çabaya yönelik davranışlarla, ikinci grup sorunlar ise, savunmaya yönelik davranışlarla çözümlenmeye çalışılır. İki tür savunmaya yönelik mekanizmadan söz edilebilir. Birinci grup, ağlama ve sürekli konuşmalarda olduğu gibi psikolojik onarım mekanizmalarıdır. İkinci grup, canımızı sıkı bir durumu yadsımaya çalışma ya da davranışımızı haklı gösterecek bir neden bulma gibi, insanı psikolojik zedelemeye ya da değerini yitirmeye karşı koruyan “ego” savunma

¹⁰⁹ Sigmund Freud, **Ruhçözümlemesine Yeni Giriş Konferansları**, (Çev. Emre Kapkın, Ayşe Kapkın), Payel Yayınevi, İstanbul 1998, s. 104.

*mekanizmalarıdır. Bu mekanizmalar organizmanın psikolojik bütünlüğünü ve dengesini korumayı amaçlar.”*¹¹⁰

Bu bölümde Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki kadın karakterlerin, kendilerine rahatsızlık veren durumlardan ve kişilerden uzaklaşmak için sığındığı nesneler, kişiler vb. incelenecektir. Bu bağlamda roman kişilerinin, iç ve dış çatışmalarıyla beraber dış dünyadaki sorunları ve bu sorunlarına karşı geliştirdiği sığınaklar tespit edilecektir.

3.4.1. “Kalem Kılıçtan Keskindir”

Aysel, yaşadığı iç ve dış çatışmalar neticesinde kendini insanlardan ve çevresinden soyutlamış bir roman kişisidir. Zihnini susturabilmek, sorgulamalardan kaçınabilmek için çalışmaya yönelmiştir. Akademik ve sosyal alanda yaptığı çalışmalar her ne kadar yaşadığı çatışmalardan uzak konular olmasa da çalışmak onun için bir sığınaktır. Aysel'in roman boyunca kaçtığı varlık ya da sorun, kendisidir. O, iç sorgulamalar ve kargaşalar neticesinde nevrotik kişiliğe sahip bir birey olmuştur. Nitekim Aysel, sorunlarını çözmek yerine kendini iyi hissedebileceği eylemlere yönelmiştir.

Aysel, düşüncelerini yoğun bir şekilde yaşayan, toplumun ve insanlığın sorunları üzerine yönelen, bu yüzden de hayatındaki birçok sorunu büyük bir farkındalık ve yoğun duygular ile yaşayan bir roman kişisidir. O, çıkmaza girdiğini hissettiği anlarda, kendini çalışmaya verir. Toplumsal ve siyasal konularda bildiriler yazar. İlişkisel Psikanaliz kuramına göre, insanın kişiliğini sosyal ve çevresel etkiler belirler. Aysel de yaşadığı toplumun sorunlarını içselleştirmiş bir roman kişisidir.

Aysel'in bu özelliği, birçok roman kişisi tarafından yadırganır. Her şeye rağmen çalışabilmesi, güçlü bir kadın olduğunu düşündürür. Fakat Aysel, “Kalem kılıçtan keskindir.” atasözünde olduğu gibi, yazmayı kaba kuvvetten üstün ve etkili olarak görmüş, bu yüzden de yazarak yaşadığı hayata, topluma ve engellere direnmiştir. Aysel, yaşadığı toplumun siyasi ideolojisini içselleştirmiş bir roman

¹¹⁰ Engin Geçtan, **Psikodinamik Psikiyatri Normaldışı Davranışlar**, Remzi Kitabevi, (13. Baskı), İstanbul 1997, s. 68.

kişisidir. Roman boyunca devrimci bir ruh ile toplumda ve yöneticilerde eksik ve yanlış gördüklerini eleştirerek, yazarak karşı durmuştur. Ömer, eşi Aysel'in çalışma ve yazma tutkusunu şu şekilde dile getirir: “*Sonra? Sonra, yine sallandığı yerden doğrulup kalkıyor -demek doğrulamamasını özliyormuşum-, yer yerinden oynasa yapacak bir şeyler buluyor; kıyamet kopsa çalışarak mutlu kılıyor kendisini.*”¹¹¹ Aysel, yazı yazmaktan, okuryazarlığını insanlara belli etmekten keyif alır. Çünkü, toplum baskısından, kargaşadan ve kendinden uzaklaşabildiği tek yer kitapları ve yazılarıdır. Öyle ki, henüz küçük bir kız çocuğuyken kitapları ile dertleşir. Yetişkin bir kadın olduğunda da “Bir Hayatın Kırıntıları” adını verdiği mavi kapaklı defterine sığırır. Bu defterde kendinden bir yabancı gibi bahseder. Topluma ve yakınlarına duyduğu uzaklık ve yabancılık, benliğine de sirayet eder. Aysel, defteriyle dostluğunu, yokluğa alışınca, kendine dayanınca kadar sürdüğünü söyler.

Aysel, siyasi ve sosyal açıdan karanlık bir dönemde yaşamış, ailesi ve yakın çevresiyle iletişimi zayıflamış, onlardan uzaklaşmıştır. İnsanlara ve çevresine karşı duyduğu yabancılık artarken, hayatını adadığı kitaplara ve yazılara yakınlaşır. Her ne yaşarsa yaşasın, daktilosunun başına geçip yazı yazmaktan, okumaktan vazgeçmez. Çünkü, Aysel için yazmak, yaşamak ve direnmek anlamına gelmektedir.

Aysel, kuralsız, nedensiz özgür bir yaşam arzusunu yazılarında isyan ederek dile getirir. Denilebilir ki yaşayamadığını düşündüğü hayatı, sözcükleriyle yaşanabilir kılmaya çalışmıştır. Aysel, sorgulayan, düşünen bir roman kişisidir. Yalnızlık, bunalım, başkaldırı, yabancılık gibi yoğun hislerle yaşamaya dayanamadığı anlarda çalışmaya, yazmaya sığınmıştır. Bu sığınış, hem onu boğan yaşamdan bir kaçışken, aynı zamanda da kaçtıkları ile yüzleşmektir. Çünkü, Aysel yazdıkları ile başkaldırıp direnen bir kadındır.

Aysel'in okuyan, yazan ve çalışan bir roman kişisi olmasının arka planında, kendini ispat etme çabası vardır. Ailesi tarafından “yetersiz” bulunan Aysel, kendini akademik alanda geliştirerek varlığını kanıtlamak istemiştir. Bu bağlamda Aysel'in sığındığı çalışmak eylemi aynı zamanda onun eksiklik ve aşağılık duygularına karşı

¹¹¹ Adalet Ağaoğlu, **Bir Düşün Gecesi**, Everest Yayınları, (8. Baskı), İstanbul 2020, s. 334.

geliştirdiği ödünleme yöntemidir. Ödünleme, kişinin yetersiz gördüğü yönlerini telafi etmek için, kendini farklı alanlarda geliştirerek başarılı olmaya çalışmasını ifade eder.

3.4.2. “İntihar Etmeyeceksek İçelim Bari!”

Tezel, özgürlüğüne düşkün bir roman kişisidir. Hiç kimseyle bağ kurmamak, onun için özgürlüktür. İnançsız biridir ve kendini bir hiç gibi hissetmektedir. Jean Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik* adlı eserinde hiçliği, kişinin kendini yalın özdeşlik, eksiksiz boşluk, belirlenimsizlik ve içeriksizlik içinde hissetmesi şeklinde ifade eder.¹¹² O, yaşadığı hayata içki içerek katlanmaktadır. Tezel, ailesi ve çevresi ile sağlıklı bir iletişim kuramamıştır. İnsanlara karşı duyduğu güvensizlikten ve tahammülsüzlükten kaçıp sığındığı kurtarıcı, içki olmuştur. İçki, yaşadığı bunalımı, kargaşayı, mutsuzluğu bastıran, kısa süreli de olsa unutturan bir sığınaktır. Lakin, içki Tezel için kalıcı bir kurtuluş değildir. Çünkü, nereye giderse gitsin, ne yaparsa yapsın içindeki mutsuzluk ve hüznün daima onunladır.

Tezel, kötü bir çocukluk geçirdikten sonra, sorunlu bir evlilik yaşamıştır. Hem ailesinden hem de eski eşinden fiziksel ve psikolojik şiddet görmüştür. Tezel’in bundan sonraki yaşamı insanlardan kaçarak, topluma karşı bulantı duyarak ve isyan ederek geçer. Toplum tarafından uygun görülen, çoğunluğun yaşadığı gibi bir hayatı yaşamak istemez. İnsanların sorgulamamasına, kendilerine biçilen hayatı kabullenmelerine öfkelenir. Kendi hiçliğini ve hayatın anlamsızlığını kabul ederek içki şişelerine sığınır.

Tezel’in toplumla yabancılaşmasının, güvensizlik ve kaygı gibi durumlar yaşamasının temelinde kültürel koşulların etkisi vardır. Karen Horney’e göre tehlikeli bir dünya, insanlar arasında düşmanca bir gerilime, korkuya, güvensizliğe ve yabancılaşmaya neden olur.¹¹³ Tezel de Türkiye’nin siyasi ve sosyal açıdan karışık olduğu bir dönemde yaşamıştır. Bu yüzden nevrotik kişiliğe sahip olmuştur.

¹¹² Jean Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik / Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*, İthaki Yayınları, (4. Baskı), İstanbul 2011, s. 61.

¹¹³ Karen Horney, *Psikanalizde Yeni Yollar*, Öteki Yayınevi, Ankara 1994, s. 127.

*“Benim asıl ümidim ümitsizliğimdir! Mutluluksa mutsuzluğun bilincinde olmaktır!”*¹¹⁴ sözleriyle mutsuzluk sloganlarını haykıran Tezel, yaşadığı mutsuzluğu, boşluk ve hiçlik duygusunu dile getirir. Özgürlüğüne müdahale edildiğini hissettiğinde ya da kendisine acı veren olay ya da kişilerden kaçmıştır. Ancak ne sorunlarından ne de insanlardan kaçış onu mutlu biri yapmaz. İçkinin sağladığı geçici bilinç kaybı ve kendinden geçme hali de ona yetmez. Nitekim bu kaçışlar, onu yalnız ve kimsesiz hissettirir. O, yalnızlığının evine, eşyalarına sindiğini dile getirmiştir. Çizdiği resimlerinde de hüznünün yansımaları vardır.

Tezel, insanlardan kaçarak duygusal soyutlanma mekanizmasına sığınır. Duygusal soyutlanma şöyle açıklanır:

*“Kişinin diğer insanlardan bağımsızlık kazanarak duygusal ihtiyaçlarının onlar tarafından etkilenmesine karşı önlem almasıdır. Böyle bir insan, ilişkilerinden duygusallığa yer vermeyerek düş kırıklığına ve zedelenmeye karşı korunmaya çalışır. Bu insanlar duygusal ihtiyaçlarının üzerini adete kapakla örterler.”*¹¹⁵

Tezel de ailesinden, toplumdan kaçarak kendine özel bir yaşam alanı kurar. Bu alana hiç kimsenin müdahale etmesine izin vermez.

*“Her şey hiç. Tek gerçek yalnızlık.”*¹¹⁶ diyerek yalnızlığını ve nihilist bir kadın olduğunu dile getiren Tezel, aslında içini dökebileceği bir insanın arayışındadır. Ancak, tek bir kişi bile bulamaz. Kendisini böylesine yalnız hissettiği anlarda evine giderek hüngür hüngür ağlamak ister. Evi de Tezel gibi kimsesiz ve boşlukta tasvir edilir.

Tezel’in toplumdan ve insanlardan kaçarak içkiye, evine ve bazen de resimlerine sığınması, onun sorunlarını ortadan kaldırmaz. Bilakis, kaçtığı sorunlar bunalım yaşamasına neden olur. Lakin, sığınaklarından biri olan resim sanatı, onun tutkularını, kaygılarını ve içinde yaşadığı toplumun durumun yansıtan bir araçtır. Resim, onun hem sığınağı hem de yaşadığı sorunları dışa vurabilmesini sağlayan bir üretkenlik alanıdır.

¹¹⁴ Adalet Ağaoğlu, **Bir Düğün Gecesi**, Everest Yayınları, (8. Baskı), İstanbul 2020, s. 45.

¹¹⁵ Engin Gençtan, **Psikodinamik Psikiyatri Normaldışı Davranışlar**, Remzi Kitabevi, (13.Baskı), İstanbul 1997, s. 93.

¹¹⁶ Ağaoğlu, a.g.e., s. 74.

Tezel, mutsuz giden hayatını değiştirecek yeni bir insanı ya da umut verici olaylar gerçekleşmesini bekler. Bütün olumsuzluklara rağmen umut etmesi, onu hayata bağlamaktadır. Nitekim Tezel, *Hayır* romanında içki bağımlılığından kurtulmuş, oğluyla vakit geçiren, hayattan zevk almaya başlayan bir roman kişisi olarak görür. Gerçeklerden ve sorunlarından kaçmak yerine, onlarla yüzleşmeyi tercih etmiş, içkinin verdiği sarhoşluk yerine, hayatı iyisi ve kötüsüyle kabullenmiştir.

3.4.3. Sevgisizliğin Büyüttüğü Ayşen

Ayşen, sevgisiz bir ailede büyümüş, kötü bir çocukluk yaşamıştır. Sevilmek ve anlaşılabilmek ihtiyaıyla çevresindeki insanlara sığınmak istemiş, ancak aradığını bulamamıştır. Anne ve babasından göremediği ilgi ve sevgiyi ne arkadaşlarında ne de akrabalarında bulabilmiştir.

Ayşen, sevilmediğini, anlaşılmadığını hissettiği her yerden gitmek istese de bir yandan da kendini kabul ettirmek, anlaşılabilmek ve sevilmek ister. Roman boyunca annesine içten içe öldüğünü, arkadaşlarının tutuklanmasından duyduğu üzüntüyü, yalnızlığını, anlaşılmadığını anlatmak ister. Fakat, Müjgan Hanım kızını anlamaz. Daha çok sa, makyaj gibi günlük işler ve maddi konularla ilgilenir. Ayşen de kendisini anlamayan ailesinden uzaklaşarak, devrimci arkadaşlarının arasında kendine bir yer edinmek ister. Kendini onlara ispat etmek için bir Amerikalının arabasını kundaklar. Ancak, Ayşen'in kendini kabul ettirmek çabaları fayda göstermez. Arkadaşları, Ayşen'in ailesinin sahip olduğu varlıktan ve babasının görüşlerinden, eylemlerinden rahatsız olur. Arkadaşlarının arasında da kendine bir yer bulamayan ve sevgi açlığını doyuramayan Ayşen, halaları Aysel ve Tezel'e sığınmak ister. Lakin, onların uzaklığı da Ayşen'i rktr. Kimsesiz ve sevgisiz bir haldeyken halasının eşi mer'e sığınır. Ayşen'in mer'e sığınışı, cinsel ilişki ve Ayşen'in hamileliği ile sonuçlanır. Bu ilişki mer için sevgi veya aşk barındırmaz. Dolayısıyla, Ayşen hiçbir şekilde aradığı sevgiyi bulamamıştır.

Ayşen'in sevgi açlığı, zamanla cinsel açlığa dönüşmüştür. Psikanaliz disiplinde sevgi ve cinsellik arasında bir bağ olduğu görüşü vardır. İlişkilerinde bocalayan, korunaksız kişiler, insanlarla ilişki kurabilmenin ve sevgiyi

hissedebilmenin tek yolu olarak cinselliği görürler.¹¹⁷ Ayşen, çocukluğundan beri hissedemediği sevgiyi bulabilmek için birçok yola başvursa da son çare olarak, halasının eşi ile cinsel bir ilişki yaşamayı görür. Fakat bu ilişki, aradığı sevgi değildir. Sadece, sevgiyi hissedebilmek için başvurduğu bir yoldur.

Ayşen'in roman boyunca süren sevgi arayışı, Karen Horney'e göre kişinin anksiyeteden korunmak için geliştirdiği bir tutumdur. Çünkü, ailesi tarafından itilen, sevgi ve saygı göremeyen çocuk, ilerleyen yaşlarında boyun eğme ya da karşı gelme gibi davranış biçimleri sergileyebilir.¹¹⁸ Ayşen'in insanlara yaklaşarak, sevgisizliğini ve anlaşılma ihtiyacını gidermek istemesi de anksiyeteden kaçışı ile ilgilidir. Aradığı güveni ve desteği bulamadığı için daima kendini yalnız ve çaresiz hissederek.

Ayşen, sevilmediğini, anlaşılmadığını ve değer verilmediğini hissettiği yerden ve insanlardan kaçmış, sığınak olarak bazen odasına yönelse de genel olarak çevresindeki insanlara sığınmıştır. Dolayısıyla Ayşen'in kaçtığı ve sığındığı "insan", ortak bir sorundur. Ayşen'in roman boyunca süren sevgi açlığı, hiçbir roman kişisi tarafından doyurulamamıştır. Böylelikle Ayşen, sığınabileceği tek insanın kendisi olduğu bilincine vararak, yalnızlığını göğüslemiştir.

3.4.4. Anlaşılmamanın Yarattığı Sessiz Sığınışlar

Kısmet, *Üç Beş Kişi* adlı roman boyunca kendisini boğan, ona ait olmadığını ve istediği gibi yaşayamadığını hissettiği hayatından kaçmak ister. Kendi hayatını yaşanmamış, donmuş bir hayat olarak nitelendirir. Nitekim, bu hayatı sonlandırmak için intihar girişimlerinde bulunur. İntihar girişimleri başarısız olsa da çoğu zaman ölüm düşüncesinden kurtulamaz.

Kısmet'in intihar düşüncesi ve eylemi, psikoloji literatüründe melankoli intiharı olarak adlandırılır. Bu intihar tipi, insanlarla ve nesnelerle etkileşim kurmanın zor olduğu, depresyon ve aşırı üzümlük hâlini ifade eder. Bu kişiler için hayat sıkıcı ve acı vericidir.¹¹⁹ Bu bilgiler ışığında, Kısmet'in melankoli intiharı yaşadığı

¹¹⁷ Engin Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 77.

¹¹⁸ Geçtan, a.g.e., s. 240.

¹¹⁹ Emile Durkheim, *İntihar*, Dorlion Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2019, s. 36.

söylenbilir. Çünkü, Kısmet roman boyunca mutsuz, sessiz, hüznü ve içine kapanık bir kişi olarak görülür.

Kısmet, çocukluğundan yetişkinliğine kadar, hep başkalarının istediği şekilde, özellikle annesinin verdiği kararlar doğrultusunda bir hayat yaşamıştır. Fakat, kendine ait olmadığını hissettiği yaşam, onu boğmaktadır. Kısmet, kendisine biçilen hayatı yaşamak istemez. Ancak, istediği gibi bir hayatı yaşayacak cesareti de yoktur. Ailesinden ve eşinden uzaklaşmak, kaçmak ister. Kendinde gitme cesaretini bulana kadar, bebeğine sığınır. Bebeği, onun için umut ve yaşama kaynağı olur. Eşinin alkollü araç kullandığı bir gün yaptığı kaza sonucu bebeğini kaybeder. Tutunacak bir dal bulamayan Kısmet, kedisi Tombul'a, çiçeklerine, dantellerine ve kitaplarına sığınır. Sığındığı dört nesne de ona nefes alma, rahatlama ve meşgul olma gibi imkanlar sağlar. Lakin, bu sığınaklar Kısmet için geçici, anlık sığınaklardır. Mutsuz giden bir evliliğinden, sevmediği eşinden kaçacak bir yeri yoktur. Zaman zaman annesine sarılmak, öpmek ve sevgi sözleri söylemek istese de bunu yapacak yakınlığı bulamaz. Kısmet de âşık olduğu Ufuk'un verdiği kitaplara, kedisine, el işlerine ve çiçeklerine sığınır. Kardeşi Murat, evi terk etmeden önce sığındığı yegâne insan odur. Henüz küçük bir kız çocuğuyken bile, kimseye anlatmadığı dertlerini henüz bebek olan Murat'a anlatmıştır. Murat, onun için yalnız kalmayacağı, unutulmayacağı yüce bir varlık gibidir. Murat'ın evi terk etmesi, Kısmet'in en güvenilir ve en samimi sığınağının da gidişi anlamına gelmektedir. Nitekim, Kısmet, Murat'ın gidişinin ardından büyük bir üzüntü duymuştur.

Kısmet'in sığındığı bir diğer insan da Ufuk'tur. Ufuk, Kısmet'in âşık olduğu adamdır. Kısmet, Ufuk'la beraber yaşayacak cesareti gösterememiştir. Bu yüzden de sevmediği, annesinin uygun gördüğü bir adamla evlenmiştir. Eşiyle birlikte olurken Ufuk'la birlikte olduğunu düşünerek ilişkisine katlanmıştır. Kısaca söylemek gerekirse, Kısmet, Ufuk'un hayaline sığınmıştır.

Kısmet'in sığındığı kişilere ve nesnelere bakıldığında, her birinin sessiz ve pasif olduğu görülür. Kedi, kitap, çiçek, danteller ve Ufuk'un hayali, tıpkı Kısmet'in karakteri gibi sessiz ve durgundur. Kısmet, sorunlarını sesli bir şekilde dile getirmediklerinden, sığındıkları da onu yargılamayan, yalnızca dinleyen, anlayan canlı

ve nesnelerdir. Nitekim Kısmet, yaşama cesareti gösteremediği gibi sığındığı nesneler ve kişiler de kendisi gibi olduğu yerde duran nesnelerdir.

Karen Horney'e göre bazı nevrotik insanlar, gerçek yaşamdan ve acılardan kaçmak için üzüntülerine sığınır. Çünkü, bu tür insanlar acılarına gömülerek, yenilgiye uğramış olmalarını kolaylaştırır. Kişinin kendisinden kaçmasını sağlayan acılar, uyuşturucu madde görevi görmektedir.¹²⁰ Kısmet'in roman boyunca büyük bir üzüntü içinde görülmesinin sebeplerinden biri yaşama karşı duracak cesareti bulamayışyken, diğer sebep kendisini uyuşturan acılarına sığınmasıdır.

Romanın sonunda, hiçbir şey yapmadan geçtiğini düşündüğü hayatında ilk kez, büyük bir eylem yapmaya karar verir. Kısmet, kendisini boğan, işe yaramadığını hissettiği, ait olmadığını düşündüğü evden, evlilikten ve şehirden bir gece kaçar. Bu kaçış, bilinmez gibi gözükse de Kısmet, hayatında ilk kez kendini bir birey gibi hisseder. Acılarını duymaz, özgürlüğü hisseder. Kısmet, bindiği trende hislerini şu şekilde dile getirir:

*“Kısmet, kapı camına alnını dayayıp dışarı baktı, bir an bekledi: Otuz üç yaşındayım. Vatandaşım. Özgürüm. Çok büyük bir soluk alıp verdi. İçinin bütünüyle boşaldığını duydu. Kendini tüy gibi gencecik, dışarının koyu karanlığını okşayan, dinlendirici bir yumuşaklıkta buldu. Nemli, kaygan, en korunaklı bir hazine; ana rahmi!..”*¹²¹

Kısmet, roman boyunca ait olmadığını düşündüğü şehirden ve insanlardan kaçmak istemiştir. Gitme cesaretini gösterene kadar, birçok nesneye ve insana sığınsa da aradığı huzuru, mutluluğu bulamamıştır. Bilinmeze doğru bir adım atsa da hayatında ilk kez kendi kararını verme cesaretini gösterdiği için ve mutsuz hissettiği yerden uzaklaştığı için mutludur. Ayrıca, yaşadığı şehirden uzaklaşırken kendini ana rahmindeymiş gibi hissetmesi, anne karnına geri dönüş arzusunda olduğunu gösterir. Kısmet, gerçek yaşamdan kaçıp, anne karnının çaba gerektirmeyen doğallığına dönmek ister.

¹²⁰ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 256.

¹²¹ Adalet Ağaoğlu, **Üç Beş Kişi**, Everest Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2014, s. 357-358.

3.4.5. Özgürlüğün Esirleri

Üç Beş Kişi adlı romanın baş kişilerinden Selmin, eylemlerinde ve ilişkilerinde özgürlüğüne düşkün bir roman kişisidir. Kadın özgürlüğünü anlatan şarkıları ile ün yapmış bir ses sanatçısıdır. Özgürlüğüne düşkün bir kadın olduğundan, kendisini bunaltan, ilgisi ile boğan insanlardan kaçır. Nitekim, sekiz yıldır birlikte olduğu Murat'ın ilgisinden ve sevgisinden ilk zamanlarda hoşlansa da zamanla kendini tutsak gibi hisseder.

Selmin roman boyunca, kendisini tutsak gibi hissettiren, eylemlerini kısıtlayan her türlü ilişkiden kaçır. O, zevk ve eğlenceye düşkün bir kadındır. Dolayısıyla, yaşam tarzını kısıtlayan herkesten uzaklaşmayı tercih eder. İlk zamanlarda, birlikte olduğu Murat'ın çocuksuluğundan etkilense de zamanla istediği erkek profilinin Murat gibi biri olmadığını anlar. Selmin daha çok Murat'ın dayısı Ferit Sakarya gibi erkeksi görünen adamlardan hoşlanmaktadır. Bunu Ferit Sakarya ile tanıştıktan sonra fark etmiştir. Ferit Sakarya'ya âşık olan Selmin, onunla yaşadığı cinsel birlikteliği tam bir doyum olarak nitelendirir. Ancak, Ferit Sakarya, onu tek gecelik bir ilişki ve anlık doyum olarak görür. Kendini aşağılanmış hisseden Selmin, “kimse beni daha fazla alçaltamaz” diyerek eroin bağımlısı ve hayat kadını olur. Ona hoyratça davranan Halit adındaki bir adama sığınır ve bundan sonraki günleri ruhen ve bedenen çöküşüyle devam eder.

Selmin, romanın başlarında özgürlüğünü ve eylemlerini kısıtlayan durumlardan kaçan bir kadın olarak görülürken, romanın sonunda aşk acısından ve aşağılanmış hissetmekten kurtulmak için kendi bedenine ve ruhuna acı çektiren bir kadın olarak görülür. Özgür bir kadın olmanın savaşını verdiğini sanırken, kendi tutkularının getirdiği yaşanmışlıkların tutsağı olmuştur. Sevdiği adam tarafından aşağılanmış olmayı kabul edemeyen Selmin, kendini Ferit Sakarya'nın aşağıladığından daha da aşağılayarak cezalandırır ve yaşadıklarını unutmak ister. Fakat, bu uğurda sığındığını düşündüğü Halit ve eroin, onun kurtarıcıları değil cezasıdır.

Selmin'in ablası Belgin de eroin ve alkol bağımlısı bir kadındır. Öfkeli ve argo kelimeler kullanan Belgin, annesine karşı da saygısını yitirmiş bir roman kişisidir. Üç kez evlenmiş, bu evliliklerinden bir oğlu olmuştur. Lakin, oğlu ile yaşayacağı düzenli

bir hayatı ve geliri yoktur. Bu yüzden oğlu, babası ile yaşamaktadır. Belgin de diğer birçok roman kişisi gibi bedenen ve ruhen yıpranmış bir kadındır. Alkole ve eroine sığınarak, hayata katlanmaya çalışsa da bu kalıcı bir çözüm yolu değildir. Karen Horney'e göre kişinin bozuk davranışlar göstermesinin nedeni, aile içindeki aksaklıklardır.¹²² Belgin'in aile yaşantısına ve sosyal çevresiyle ilişkisine bakıldığında sağlıklı bir ilişki yaşadığı söylenemez.

3.4.6. “Sevgi ve Dirençle Dolu Bir Yaşamın Güzelliği”

Üç Beş Kişi adlı romanın kişilerinden Kardelen, mücadeleci ruha sahip bir roman kişisidir. Şanslı bir çocukluk geçiremeyen Kardelen, yoksulluk ve yalnızlıkla dolu bir hayat yaşamıştır. Yaşlıları olan çocuklar refah içindeyken, o yemek kokusu sinmiş kıyafetleri ve yıpranmış elleriyle hor görülmüştür. İsteddiği eğitimi alamamış, dilediği gibi bir hayat yaşayamamıştır. Bakıma muhtaç babasının ölümüyle kendisini yapayalnız kaldığını hissetmiştir. Her şeye rağmen gülümsese de daima kendini yalnız hissetmiştir.

Sorumluluklar ve zorluklar altındaki yaşamdan kaçıp da sığınabildiği tek insan Tahir'dir. Kardelen için Tahir, yaşadığı zorluklarda sığınabileceği, derdini anlatabileceği tek insandır. Nitekim, ikisi arasındaki yakınlık ve sevgi bağı evlilik kararı almalarına neden olur. Tahir'e aşık olan Kardelen, onunla birlikteyken güçlü ve sevgi dolu hisseder. Yaşadığı tecavüz olayını Tahir'e anlatır. Tahir için Kardelen tertemizdir ve birlikte mutlu olacaklarına dair umudu sonsuzdur. Denilebilir ki, Kardelen, zorlu hayat şartlarından, yaşadığı talihsizliklerden ve yalnızlıktan uzaklaşabileceği, sığınabileceği bir yer olarak Tahir'i ve ona olan sevgisini görmüştür.

3.4.7. Birlikteliğin Gücü

Yazsonu adlı romanın baş kişisi Nevin, gerek meslek hayatında gerekse aile hayatında mutlu olamamış bir roman kişisidir. Yaşadığı toplum ve kayıpları da onu

¹²² Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 237.

mutsuzluğa sürüklemiştir. Özellikle oğlu Güney'in faili meçhul bir cinayete kurban gitmesiyle bütünlük duygusunu ve inancını yitirmiştir.

Nevin yaşamın, siyasi ortamın baskısından ve karmaşasından kaçıp uzaklaşmak istemektedir. Bunun için de sevdiği insanlarla bir araya gelerek bir tatil düzenlemiştir. Bu dinlence hem kendisi hem de arkadaşları için nefes alınacak bir an, yitirilen bütünlük duygusunun tamamlanacağı yerdir. Denilebilir ki, Nevin kendisini boğan, baskıcı toplumdan kaçarak sevdiği insanlarla geçireceği güzel anlara sığınmıştır. Davetlileri de tıpkı Nevin gibi kişisel hayatlarında sorunları olan insanlardır. Dolayısıyla bu kısa dinlence herkes için bir kurtuluş olmuştur. Şiirler okuyup, şarkılar söyleyerek özgürlüğü hisseden roman kişileri, denetimsiz bir mutluluk ve huzur yakaladıkları için keyiflidir. Gezdikleri her yerde ayak izlerini bırakmışlardır.

Nevin, düzenlediği kısa tatilde, oğlu Güney'in ölümünün ardından yitirdiği bütünlük duygusunu, sevdiği insanlarla bir araya gelerek tamamlamak istemiştir. Misafirlerini yolcu ettikten sonra yaşadığı güzel anları yazıya dökerek iz bırakmak ister. Nevin ve arkadaşları, toplumdan ve ölümlerden kaçarak sığındığı bu tatilde ölümden bahsetmek istemezler. Çünkü onlar bir arada olmanın ve sonsuzluğun gücüne inanmaktadır. Nevin, karanlık ve baskıcı olarak gördüğü toplumdan kaçıp, sevginin ve bir arada olmanın masalsı bir şekilde yaşandığı ânlara sığınmıştır. O, sevgi ve insanlarla mutlu olabilmek için mücadele eden güçlü bir roman kişisidir.

3.4.8. Hayallerden Gerçeklere Düşüş

Fikrimin İnce Gülü adlı romanın şahıslarından Kezban, zorluklarla dolu hayatına Bayram'la birlikte yeni bir hayat kurabilmenin hayali ile katlanan bir roman kişisidir. Dolayısıyla Kezban'ın sığınağı hayalleridir. Hayalleri de sevdiği adam Bayram'a bağlıdır. Fakat, Bayram bir araba uğruna Kezban'ın duyguları ile oynamış, onu yarı yolda bırakmıştır. Kezban, Bayram'ın her davranışını kabullense de en yakın arkadaşının işini elinden alarak onun yerine geçmesini kabullenemez. Kezban, Bayram'ın alçakça davranışıyla sevgisinden, hayallerinden ve sığınak olarak gördüğü Bayram'dan vazgeçer. Kaderine boyun eğerek, sevmediği bir adamla evlenir.

3.4.9. Bir Düşe Sığınanlar

Ruh Üşümesi adlı romanın isimsiz kadın karakteri, yaşadığı kötü olaylardan ve mutsuz giden evliliğinden uzaklaşmak için düşsel bir birlikteliğe sığınır. Kadın, gerçek hayatta yaşayamadığı cinselliği, hiç tanımadığı ancak, kendisine yakın hissettiği bir adamla gerçekleştirir. Kadın, roman boyunca romantik bir aşk yaşamak ister. Lakin, yaşadığı hayat ve evliliği buna engeldir. Bu yüzden de kadın, lokantada, tanımadığı bir erkekle hayali bir dünya yaratır. Bu dünya cinselliğin ve hayatı hissedebilmenin mümkün olduğu bir dünyadır.

“Alfred Adler’in tanımına göre sağlıklı bir insan, varoluşun getirdiği sorunlara güvenli ve gerçekçi bir biçimde yaklaşır. Yenilgiden korkmadığı için karşılaştığı durumlardan ve kendisiyle ilgili gerçeklerden kaçmaz, içsel çaresizliği ve dış güçlükler onu yapıcı çabalara yöneltir. Buna karşılık, benzer koşullar içinde olan sağlıklı bir insan gereken çabayı göstereceği yerde yanıltıcı düşlere sığınır. Güçlükleriyle yüzleşmemek için kendi zihninde kurmuş olduğu yapay üstünlük dünyası ile gerçek dünya arasındaki uzaklık giderek büyür.”¹²³

Bu açıklamaya göre romandaki kadın ve erkeğin ruh sağlığı iyi değildir. Çünkü, onlar hayatlarındaki sorunları çözmek yerine kaçmayı tercih etmişlerdir. Gerçek dünyanın acı gerçeklerinden ve mutsuzluklarından kaçabilecekleri yer ise düşsel bir dünya olmuştur. Karşılıklı kurdukları bu yapay dünya, onların ütöpik dünyalarıdır. Kurdukları suni evren, gerçek hayatlarındaki sevgisizliğin ve değersizliğin hâkim olduğu bir yer değil, sevginin ve anlaşılmanın hâkim olduğu bir yerdir.

Aynı lokantada rastlantı eseri aynı masaya oturan çift, el, göz ve dil hareketleriyle sevişirler. Konuşmanın hemen hemen hiç olmadığı bu ilişkide, insanlar arasındaki iletişimsizliğe ve yalnızlığa vurgu yapılır. İsimsiz çiftin yaşadığı, tensel bir zevkten çok, ruhu doyuran bir ilişkidir. Her ikisi de içine kapanık, mutsuz ve yalnız hissetmektedir. Bu ilişki ise, onların mutlu hissedeceği, ruhlarını dinlendirebilecekleri bir özgürlük alanıdır.

¹²³ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 134.

Kadın, kendini bir “mal” olarak gören eşinden, mutsuz giden evliliğinden kaçarak bir yabancıya sığınmıştır. Gerçek hayatında kederli bir kadın olan roman kişisi, tanımadığı bir erkekle yaşadığı hayali bir birliktelik sonrası kendini daha iyi hissetmektedir. Birkaç dakika süren birliktelik, kadının ruhunu iyileştiren, kendine güvenmesini sağlayan önemli bir andır.

3.5. AYNADAKİ BEN

Psikanalize göre ayna evresi, kişinin kendisini, ötekinden farklı olarak tanıdığı evredir. Lacan, 6-18 aylık bir bebeğin, annesinin bir parçası olduğunu düşündüğü bir dönemde, aynada kendini gördükten sonraki değişimi, “ayna evresi” kavramı ile açıklar. Aynada kendini fark eden bebek, yansıma ile kendi benliğinin farkına varır.

Lacan’ın ayna evresi adını verdiği bu evre, bebeğin kendiyle özdeşleşmesini ve yabancılaşmasını içerir. Nitekim bu evre, kişinin kimliğinin oluşmasında başlangıç olarak kabul edilir.

*“Bir ‘ben’ serabı olan ayna-imgesi, benliğin üzerinde bütünlüklü bir kontrol sağlama yetisinin zamanla gerçekleşeceğini vaat eder ve gerçekten de bu yetinin gerçekleşimini tetikleyen bir role sahiptir fakat çocuk için son derece keyif verici ve faydalı olan bu ayna, ideal-ben için aynı zamanda bir kapan ve yemdir.”*¹²⁴

Bowie, kişinin kendi benliğiyle tanışmasından sonra gelişen durumların tehlikeli bir boyuta varabileceğini söyler.

Psikanalizde sıklıkla kullanılan ayna, Adalet Ağaoğlu’nun *Ölmeye Yatmak* romanında da Aysel karakteri üzerinden işlenir. Ayna, Aysel’in kendisiyle ve geçmişiyile yüzleşmesinin temsilinin yanı sıra onun bölünmüş kişiliğini de temsil eder. Ayna, Aysel’in yalnızlığını ve içsel sorgulamalarını yansıtan bir nesnedir. Aysel, ölüm düşüncesi ve içsel sorgulamalar yaşadığı otel odasında ayna ile yüzleşir. Bu yüzleşme sonrasında Aysel’in kişisel gelişimi ve romanın kurgusu açısından kırılma noktaları yaşanır. Nitekim ayna ile yüzleşme sonrası, toplumla, ailesiyle ve kendisiyle ilgili sorgulamalar yaşar.

¹²⁴ Malcolm Bowie, **Lacan**, (Çev. V. Pekel Şener), Dost Yayınları, Ankara 2007, s. 31-32.

3.5.1. Yaşam ve Ölümün İzdüşümü: Aysel

Aysel'in ölüm düşüncesiyle gittiği otel odasındaki ayna, geçmişiyile, kendisiyle, ailesiyle ve toplumla yüzleşmesi için bir araçtır. Aysel, aynada gördüğü yansıması karşısında bir iç sorgulama yaşar. Kadınlığını, toplumsal değerleri ve kuralları, yitirdiklerini düşünerek ölüm düşüncesi üzerinde yoğunlaşır. Dolayısıyla ayna, Aysel'in bedensel çöküşünü yansıtmakla birlikte ruhsal çöküşünü de yansıtır.

Aysel, aynada bedensel değişimini fark eder ve bu farkındalığı şu şekilde dile getirir:

“Gözlerim kendiliğinden açılıyor. Banyoyu görüyorum. Banyonun aynalarını. Aynaların içinde çıplaklığımı. Her şey göçüyor. Yarım yamalaklık ayakta sallanmaktan cayıyor sanki. Sol kalçamın üstünde iki mor damar. Sonra enlemesine birkaç ince mor çizgi. Bu hasta damarları son aylar sık sık görüyorum. Nice yorgun, koşturmalı günleri özetliyor bu hasta damarlar. Yine de hiç bu kadar başkaldırmamışlardı. Damarların kendilerini böyle apaçık fırlatışlarını sevdim. Böyle bir kafa tutuşa nicedir hazır oluşlarını da sevmiştim. Yine bu yüzden, yapabileceğim hiçbir şey kalmadı.”¹²⁵

Aysel'in ruhunda meydana gelen değişimler, bedeninde de görülmektedir. Bedenin çöküşü, çizgiler ve yaşlanmış deri onun bedensel çöküşünün resmidir. Dolayısıyla Aysel'in roman boyunca süren bunalımı, bedenine yansıyan çöküntü ile pekiştirilir.

Ayna, Aysel'in geçmişiyile ve toplumla yüzleşmesini yansıtırken, bir yandan da kendi benliğinden gelen yıkımı yansıtır. Kendi benliği ile yüzleşen Aysel, aynadaki çıplak bedeni karşısında birtakım ruhsal süreçler geçirir. Yaşlanmaya başlayan bedeninde onu genç tutan tek şey, dik duran omuzlarıdır. Hayatı boyunca yüklendikleriyle dik durabilen omuzları, onun övünç kaynağıdır.

Yaşamı boyunca eylemlerinin, kendisi olmaktan uzak olduğu bilincine varan Aysel, bedeniyle de yeni tanışıyormuş gibi hisseder. Bu his, ölüm ve hayat düşünceleri ile boğuştuğu sırada yaşanır.

¹²⁵ Adalet Ağaoğlu, **Ölmeye Yatmak**, Everest Yayınları, (12. Baskı), İstanbul 2020, s. 115.

Aysel, *Ölmeye Yatmak* romanı boyunca, toplamda iki kez ayna karşısında iç ve dış sorgulamalar yaşar. İlki, öğrencisi Engin ile beraber olduktan sonra gerçekleşirken, diğer yüzleşme, otel odasında ölüm düşüncesi ile gerçekleşir.

Aysel, roman boyunca, çağdaş bir kadın olabilmek için çabalarken bir yandan da gelenekle ve toplum arasında kalır. Arada kalmış bir nesli temsil eden Aysel, bu çatışmaların izini benliğinde taşır. Nitekim, aynadaki yüzleşmeler de yaşadığı çatışmalardan kaynaklıdır.

Otel odasında hayatı ve ölümü sorguladığı anlardan sonra, aynada kendi benliği ile yüzleşirken bedensel ve ruhsal çöküntüsü dikkat çeker. Engin ile beraber olduktan sonra ise kendini yenilenmiş gibi hisseder ve bu durumu şu şekilde ifade eder:

*“Yenilenmenin ilkağızda tek başına bacaklarımla, kollarım, ellerim, saçlarım, gözlerim ve dudaklarımla bir ilintisi olmadığını bile bile içeri, aynanın başına koştum sonra. Gözlerim yanaklarıma ışıklar yağırdırıyordu. Bu aydınlık altında burnumun iki kanadından aşağı inen iki ince çizginin; o her zaman, yorgun günlerin akşamında bakıp görmeye bile fırsat olmadan banyoda, dişlerimi fırçalarken gözüme şöyle bir çarpıveren iki çizginin bana bu derece anlamlı bir yüz verişini kıvançla seyrettim.”*¹²⁶

Denilebilir ki, Aysel’in otel odasında ayna ile yüzleşmesi varoluşsal ve gündelik hayatın sorunlarından oluşurken, evinde öğrencisi ile birlikte olduktan sonraki aynada yüzleşmesi, kendisine ıstırap veren her türlü olgudan kaçış ve başkaldırı gibi bir anlam barındırır. Dolayısıyla, oteldeki ayna ölümün Aysel üzerindeki yansımasını gösteren bir nesneyken, evindeki ayna yaşamın ve canlılığın temsidir.*

¹²⁶ Adalet Ağaoğlu, *Ölmeye Yatmak*, Everest Yayınları, (12. Baskı), İstanbul 2020, s. 197.

* Aysel’in aynada kendi benliğiyle yüzleşmesi, Halit Ziya Uşaklıgil’in *Aşk-ı Memnu* romanındaki Bihter karakterinin aynada kendisiyle yüzleşmesini hatırlatır. Eserden alınan şu bölüm, Aysel’in aynadaki yüzleşmesini hatırlatır gibidir: “*Bihter karanlık bir rüyadan mülevven bir rüyaya çıkmış gibiydi. Bu, perilere mahsus bir âlemi ihtar eden odasının müphem ziyaları arasında ta ötede, uzakta sanki tabaka tabaka derinleşen bir yeşil mağaranın kaybolmuş ufuklarında, kendisine titrek bir hayal şeklinde takarrüp ediyor görünen Bihter’i, o aynanın Bihter’ini gördü; donuk bir gümüş levhaya yalnız beyazla tersim olunmuş bir kadın ki ince ipek gömleğinin içinden sıyrılarak uçacak, bir bulut olacak zannedilirdi. Bilinemez nasıl bir hisle, karşısında bu ince gömleğin içinde titriyor görünen vücudu üryan, tamamıyla üryan görmek istedi; omuzlarından kurdeleleri çözdü, gömlek kayarak, göğsünün üstünde, belinde ufak bir tereddütten sonra ayaklarının dibine düştü. Uzun siyah saçlarını ellerinin asabi darbeleriyle tuttu, kıvırdı, bunların tam çıplaklığına nakısa vermesini istemeyerek kaldırdı, ta başının üstüne, perişan bir küme şeklinde tutturdu. Böyle, büsbütün çıplak, kendisine baktı.*” (Halit Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*, Özgür Yayınları, (35. Baskı), İstanbul 2014, s. 213.) Her iki roman kişinin de aynada yüzleşme sahnesi, kişiliklerinde meydana gelen büyük bir değişimin ardından gerçekleşir. Denilebilir ki, ayna, her iki roman kişisi için de kendi benlikleri ile tanıştıkları ânı temsil eder.

Aysel'in ayna karşısında kendi bedenini seyretme davranışı, onun yaşam biçiminin bir yansımasıdır. Alfred Adler'e göre bir insanın ilgisi, düşünsel faaliyetleri, düşüleri, cinsel hayatı, dünya görüşü, amaçları, yeme ve içme şekli, kişiliğin bütünlüğünü temsil eder.¹²⁷ Dolayısıyla, Aysel'in ayna karşısında kendini seyrederek bir sorgulama yaşaması ve bu sorgulama neticesinde cinsel hayatına ve ölüme dair düşünceleri onun kişiliğinin birer parçasıdır.

Aysel'in aynada çıplak bedeni ile yüzleşmesi, başta narsizm kavramını akıllara getirir de onun içinde bulunduğu ruh hali düşünüldüğünde, yaşadığı durumun özseverlikten ziyade, anne karnına dönüş arzusunu temsil ettiği söylenebilir. Nitekim, Aysel, karanlık ve baskıcı dönemden bunalmış, kişisel ve toplumsal problemlerin ortasında buhranlı bir zaman geçirmektedir. Aynada kendi benliğiyle yüzleşerek yaşamını gözden geçirirken, bir yandan da anne karnının çaba gerektirmeyen sıcaklığına dönmek arzusundadır. Bu yüzden de tıpkı yeni doğmuş bir bebek gibi, çıplak bir şekilde aynanın karşısına geçerek kendi bedenini seyreder. Denilebilir ki, Aysel'in yaşam ve ölüm korkusu, onu anne karnındaki çabasız varoluşa gitme isteğine itmiştir.

3.6. İD, EGO VE SÜPEREGO ÇATIŞMASI

Sigmund Freud, Yapısal Kişilik Kuramı'nda kişiliği id, ego ve süperego olmak üzere üç bölüme ayırır. Alt benlik adı da verilen "id", kişiliğin ilkel yönünü temsil eder. Haz ilkesine göre çalışan id, cinsellik, saldırganlık, açlık gibi dürtülerden oluşur. Akıl ve ahlak dışı olan idin önceliği, isteklerinin doyurulmasıdır. Benlik anlamına gelen "ego" ise, insanın mantıklı yönünü temsil eder. Gerçeklik ilkesine göre çalışan ego, insanın yaşamını denetleyerek sürekliliğini sağlamakla görevlidir. Akıl yürütme, karar verme gibi özellikleri olan ego, id ve süperego arasındaki dengeleyici unsurdur.¹²⁸

Üst benlik anlamına gelen "süper ego", toplumsal kurallar, ahlaki değerler, gereklilikler dahilinde insana yön veren bölümdür. Bu bölüme "vicdan" adı da verilir.

¹²⁷ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 137.

¹²⁸ Mustafa Karabulut, **Edip Cansever Şiiri Psikanalitik Bir İnceleme**, Öncü Kitap, Ankara 2013, s. 51.

İyilik ve kötülük gibi kavramların öğrenildiği bu bölümde emir ve yasaklara göre bir yol belirlenir.

İd, ego, süperegö birbirinden ayrı hareket edemez. Aynı zamanda bu üç bölüm, çoğu zaman birbiriyle çatışma halindedir. Bu çatışmalar, kişilerin eylemlerine, düşüncelerine yansiyarak ortaya çıkar. Bu bölümde de Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki kadın karakterlerin, düşünce ve davranışları id, ego ve süperegö bağlamında incelemeye alınacak, psikolojileri ve davranışları, yine bu doğrultuda aydınlatılmaya çalışılacaktır.

3.6.1. Çocukluktan Yaşlılığa Giden Yolda Aysel'in Benlik Serüveni

Dar Zamanlar roman dizisinden; *Ölmeye Yatmak*, *Bir Düşün Gecesi* ve *Hayır* romanları, eserin baş kişisi Aysel Dereli'nin hayatı üzerine kaleme alınmıştır. *Ölmeye Yatmak*'ta Aysel'in çocukluğu, gençliği, okul yılları, akademik kariyeri anlatılırken, *Bir Düşün Gecesi*'nde evliliği ve kariyeri üzerine yoğunlaşılır. *Hayır* romanında ise Aysel'in yetişkinlik dönemi anlatılır. Aysel'in hayatının bütün evrelerini, bu eserlerde görmek mümkündür. Dolayısıyla onun hayatında, psikolojisinde, eylemlerinde, kişiliğinde, düşünsel faaliyetlerinde meydana gelen kritik olayları anlamlandırmada psikolojinin verilerinden yararlanılacaktır.

Aysel, henüz çocuk yaşlardayken davranışlarını, duygularını, düşüncelerini zihninde değerlendirmiş, uygunluğunu tespit edip bu doğrultuda hareket etmiştir. Onun bu tür davranışlarda bulunmasının temelinde, yetiştiği aile, yaşadığı çevre ve iletişimde bulunduğu insanlar vardır. Bu etkileşimler neticesinde doğan çatışmalarla id, ego, süperegö arasındaki denge bozulur. Bu yüzden Aysel'in çocukluk, gençlik ve yetişkinlik döneminin anlatıldığı eserlerde kimi zaman id baskınken kimi zaman da ego veya süperegö baskındır. Bazen de bu üç bölüm birbiriyle uyum halinde görülür. Bu kişinin gelişimi ve değişimiyle ilgili olabileceği gibi yaşam tecrübeleri ve meydana gelen olaylarla da ilgilidir.

Aysel, batılılaşma sürecinin yaşandığı bir dönemde doğmuştur. Dolayısıyla bu dönem onun için son derece sancılıdır. Aysel'in ailesi, gelenek ve göreneklerine bağlıdır ve bir anda batı kültürünün değerlerine uyum sağlamakta zorluk çekerler. Bu

uyum sürecinin ilk zorluğu, Aysel'in okuldaki müsameresinde görülür. Özelde Aysel'in ailesi, genelde ise toplum, kadın ve erkeklerin bir arada bulunmasına alışık değildir. Okuldaki müsamerede kız ve erkek çocukların ortaklaşa gösteri yapması, toplum tarafından ayıplanır. Aysel, çocuk kalbiyle ailesinin müsamereye gelmemesine başta üzüldürken, gösteri sırasında kaymakamın oğlu Aydın'ın rolleri karıştırarak kendisini öpmesiyle durum tersine döner. Babasının, orada bulunmaması, böyle bir olaya şahit olmaması onun için sevince dönüşür. Denilebilir ki, Aysel, henüz çocuk yaşlarda toplumun ve ailesinin yapısını çözmüş, aksi durumlarda başına gelebilecekleri tahmin etmiş, yaşanan olumsuzlukları sebep sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirebilmiştir. Onun bu davranış ve düşünüş şekli, ego adı verilen benliğinin, mantıklı bir şekilde işlediğini, akıl yürütme işlemlerinin çalıştığını gösterir.

Aysel'in ilerleyen yaşlarda, gülmelerini ve ağlamalarını bastırması, ailesinin onu evlendireceği korkusuyla büyüdüğünü gizlemesi, okuldan alınmak korkusuyla baş örtüsü takması, ego ve süperegounun etkileşiminin sonucudur. Aysel, benliğinde ailesinin ve toplumun yapısını kavramıştır. Süpereo, yani üstbenliğinde toplumsal kurallara ve ahlaki değerlere, yasaklara uyum sağlamıştır. Ancak asıl yapmak istediği, söylemek istediği düşüncelerini bastırmıştır. Önceliği, eğitimini tamamlamak, aydın bir kadın olabilmektir. Bu yüzden de ailesinin ve toplumunun kurallarına belirli bir süre boyun eğmiştir.

Aysel, kişiliğinde meydana gelen çatışmalar ile doğu ve batı çatışması arasında mücadele vermektedir. O, ileride aydın bir kadın olduğunda, öğrencisi ile cinsel birliktelik yaşayarak ego ve süperegounun etki alanından çıkıp idin baskısı altına girer. Yıllarca özgürlüğünü kısıtlayan, çocukluğunu ve gençliğini istediği gibi yaşamasına engel olan kurallara ve yasaklara başkaldırı olarak öğrencisi ile birlikte olur. Öğrencisi onun için yasaktır. Toplumun ve insanların ahlak anlayışına uymayan bu davranış, Aysel için özgürlüktür.

Hayır adlı romanda yetişkinlik dönemini yaşayan Aysel, burada yalnız ve düşünceli bir haldedir. Değişen zamanla beraber Aysel'in toplumsal meselelere, hayata ve insanlara dair gelişen fikirleri de eserde daha fazla öne çıkar. Benliğiyle mücadelesi devam eden Aysel'in id, ego ve süpereo arasındaki dengeyi sağladığı görülür.

Aysel, *Hayır* adlı romanda, aydın intiharları, başkaldırı, değişen çağ, sıkı yönetim, yabancılaşma gibi konular üzerine yoğunlaşır. “Hayır” başlıklı yazısı yüzünden, devlete, hükümete hakaret ve halkı isyana teşvik etmekle suçlanır. O, inandığı değerler üzerine görüşlerini dile getirmekten çekinmeyen bir kadındır. Lakin, mevcut düzen ve insanlar onun ifade özgürlüğüne müdahale etmektedir. Aysel, insanların sorgulamamasına, her şeyi kabullenip boyun eğmelerine öfkelenir. Çünkü o, hükümetin ve toplumun her söylediğini kabullenen bir insan değildir. Bu yüzden de dayatmalara, özgürlüğü kısıtlayan bütün mekanizmalara karşı mücadele verir.

3.6.2. Çağının Uyumsuzu: Tezel

Bir Düşün Gecesi adlı romanın baş kişilerinden Tezel, isyankâr, melankolik ve özgür bir kadındır. Yaşadığı hayata, ancak sarhoş olarak katlanabilmektedir. Başlangıçta, eylemlerinde ve düşüncelerinde id hakimdir. Çünkü son derece saldırgan bir tutum içerisindedir. Ahlak ve yasakları umursamadan hareket eden Tezel, ailesinden, toplumdan, insanlardan kaçmaktadır. Dolayısıyla ne ailesinin ne toplumun kurallarını, değerlerini umursar. Bir anne olarak çocuğuna karşı sorumluluklarını da yerine getirmez. Varoluşsal sorunları, sahip olduğu değerlerin ve toplumsal kurallarının önüne geçer. Jean Paul Sartre, Varoluşçuluk adlı eserinde varoluşçuluğun şu tanımına yer verir:

*“Ritter’e göre, varoluşçuluk, köklerinden kopmuş, temelini yitirmiş, geçmişe, tarihe güvenini kaybetmiş, toplumda yabancılaşmış, mutsuz, huzursuz insan varlığını dile getiren bir felsefedir. Bu felsefe daha çok, toplum içinde yaşayan bireyin tehdit altında olduğu, günümüzle gelenek arasındaki bağlantının koptuğu, insanın manasız bir varlık haline geldiği, kendini yitirmek tehlikesinin baş gösterdiği yerde ortaya çıkar.”*¹²⁹

Varoluşçu yazarlar, varoluşsal sorunların özellikle savaş gibi toplumsal olaylardan sonra keskinleştiğini ifade ederler. Tezel, 12 Mart Askeri Muhtırası diye bilinen askeri müdahalenin yaşandığı ve ülkenin siyasi ve sosyal açıdan karmaşık olduğu bir dönemde yaşamıştır. Bu yüzden varoluşsal sorunlar Tezer’de, insanlara ve

¹²⁹ Jean Paul Sartre, **Varoluşçuluk**, Say Yayınları, (Çev. Asım Bezirci), (8. Baskı), İstanbul 1985, s. 10.

çevreye karşıyı güvensizlik, yabancılaşma, huzursuzluk, intihar düşünceleri, yalnızlık ve isyan şeklinde görülür.

Tezel'in benliğinde meydana gelen çatışmalar, toplumla, çevreyle ve kişilerle çatışmalar yaşamasına sebep olur. Çağının uyumsuz olan Tezel, karşı cinsle ilişkilerinde de son derece özgür davranır. Onlarla duygusal bir bağ kurmaz. Yalnızca cinsel arzusunun doyurulmasını amaçlar. *Hayır* romanında, bir yetişkin olarak okuyucunun karşısına çıkan Tezel, id ve süperegö arasında dengeleyici bölüm olan egonun etkisi altındadır. İçki bağımlılığından kurtulur, oğlu ile vakit geçirmeye başlar. Tablolar yaparak sanatını icra etmeye devam eder. Bir Düşün Gecesi'nin isyankâr, alkolik ve uyumsuz Tezel'i, *Hayır* romanında sahip olduklarının farkına vararak huzuru bulan bir kadına dönüşür. Üstbenlik adı da verilen süperegönün hakimiyetiyle, iyi ve kötünün ayrımını yapar.

3.6.3. Sevgisizliğin Yönetimindeki Kişilik: Ayşen

Bir Düşün Gecesi romanının bir diğer baş kişisi Ayşen, Tezel ve Aysel'in yeğenidir. Ayşen, roman boyunca kendini anlatabileceği, sevildiğini hissedebileceği, yalnızlığını giderebileceği bir insanın arayışındadır. Anne ve babasının sevgisiz evliliğin ve birbirlerini aldatmalarının farkında olan Ayşen, ailesinde bulamadığı sevgiyi ve mutluluğu arkadaşlarında arar. Sırf arkadaşlarının arasında kendine yer edinebilmek ve kendini ispatlayabilmek için suç işler ve hapse atılır. Hapisten bir paşanın yardımıyla çıkan Ayşen, paşanın oğlu ile evlenmek zorunda bırakılır. Ancak Ercan'la evleneceği düşün gecesi, Ercan'ın kardeşi Hakan düşün gelerek olay çıkartır ve evlilik gerçekleşmez.

Ayşen'in benliğinde meydana gelen çatışmalar toplumla ve insanlarla çatışmalar yaşamasına neden olur. Verdiği kararlar, toplumsal kurallara ve ahlaki değerlere uymaz. Dolayısıyla ego ve süperegönün, Ayşen'de görevlerini yerine getiremediği görülür. Onun düşünce ve davranışlarında daha çok id hakimdir. Sevgi açlığı ve yalnızlık hissi ile olumsuz davranışlarda ve yasak ilişkilerde bulunur. Halası Aysel'in eşi Ömer ile birlikte olur ve ondan hamile kalır. İdin önceliği akıl ve ahlak dışı isteklerin doyurulmasıdır. Ayşen'in Ömer ile yasak ilişkisinin temelinde sevgi ihtiyacı olsa da bu toplum tarafından hoş görülmecek ahlak dışı bir ilişkidir.

Ayşen’in benlik arayışı, toplumla, insanlarla ve kendisiyle çatışmalar yaşaması şeklinde kendini gösterir. Dolayısıyla Ayşen’in id, ego ve süperegö çatışması, anlatı boyunca davranışlarına ve eylemlerine yansımıştır.

3.6.4. İd’in Etkisi Altındaki Kadınlar

Dert Dinleme Uzmanı, yayınevi editörü olarak çalışan, insanların dertlerini dinlediği için “dert dinleme uzmanı” olarak anılan adamın intihar etmesini ve ardında bıraktığı eserin emanet ettiği yazar tarafından yayımlanmasını anlatır. Eser, editörün dinlediği dertler ve kendi hayat hikayesinin birleşiminden oluşur. Editörün eşi, Evrensel Kokteylci ve profesörün eşi id, ego, süperegö bağlamında incelemeye uygun kişilerdir.

Editörün eşi, bakımlı ve hoş bir kadın olarak anlatılır. İlişkilerini özgürce yaşayan, düşüncelerini söylemekte cesur davranan bir kadındır. Eşini aldatır ve itiraf eder. Eşiyle boşandıktan sonra evlendiği adamı da aldatır ve başka bir erkekten hamile kalır. Durumu öğrenen yeni eş de onu terk eder. Ne yapacağını bilemez halde eski eşine sığınmak ister, fakat umduğunu bulamaz. Birlikte olduğu erkekleri aldatmalarında idin baskın olduğu görülür. Kendi benliğinde meydana gelen çatışmalar neticesinde yanlış kararlar almış, iyi ve kötünün ayrımını yapmamıştır. Anlık bir dürtü hayatının alt üst olmasına neden olmuştur.

Evrensel Kokteylci, editörün kayınvalidesidir. O, ataterkil bir ailede yetişmiş, bir kız çocuğu olarak babası tarafından hor görülmüş, aşağılanmış ve şiddete uğramıştır. Mutsuz çocukluğunun intikamını da ileride iyi bir iş sahibi olarak aldığını düşünmüştür. Çocukluğunda, gençliğinde ve yetişkinlik döneminde yaşadığı olaylar benliğinde çatışmalara neden olmuştur. Başta babasından şiddet görmesi ve sevilmemesiyle ortaya çıkan kırılmalar, ileride iş hayatında yaşadığı zorluklar ve ilişkilerindeki olumsuzluklarla devam eder. İlişkilerinde özgür davranan bir kadın olması idin hâkim olduğunu göstermez. Çünkü o, benliğinde olayların ve insanların doğruluğunu ve yanlışlığını ayırt edebilmektedir. İd, ego ve süperegö arasındaki çatışmanın kaçınılmaz olduğu düşünüldüğünde, Evrensel Kokteylci’nin zaman zaman çatışmalar yaşadığı hissedilse de o genel olarak kişiliğini, hayat tecrübeleri ile şekillendirmiştir.

Romanda editör aracılığıyla iki kadının hikâyesine de yer verilir. Bu isimsiz kadınlardan ilki, başarılı bir profesördür. Diğeri ise kadınların ev halleri ile hikayeler yazan bir kadındır. Hikâye yazarı kadın, akademisyen arkadaşını kıskanır ve çalışmalarının çalıntı olduğu dedikodularını yayar. Profesör kadın, atılan iftirayı mahkeme sürecine taşımak ister. Arkadaşından intikam almak arzusuyla sinir krizleri geçirir. Ancak bu olayın sonunda, akademisyen kadın, cinayete kurban gider. Burada, hikâye yazarı kadının kıskanç tavırları, saldırgan tutumları idin hakimiyetini gösterir. O, başarılarını kıskandığı arkadaşına iftira atmış, hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Bu davranışlar, hiçbir ahlaki kurala uymaz. Dolayısıyla ego ve süperego'nun sahip olduğu ahlaki değerler ve kurallar bütününden yoksun bir kadındır. Başarı hırsı ve kıskançlık duygularıyla nefesine yenik düşmüştür.

3.6.5. Üç Kadınının Kesişen Yolu: Bayram

Fikrimin İnce Gülü romanında id, ego ve süperego çatışmaları bağlamında incelemeye alınacak kişiler; Kezban, Nuran ve Solmaz'dır. Kezban ile hayatla mücadele eden bir kadın profili çizilir. Henüz çocukken ailesini kaybeden Kezban, çalışmak zorunda kalmıştır. Tek hayali Bayram'la evlenmektir. Ancak Bayram'ın, en yakın arkadaşının arkasından işler çevirdiğini öğrendiğinde sevginin yerini öfke alır. Kezban'a göre bir araba uğruna sevdiği kadını yarı yolda bırakıp, en yakın arkadaşına kötülük eden bir insan ona eş olamaz. Bu yüzden de Bayram'la evlenmek hayalinden vazgeçip sevmediği bir adamla evlenir. Denilebilir ki Kezban, ego ve süperego birliği ile davranışlarına yön vermiştir. Benliğinde, yaşadığı olayların doğruluğuna, ahlaki uygunluğuna karar vermiştir ve bu doğrultuda yaşamına devam etmiştir. Onun için Bayram'ın yaptığı kabullenilemez bir yanıştır. Bu yüzden de ona olan sevgisinden vazgeçmiştir.

Nuran ve Solmaz kişilerinde ise, idin hâkim olduğu görülür. Nuran Hanım, sınır kapısında görevli memurdur. Evrakında eksik olan, fazla yük geçirmek isteyen kişilerden rüşvet almaktadır. Ayrıca, insanları küçük görmekten, alay etmekten, kendine yalvarılmasından keyif almaktadır. Bu davranışlar akıl ve ahlak dışıdır. Nuran Hanım, sağlıklı bir psikolojiye sahip olmadığını gösteren bu tür davranışlarında, idin etkisindedir.

Nuran Hanım'da olumsuz davranış şekilleri ile ortaya çıkan id, Solmaz karakterinde cinsellik ile ortaya çıkar. Bayram ile cinsel birliktelik yaşamak konusunda ısrarcı olan Solmaz'ın tek isteği, arzusunun yerine getirilmesidir. İdin önceliği de isteklerin doyurulmasıdır.

3.6.6. Sevginin ve Birlikteliğin Sembol Kişisi: Nevin

Yazsonu romanının baş kişisi Nevin, eşinden boşanmış, oğlunu kaybetmiş, yaşamın ve siyasi ortamın baskısından bunalmış bir roman kişisidir. Alanya'daki kısa tatilinde hem kent yaşamından kurtulmak hem de yitirdiğini düşündüğü bütünlük duygusuna, arkadaşlarıyla bir arada olarak ulaşmak istemiştir. Nevin, bedensel birliktelikten çok, ânı yaşamının güzelliğine inanan bir kadındır. Eşi Hasan'la evliken kendisinde coşkunluk hissi yaratan erkeklerle birlikte olmaktan çekinmemiştir. Cinsel ilişkiler konusunda idin hakimiyeti söz konusuysa, günlük hayatında ego ve süperegönün etkisinde olduğu görülür.

Nevin, kent yaşamından, siyasi ortamın boğucu ortamından, acılarından kaçıp sevdiği insanlara sığınmıştır. Alanya'da bir araya geldiği dostları da tıpkı onun gibi mutsuz ve sorunları olan insanlardır. Nevin, bu insanlarla bir araya gelerek huzuru, sevgiyi, beraberliği sağlamıştır.

3.6.7. Benliğiyle Mücadele Eden Kadınlar

Üç Beş Kişi isimli romanın id, ego ve süperegön çatışmaları bağlamında incelenecek kadın karakterleri; Kardelen, Kısmet, Türkan Hanım, Neval Hanım, Selmin ve Belgin'dir. Bu kadınlardan; Kardelen, Kısmet ve Türkan Hanım ego ve süperegön arasında dengeli bir ilişki kurarken, Neval Hanım'ın kızları Selmin ile Belgin ise ilkel benliğin etkisi altındadır.

Kardelen, maddi ve manevi sıkıntılar yaşayan, mücadeleci ruha sahip bir roman kişisidir. Zorlu bir hayat yaşasa da inandığı değerlere bağlıdır ve sevginin gücüne inanmaktadır. Sorumluluklar ve zorunluluklarla dolu bir yaşam, onun kişiliğini şekillendirmiştir. Akıl ve ahlak dışı isteklerden ziyade, yaşam ve mutluluk gibi değerlere önem vermektedir. İd, onun benliğine etki eden bir güç değildir. O, hislerine

ve yaşamın gerçekliğine göre hareket etmektedir. Denilebilir ki, Kardelen, tıpkı egonun gerçeklik ilkesine göre çalışması gibi düşünce ve davranışlarında realist bir kimliğe sahiptir. Ayrıca, toplumun ahlak değerlerine ve kurallarına göre hareket etmesi onda süperegounun geliştiğini de gösterir niteliktedir. Kardelen, yatağa bağlı yaşayan babası ve kardeşi Özgür için çalışır ve çabalar. Bu uğurda hayatında istediği birçok şeyi gerçekleştiremese de onun bu davranışı, vicdani yönünü ve aile kurumuna verdiği değeri gösterir.

Kısmet, sessiz, ürkek ve içine kapanık bir roman kişisidir. Ne istediğini bilse de bu isteklerini dile getirebilecek, eyleme dökebilecek cesarete sahip değildir. Bu yüzden annesinin kararları doğrultusunda, iş hayatına atılmak yerine ev ve el işlerine yönelir. Sevdiği adamla birlikte olmak yerine annesinin uygun gördüğü bir adamla evlenir. Buraya kadar ki bölümde, Kısmet'in düşünce ve davranışlarında süperegounun hâkim olduğu görülür. Süperegou, Kısmet'te çok geliştiği için, ego yani benliği bastırılmıştır. Ailesinden öğrendiği kurallara, ahlaki değerlere bağlı hareket eden Kısmet, dış dünyaya yabancılaşır ve içine kapanır. İsteklerini dile getirmekten çekinir, insanlarla ilişki kurmakta başarılı olamaz. Ancak, romanın ilerleyen bölümlerinde yaşadığı evden, eşinden ayrılma kararı alır ve şehri terk eder. Hayatında ilk kez kendini özgür ve bir birey olarak hisseder. Kısmet'in bu davranışı, benliğinin keşfi anlamına gelmektedir. Ego ve süperegou arasında çatışmanın galibi ego olmuştur.

Kısmet'in annesi Türkan Hanım'da etkin güç süperegodur. Geleneksel bir ailede yetiştiği için çocuklarını da aynı terbiyeyle yetiştirmek istemiştir. Türkan Hanım, kendince ailesini ayakta tutmaya çalışan güçlü bir kadın gibi görülse de yalnızlık içindedir. O, birtakım isteklerini, arzularını bastırmış mutsuz bir kadındır. Zaman zaman bastırdığı duyguların ve isteklerin sorgulamasını yapar ve yüzleştiği gerçekler ona acı verir. Ailesinin ve toplumun kurallarını benimsese de benliğinde bu kuralları çiğnemek arzusunu duymaktadır. Alışkanlıklarından vazgeçemeyen Türkan Hanım'ın benliği ile süperegounun çatışmasında galip gelen taraf süperegou olmuştur. Benliğinin sesini bastırıp, alışkın olduğu kuralların ve değerlerin yolundan ilerlemiştir.

Neval Hanım, Selmin ve Belgin'in annesidir ve üç karakterde de id hakimdir. Neval Hanım, maddiyata önem vermeyen ancak, paranın sunduğu yaşamdan da vazgeçemeyen bir kadındır. Onun bu savurgan tutumu, köşkllerdeki parıltılı, eğlenceli

günlerden haşerelerle dolu bir apartman dairesine düşmesine neden olur. O, lüks hayatın tutkunudur ve aksi bir hayata uyum sağlayamaz. Parıltılı, lüks yaşam ona haz vermektedir. Bu yüzden de varlık içindeyken bir gün dibe vurabileceğini düşünemez. Çünkü, id, mantıkla ve gerçeklikle çatışmaktadır. O, yalnızca lüks bir hayat yaşamak arzusundadır.

İki kız kardeş Selmin ve Belgin’de de id hakimdir. Her ikisinin de önceliği, kendilerine haz veren eylemlerde bulunmaktır. Belgin, alkolik ve uyuşturucu bağımlısı bir kadındır. Üç evlilik geçirmiştir. Bu evliliklerinden bir erkek çocuğu vardır. Oğluna karşı annelik vazifesini yerine getirmez. Günlerinin çoğunu alkol ve uyuşturucu kullanarak geçirir. Öfkeli davranışlar ve küfürlü konuşmalar sergiler. Annesi Neval Hanım’a karşı da son derece saygısızdır. Belgin’in saldırgan davranışlarda bulunması, toplumsal ve ahlaki kuralları inkâr etmesi ego ve süperegonun görevlerini yerine getiremediğini gösterir. Belgin, iç dünyasının haz arayışı ve dış dünyanın gerçekleri arasındaki dengeyi yitirmiştir. Süperegonun frenleyici ve yasaklayıcı özelliklerinin bastırılmasıyla, alkol, uyuşturucu, cinsellik gibi salt haz verici eylemlere yönelmiş, benliğinin sesini susturmuştur.

Selmin, Murat’ın uğruna ailesini, geleceğini feda ettiği kadındır. Neval Hanım’ın kızı Selmin, kadın özgürlüğünü dile getiren şarkılarıyla ün yapmış bir sanatçıdır. Romanın ilk bölümlerinde özgürlüğüne, zevke ve eğlenceye düşkünlüğü ile göze çarparken, romanın son bölümlerinde eroin bağımlısı bir hayat kadınına dönüşür. Selmin’in Murat ile beraberken, Murat’ı, dayısı Ferit ile aldatması ahlak dışı bir harekettir. Arzularına göre hareket etmesi, idin hâkim güç olduğunu gösterir. Lakin, bireysel istekleriyle, toplum gerçeklerinin çatışması onun benliğinde kırılmalara yol açmıştır. Ferit ile yaşadığı tek gecelik ilişki sonrasında gururu kırılan Selmin “Kimse beni daha fazla alçaltamaz.” diyerek düşmüş bir kadın olarak yaşamayı seçmiştir. İdin anlık doyumlarının sonucu, Selmin’in benliğini yitirmesidir.

Birbirinden farklı kadın karakterlerin, düşünce ve davranışlarının id, ego ve süperego gibi kavramlarla incelendiği bu bölümde, kadınların, kişiliklerinde etkili olan durumların; yaşam tarzı, düşünce yapısı, aile ve sosyal yaşam gibi etkenlere göre değişiklik gösterdiği gözlemlenmiştir. İd, ego ve süperegonun yaşam boyu devam

eden çatışması, kişilere göre farklılık gösterse de insan hayatına yön vermesi yadsınamaz bir gerçektir.

3.7. EROS VE THANATOS İÇGÜDÜLERİNİN ÇATIŞMASI

Sigmund Freud’a göre insanın yapıcı ve yıkıcı yönlerini ortaya koyan iki temel dürtü vardır. Bunlar; ölüm ve yaşam içgüdüleridir. Sürekli çatışma halinde olan bu içgüdülerden ölüm “Thanatos” diye adlandırılırken, yaşam “eros” adıyla ifade edilir.¹³⁰

Eros içgüdüsünün amacı mutluluğu, huzuru, güveni ve yaşamayı ve dengeyi sağlamaktır. Yıkıcı güç anlamına gelen Thanatos’un görevi ise, yaşamsal faaliyetlerin dengesini bozarak ortadan kaldırmaktır.

Ölüm, Adalet Ağaoğlu’nun eserlerinde önemli ölçüde yer alır ve genellikle varoluşsal bir sorun olarak işlenir. İncelenen eserlerde, kişilerin bunalımlı ve karamsar bir ruh halinde olduğu görülür. Ölüm, romanlarda daha çok varoluşsal sorunlar, değer verilen insanların yitirilmesi ve intihar şeklinde işlenir.

3.7.1. Yeniden Doğuş Biçimi Olarak Ölüm

Ölmeye Yatmak romanının başkışısı Aysel, otel odasında geçirdiği iki saat boyunca ölüm ile yüzleşir. Bu süre zarfında geçmiş yaşantısını, dönemin siyasi ve sosyal yapısını, aydın bir kadın olarak yaşadığı çatışmaları sorgular. Bu sorgulayış, Aysel’in ölüm düşünceleri ile verilir. Aysel’in bahsettiği ölüm, yaşamına son vermekten ziyade, yeni bir hayata başlamayı temsil eder. Nitekim ölüm onun için bir başlangıçtır. Aysel’in *Hayır* adlı romanda, oteldeki ölüm ve yaşam arasındaki mücadelesini şu şekilde ifade ettiği görülür: “Yılan gömleği değiştirir gibi ölmeye yattım.”¹³¹ Bu ifade, Aysel’in ölümü, bir deri değiştirme ve yenilenme süreci olarak gördüğünü gösterir.

Aysel, otel odasında ölümü beklerken, bir yandan da yaşamı merak eder. Onun için ölüm, yaşanmamış bir hayattır. Nitekim eser boyunca Aysel’in çocukluğunu,

¹³⁰ Mustafa Karabulut, *Edip Cansever’in Şiiri: Psikanalitik Bir İnceleme*, Öncü Kitap, Ankara 2013, s. 256.

¹³¹ Adalet Ağaoğlu, *Hayır*, Everest Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2020, s. 286.

gençliğini, arzularını yaşayamadığı görülür. Yaşanmamış bir hayatın farkındalığı, onu ölüm düşüncesine sürüklemiştir. Oysa asıl istediği şey, dilediğince yaşayabilmektir. Eylemlerini kısıtlayan, dilediğince yaşamasına engel olan kurallara ve statülere karşıdır.

Aysel'in ölümle mücadelesi ne kadar yoğun ve acılıysa, yaşama isteği de o denli fazladır. Çünkü, iki saat boyunca ölümü beklediği otel odasında, sürekli dışarıyla iletişim kurmak ister. Ailesini, yarım bıraktığı işlerini, verdiği sözleri, evinin musluğunu açık bırakıp bırakmadığını merak eder. Nitekim bu hislerini “*Ayrıntıları düşünmekten ölemiyorum.*”¹³² diyerek ifade eder. Bu, ölmeye karar vermiş bir insandan ziyade, yaşama ilgi duyan, yaşamak isteyen bir roman kişinin tavrıdır. Ölüm, iç sorgulamalar, bulanık düşünceler, bilinmezlik şeklinde aktarılırken, yaşam; otel odasındaki kapalı perdenin ardındaki ilgi çekici görüntü olarak verilir.

Aysel'in ölümle mücadelesi, yaşama merak duymasıyla gelişirken, bir taraftan da ölü bedeninin nasıl görüneceğinin telaşına düşer. Ölü bedeninin temiz bulunmasını ister. Çıplaklığının, bir hayat kadını gibi algılanmasından korkar. Kendini beğenerek ölme isteği, aslında ölüme direnmek için bulduğu bahanelerdir. Nitekim ilerleyen saatlerde ölmeye ne zaman ve niçin karar verdiğini anlamaya çalışır. Kendisi için ölmeye karar verdiğini söyleyen Aysel, sigara içme isteğini ve perdenin arkasındaki yaşama olan merakını, saatin kaç olduğunu, Aydın'a telefon açma isteğini, yaşamak için savaş olarak değerlendirir.

Aysel, ölümü beklediği yatakta, Madam Bovary ve Anna Karanina gibi göründüğünü düşünür. Daha sonra bu düşünce, ona öğrencileri tarafından dalga geçilecek bir benzetme gibi görülse de aslında Aysel ile Madam Bovary ve Anna Karanina arasında benzerlikler mevcuttur. Nitekim, Madam Bovary, eşini aldatan, birlikte olduğu erkeklerde aşktan yana beklentisini bulamayan ve sonunda da eczaneden aldığı arsenik* ile intihar eden bir roman kişisidir. Anna Karanina da eşini aldatan, sevdiği adamla kaçan bir karakterdir. Anna Karanina, huzursuzluğun hâkim olduğu bu ilişkinin sonunda, yaptıklarından pişman olarak intihar eder. Bu iki farklı romandaki kadın karakterlerden hareketle, Aysel'in kendisini onlara benzetmesinin

¹³² Adalet Ağaoğlu, **Ölmeye Yatmak**, Everest Yayınları (12. Baskı), İstanbul 2020, s. 69.

* Zehirleyici özelliği olan bir madde.

arka planında, onun da eşini aldatması ve sonucunda aradığı huzura ve mutluluğa erişemeyişi vardır. Nitekim, Engin ile birlikte olduktan sonra da ölüm düşüncesinden kurtulamaz. Aysel'in Anna Karanina ve Madam Bovary'den farkı, ölümü gerçekleştirilecek bir eylem olarak değil de düşünsel bir eylem olarak görmesidir.

Aysel'in Engin ile ilişkisinden sonra hamile olduğunu düşünmesinin, aşermesinin arkasında farklı bir anlam vardır. Aysel, yıllar önce hamile kalmış, ancak bebeğini ölü doğurmuş ve bir daha da çocuk sahibi olamayacağını öğrenmiştir. Burada, hamile olduğunu düşünerek aşermesi, hayata karşı canlılığını ifade ederken öte yandan yaşayamadığı çocukluğunu büyütmek arzusunu da ifade eder.

Aysel, *Hayır* romanında yaşlılık döneminde bir roman kişisiyken, Layana adında hayali bir karakter ile konuşur. Layana, küçük gece kuşu anlamına gelen Arapça bir isimdir. Romanda, ölümü simgelemektedir. Layana, Aysel'in kapısına gelerek “*Yalnız yaşamayı nasıl başarıyorsunuz, ne olur bana da öğretin!*”¹³³ diyerek yalvarır. Ancak, Aysel onun davetlerini reddederek bir diğer hayali karakter olan Yenins ile sandal üzerinde denize açılır. Layana ise bir mektup bırakarak intihar eder. Aysel'in varoluş sancıları yaşadığı zamanlarda görülen hayali kişiler, Aysel'in ölüm ve yaşam arasındaki çatışmasını da yansıtır. Bu noktada Layana, ölümü ve yalnızlığı temsil ederken, Yenins gençliği ve yaşamı simgeler.

Aysel'in ölüm ve yaşam arasındaki mücadelesi, yaşamın galibiyetiyle son bulur. Aysel, hayatının bütün dönemlerinde, kendisini ölmek istemeye iten nedenleri sorgular. Asıl istediği, kuralsız, nedensiz, özgür bir yaşamdır.

3.7.2. Yaşam ve Ölüm Arasındaki Şişe

Tezel, roman boyunca, yaşama, ailesine ve topluma dair bütün bağlarını yitirmiş gibi hissetmektedir. Yaşama, içki içerek katlanabildiğini söyleyen Tezel, bu düşüncesini romanın giriş cümlesinde de belirtir: “*İntihar etmeyeceksek içelim bari!*”¹³⁴. Bu cümle, Tezel'in dayanılmaz olarak gördüğü yaşama karşı, içkiyi sığınak

¹³³ Adalet Ağaoğlu, *Hayır*, Everest Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2020, s. 105.

¹³⁴ Adalet Ağaoğlu, *Bir Düşün Gecesi*, Everest Yayınları, (8. Baskı) İstanbul 2020, s. 7.

olarak görmesini ifade eder. İçkinin verdiği sarhoşluk ve bilinç kaybı ona yaşadığı hayatı, kendini unutturmaktadır.

Tezel, kendini öldürmek düşüncesinde değildir. O, daha çok yaşama katlanabilme yollarını aramaktadır. İnsanlara, topluma karşı umutsuz ve güvensiz olsa da birini ya da bir şeyler olmasını beklemektedir. Geleceğe dair umutlarının olması, onun yaşama bağlılığını gösterir niteliktedir. Tezel’de Eros ve Thanatos içgüdüleri çatışmalar şeklinde görülür.

Bir Düşün Gecesi romanında isyankâr, öfkeli ve alkolik bir kadın olan Tezer, Hayır romanında, içki bağımlılığından kurtulmuş, sanata yönelmiş ve oğluya vakit geçirmeye başlamıştır. Denilebilir ki, Tezel, yaşamı ve insanları en ince ayrıntılarına kadar sorgulamayı bırakmış, sahip oldukları ile yaşamı kabullenmiştir.

3.7.3. Yaşam ve Ölüm Arasındaki Köprü: Sevgi

Ayşen, kendini kimsesiz, yapayalnız hisseden bir kadındır. Anne ve babasının karşılıklı çıkarlara dayanan sevgisiz ilişkisi, okuldaki arkadaşlarının arasında kendine bir yer bulamaması onu, hayata karşı daha da umutsuz bir hale sokmuştur. Ayşen, hayatı boyunca kendini anlatabileceği, sevildiğini hissedebildiği bir insanı arayıp durmuştur. Ancak, ailesinde, arkadaşlarında, ideolojik faaliyetlerinde aradığını bulamamıştır. Sevgi açlığının, fizyolojik açlıktan daha öldürücü olduğunu söyleyen Ayşen, yaşadığı her gün sevgisizlikten öldüğünü söyler. Ancak, çevresindeki insanların hiçbiri onun öldüğünün farkında değildir.

Sevgisizlikten bunalıma girdiği vakitlerde, zaman zaman yaşadığı yeri terk etme, intihar etme gibi düşüncelere kapılır. Ancak, gidecek bir yeri yoktur ve “arkamdan gülerler” düşüncesi ile intihar edemez.

Yaşam, Ayşen için kendini değersiz, yalnız, savunmasız ve sevgisiz hissettiği bir yerdir. Ölüm ise, tüm acılarını dindirebileceği bir sondur. Ayşen, ölümden korkar, bu yüzden de yaşama tutunmak için umut eder. Sevgisizlik ölümle eş değerken, yaşam, belirsiz ama umut vericidir. Dolayısıyla Ayşen’de Eros içgüdü baskındır.

3.7.4. Ölümün Yıkıntısı Altında Kalan Anne

Nevin, anne ve babasını erken yaşta kaybetmiş, eşinden ayrılmış, oğlu Güney'in bir cinayete kurban gitmesiyle hayatı alt üst olmuş bir kadındır. Çevirmenlik, gazetecilik yaptığı için birçok şehir gezmiş, ancak bu deneyimler onu mutlu bir insan yapmamıştır. Oğlu Güney'in ölümüyle yitirdiği bütünlük duygusunu, Alanya'da sevdiği insanlarla bir araya gelerek yeniden bulmak istemiştir.

Nevin, yaşamın ve siyasi ortamın boğuculuğundan bıkmış, kent yaşamından bunalmıştır. Alanya'daki kısa tatilinde, sevdiği insanlarla bir araya gelerek, masalsı anlar yaşamıştır. Şarkılar ve şiirler söyleyerek kumsallarda ve tepelerde gezmişlerdir. Bu anlar Nevin'de sonsuzluk hissi uyandırmıştır. Bu yüzden de ölümden bahsetmekten kaçınmışlardır. Çünkü ölüm, onların bütünlük ve sonsuzluk düşüncelerine aykırı bir olgudur. Yazsonu düzenlenen bu kısa dinlence, ölüme ve yok oluşa karşı bir savunudur.

Nevin, hayatının kısa anlarında mutlu olabilmıştır. Sevdiği insanların ölümü, zorlu süreçler yaşamasının sebebidir. Oğlunun ölümü sonrası girdiği bunalımdan, sevdiği insanlara ve yaşama tutunarak kurtulmuştur. Onun, ölüm ve yaşam arasındaki çatışmasının galibi yaşamdır.

3.7.5. Kadere Karşı Kismet

Kismet, sessiz, içine kapanık bir roman kişisidir. Hayatı boyunca hep başkalarının aldığı kararlarla yaşamıştır. Annesinin kararı ile iş hayatına atılmak yerine ev ve el işleri ile ilgilenmiş, sevdiği adamla birlikte olmak yerine yine annesinin uygun gördüğü bir adamla evlenmiştir. Kismet, kendi kararlarını dile getirip uygulayabilecek cesarete sahip değildir. Bu yüzden mutsuz, karamsar, intihara meyilli bir insan olmuştur. Böylesi bir yaşama daha fazla dayanamayan Kismet, romanın sonunda eşinden boşanma kararı alır ve yaşadığı şehri terk eder. Bu karar sonrası, hayatında ilk kez kendini özgür ve yaşıyormuş gibi hisseder.

Kismet, on yedi yaşında intihara kalkışmış, ilerleyen yaşlarında da kendini öldürme düşüncesinden kurtulamamıştır. Kismet için yaşam, ev ve ailesinden ibarettir. Bunların dışındaki hayata yabancısıdır. Çok sevdiği kardeşi Murat'ın evi terk etmesi,

Orhan’la mutsuz evliliği, Kısmet’in hayatını daha da dayanılmaz bir hale getirir. Ayrıca yıllarca kendi evinde unutulmuş, kendisini değersiz bir eşyaymış gibi hissetmesi de onu intihara sürükleyen sebeplerdendir. O, bu durumu şöyle ifade eder: *“Hem sürekli unutulmak hem sürekli göz önünde tutulmak. En kötüsü bu.”*¹³⁵. Bu duruma daha fazla dayanamayan Kısmet, kendini boğan bu yaşamdan kaçarak uzaklaşır.

Bu bölümde Adalet Ağaoğlu’nun romanlarında yer alan kadınların; insanlarla, toplumla, benliğiyle yaşadığı çatışmaları incelenmiş olup psikanalizin verilerinden yararlanılarak psikolojileri aydınlatılmaya çalışılmıştır.

3.8. AŞK, EROTİZM VE CİNSELLİK

Aşk, bilinç tarafından kontrol edilemeyen bir durumdur. Bu yüzden de psikanalizin inceleme alanına girer. Bilinç dışıyla ilişkili olan aşk, bireyin psikolojik, biyolojik ve fiziksel yönlerini de yansıtır. Cinsel haz uyandırma anlamına gelen “erotizm” ve aşk tanrısını ifade eden “Eros”, insanlardaki üreme içgüdüsüyle ilgili kavramlardır.

Psikanalistler, kişinin cinsel kimliği, eylemleri ve söylemleri üzerinde çokça durur. Bu bağlamda psikanaliz; bireylerin bilinçdışına yönelerek, oradaki aşk, erotizm, fantezi vb. cinsellikle ilgili durumların ortaya çıkarılarak aydınlatılmasını sağlar.

Cinsellik, Sigmund Freud’un psikanaliz kuramının en önemli başlıklarından biridir. Freud, kişinin dünyaya geldiği ilk andan itibaren cinselliği yaşadığını söyler. Bu cinsel enerjiye de “libido” adını verir. Libido adındaki bu enerji, bebeğin anne memesine temasıyla başlar ve ergenlik döneminde cinsel organların gelişimiyle devam eder. Freud’a göre her şeyin temelinde libido vardır. Dolayısıyla insanların ruh dünyalarını incelerken cinselliğin verilerinden sıklıkla yararlanır.¹³⁶

Cinsellik, Adalet Ağaoğlu’nun eserlerinde önemli bir yere sahiptir. Onun eserlerinde cinsellik daha çok yozlaşmış ilişkiler, aldatmalar, bekaret, erkeksi protesto

¹³⁵ Adalet Ağaoğlu, *Üç Beş Kişi*, Everest Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2014, s. 306.

¹³⁶ Sigmund Freud, *Ruh Çözümlemesine Yeni Giriş Dersleri*, (Çev. E. Kapkın, A.T. Kapkın), Payel Yayınları, İstanbul 1998, s. 83.

gibi cinsellik ve kadınlık ile ilgili paralel konular aracılığıyla işlenmiştir. Ağaoğlu'nun eserlerinde cinselliğin özgürce yaşanılması düşüncesi ağırlıklıdır. Romanlarda, cinselliği engelleyen tüm kurallara, törelere, statülere karşı olan kadınlar yer alır. Bu kadınlar, toplumun ve insanların baskılarından çekinmeden özgürce cinselliği, beraberliği yaşama arzusundadır ve cinsel faaliyetleri de bu düşüncelerini destekleyen birer tepkidir. Cinselliğin bir tepki olarak işlendiği romanlarda, bir taraftan da aldatmaların yoğun şekilde yaşandığı yozlaşmış ilişkiler görülür.

3.8.1. Başkaldırı ve Özgürlüğün İfadesi Olarak Cinsellik

Ölmeye Yatmak romanının baş kişisi Aysel'in ilişkileri, kadınlığa dair görüşleri dikkat çekmektedir. Aysel, insanların ve toplumun baskısından bıkmış, duygularını, arzularını özgürce yaşamak isteyen bir kadındır. Eşi Ömer'le sevgi ve saygının hâkim olduğu bir ilişkisi varken onu, öğrencisi Engin ile aldatır. Çocukluğu ve gençliği, karşı cinse uzaklık, baskılar ile geçen Aysel, Engin ile yaşadığı cinsel birlikteliği özgürlük ve başkaldırı olarak görür ve bu durumu şu şekilde ifade eder:

“Evet. Bir kez yattım öğrencimle. Bu yatıştan kısa süren, değişik bir tat aldım. Burası gerçek. Bedenimden çok, beynimde kurulan bir imparatorluğun şehvetiydi belki. İnsan kendini tek başına özgürleştiremezse ve tek başına özgürleşme düşü içinde boğulmuşsa, kendinden sonra gelenlerin altına yatmalıdır.”¹³⁷.

Aysel'in Engin ile cinsel ilişki yaşamasının temelinde, evlilik kurumunun zorunlu bağlılığına ve sahip olduğu doçent kimliğinin eylemlerini kısıtlamasına karşı bir başkaldırı yatar. Aysel için cinsellik hiçbir zaman ön planda olmamıştır. O daha çok uygarlaşmak, öğrenmek, öğretmek gibi yüce değerlere önem vermiştir. Fakat, çocukluğundan bu yana bastırdığı birtakım arzuları yasak bir ilişki ile ortaya çıkmıştır. Bu ilişki, bedensel bir hazdan ziyade, zihinsel bir haz verir. O, yaşadığı ilişkiyi, toplumun ahlak değerlerine, sahip olduğu akademik kimliğe, eylemlerini etkileyen bütün etkenlere karşı bir isyan olarak görür. Yaşadığı ilişkiden hiçbir pişmanlık duymaz. Bilakis bu ilişkiyi olması gereken bir olay olarak değerlendirir. Çünkü ona göre hayattaki güzellikler, fırsatsızlıktan dolayı gerçekleşmemektedir.

¹³⁷ Adalet Ağaoğlu, *Ölmeye Yatmak*, Everest Yayınları, (12. Baskı), İstanbul 2020, s. 49.

Aysel'in, öğrencisi Engin ile birlikte olduktan sonraki düşünceleri şu şekildedir:

*“Yeniden diri, dolu bir kızdım. Bütün aklım, bilgim, saçlarım, dudaklarım, göğsüm, belim, dünyaya bakışım, gülüşüm, söyleyişim bir bütün halinde ortaya dökülüyordu. Bir arada hem saygıdeğer hem saygıdeğmez; hem kusursuz, hem kusurlu; hem giyinik, hem çıplak. Hem kadın hem insan.”*¹³⁸

O, güzellik olarak değerlendirdiği bu ilişkiyi yaşamış, eşine de itiraf etmiştir. Ömer, bu itirafı büyük bir olgunlukla karşılar. Ancak, Ömer ve Aysel'in evliliği zamanla, sahip oldukları sevgi ve saygının yitirilmesi ile son bulur. Birbirine manevi ve fikri açıdan uzaklaşan çift, kavgalar ve çatışmalar yaşamaya başlar. Cinsel açıdan da birbirinden uzaklaştıkları bir dönemde Ömer, Aysel'in yeğeni Ayşen ile birlikte olur. Aysel, yeğeni Ayşen'in “kocanızdan hamileyim” itirafı ile sarsılsa da güçlü bir duruş sergiler. “Ömer, hiç değilse, aşk bu, de bana!”¹³⁹ diyerek eşi ve yeğeni arasındaki ilişkiyi anlamlı kılmak ister. Ancak, istediği cevabı eşinden alamaz. Nitekim, Ayşen bu ilişkiyi sevgisizlik içinde kıvranırken Ömer'e tutunmak isteyerek yaşamıştır. Ömer de evliliğinin çıkmaza girdiği bir dönem de Ayşen'in gençliğinden etkilenmiştir. Dolayısıyla aşktan ziyade, isteklerin karşılanmasına dayalı bir ilişkidir.

Aysel'in Engin ile ilişkisi, “erkeksi protesto” kavramı ile de açıklanabilir. Bu kavrama göre kendini kısıtlanmış hisseden kadın, toplumdan intikam alabilmek için kadınlığını aşırı yönde kullanır ya da maskülen tavır sergiler. Erkeksi protesto, aşağılık duygusunu yok etmeye yönelik bir üstünlük kompleksidir. Freud bu kavramı, kadının erkek cinsel organına sahip olmamasına dayandırırken, Adler, kadını eksik hale getiren ataerkil aile yapısı olduğunu söyler ve çocukluk yaşamının önemine vurgu yapar.¹⁴⁰ Nitekim Aysel, Engin ile birlikte olduktan sonra eşinden ve toplumdan öcünü aldığını düşünür. Yıllarca birtakım değerler yığını ile bastırdığı arzularını Engin ile gerçekleştirir.

Aysel, *Hayır* romanında olgunluk dönemini yaşayan yalnız bir kadındır. Ömer'den boşanmış, Engin ile yaşayamadığı anılar, söyleyemediği sözler üzerine

¹³⁸ Adalet Ağaoğlu, *Ölmeye Yatmak*, Everest Yayınları, (12. Baskı), İstanbul 2020, s. 195.

¹³⁹ Adalet Ağaoğlu, *Hayır*, Everest Yayınları (3. Baskı), İstanbul 2020, s. 79.

¹⁴⁰ Alfred Adler, *Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji*, Hayat Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 41.

düşünüp durmaktadır. Her iki erkekle de mutlu olamasa da sevilme, anlaşılma ihtiyacı devam etmektedir. Özellikle Engin ile ilgili düşler kurmasının sebebi, onu hayatının anlamı olarak görmesidir. Engin, onun için özgürlük anlamına gelmektedir. Damimarka’da Engin ile buluştuğu bir gün, Engin’in Petra adında bir sevgilisi olduğunu, kadının hamile olduğunu öğrenir. Engin, Aysel’e, “*Petra ile evlenmeli miyim?*” diye sorar. Aysel ise bu konuya dahil olmak istemez. O gün, Engin de Aysel de söylemek istediği hiçbir şeyi söyleyemez. Özel hayatlarına dair konuşmazlar, aralarındaki uzaklık daha da artar ve birer yabancı gibi ayrılırlar. Engin’in sevgilisi Petra ise, hamileliğini, evliliği önemsemez. Kendini sonsuz bir özgürlükte görür.

Aysel hem aldatmış hem de aldatılmış bir kadındır. Eşi Ömer ve birlikte olduğu öğrencisi Engin’de aradığını bulamamıştır. İki erkeğin de onu gerçek anlamda anlamadığını düşünmektedir. Bu yüzden Hayır romanında hayali bir karakter olan Yenins’e sığınır. Yenins, Aysel için tek umuttur. Aşk, sevgiyi, birlikteliği onunla yaşamak arzusundadır. Ancak ne anlaşılabilmiş ne de aşkı bulabilmiştir.

3.8.2. Cinselliğin Prangalardan Kurtuluşu

Tezel, doyurulmayı bekleyen cinsel arzusunun, hiçbir toplumsal baskı veya kural tarafından engellenmemesini ister. O, özgür ve rahat yaşamak isteyen bir kadındır. Karşı cinsle ilişkisi, yalnızca cinsellik üzerine kuruludur ve birlikte olduğu hiçbir erkekle duygusal bir bağ kurmaz. Arkadaşı Sadi, eski sevgilisi Mehmet, eski eşi Oktay ile birlikteliklerinde hiçbir sevgi bağı yoktur. O, cinselliğin duygusal boyutu ile ilgilenmez. Aile ve toplum tarafından cinselliğe yüklenen eğlence, yasak gibi anlamlara ve kadını yalnızca cinsel bir obje olarak gören zihniyete karşıdır. Birlikteliklerinde aşkı, sevgiyi bulamamıştır.

Tezel’in cinsel hayatındaki tercihler, Karen Horney tarafından ‘bağımsızlığa ve kendine yeterli olmaya yönelik nevrotik ihtiyaç’ olarak tanımlanır. Bu tür ihtiyaç içindeki insanlar, başkalarıyla sıcak ve doyurucu ilişkiler kurabilmelerine rağmen, kimseyle duygusal bir bağ kurmazlar. Çünkü, bu insanlar genellikle hayal kırıklığına uğramış ve bu yüzden yalnızlığı seçmiş kimselerdir.¹⁴¹ Tezel’in cinsel birlikteliklerine

¹⁴¹ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 255.

bakıldığında duygusal bir bağ olmadığı görülür. Yalnızca haz almak için yaşadığı ilişkiler, onun için bir şey ifade etmez. Bu tür ilişkiler, onun için özgürlüğün, kendine yetebilmenin ve başkaldırının ifadesidir.

3.8.3. Yozlaşmış İlişkilere Karşı Gerçek Bir Aşk Hikâyesi

Dert Dinleme Uzmanı romanındaki Evrensel Kokteylci ve kızı üzerinden yozlaşmış ilişkiler ve aldatma hadiseleri işlenir. Evrensel Kokteylci, babasına inat iyi bir hayat yaşamak arzusuyla, komite üyesi patronuyla evlenir. Ancak bu ilişkide sevgi, saygı gibi değerlerden ziyade karşılıklı çıkarlar söz konusudur. Nitekim eşi, onu başka bir kadınla on yıl boyunca aldatır ve kadının evlenmesi ile ilişkileri son bulur. Evrensel Kokteylci ise, aldatıldığının farkındadır ve kendisine değer veren, ince, alçakgönüllü bir adamla tanışamadığı için üzülmemektedir. Sonunda adam, eşini ve kızını terk eder. Evrensel Kokteylci ise kızı ile yeni bir hayata başlar.

Karen Horney, *Kadın Psikolojisi* adlı eserinde, çocuklukta babası tarafından psikolojik yaralar alan kız çocuğunun, ileride erkeklerden istediklerini zorla çekip alma gibi bir arzuya sahip olabileceklerini dile getirir. Horney'e göre bu tip kadınlar, erkeklerin daima kendisinden bir şeyler alacağı korkusuyla, kendini erkeklere anlatamaz bir hale gelir. Erkeklerin kendisini kullanıp atacağından ya da onu yalnızca cinsel bir nesne olarak görmesinden korkar. Bu tip kadınların ruhsal durumlarını etkileyen en önemli faktör çocukluk döneminde yaşanan çatışmalardır. Çünkü, bu çatışmalar kadının erkeğe yönelik tavrını belirleyici bir özelliğe sahiptir.¹⁴² Evrensel Kokteylci, çocukluk çatışmalarının yansımalarını, erkeklerle yaşadığı ilişkilerde gösteren bir roman kişisidir. Evrensel Kokteylci'nin eşi tarafından hoş bir kadın olarak görülmesi ve onu elde etmek için çabalaması kişisel birtakım hırslardır. Ona karşı sevgi duymaz. Evrensel Kokteylci de eşini, amaçlarına ulaşmak için bir araç olarak kullanır. Eşinin, kendisini elde etmek arzusunda olduğunun farkındadır. Bu yüzden de evlilikleri; aldatma, kavga ve sevgisizlik içinde geçer. Çatışmalar içinde geçen yılların ardından nihayetinde boşanırlar.

¹⁴² Karen Horney, *Kadın Psikolojisi*, (Çev. Selçuk Budak), Öteki Yayıncılık, (2. Baskı), Ankara 1991, s. 115.

Evrensel Kokteylci'nin kızı da tıpkı annesinin hikayesine benzer bir hayat yaşar. Fakat, o aldatılan kadın değil, aldatan kadındır ve romanın baş kişisi Dert Dinleme Uzmanı lakaplı editör ile evlidir. İlk zamanlarda mutlu geçen evlilikleri, kadının editörü aldatması ile son bulur. Kadın, eşini başka bir adamla aldatmış ve bunu itiraf ederek boşanmak istemiştir. Editör eş ise karısının kendisini aldattığının farkındadır. Bu itirafı duyduktan sonra eş ile tekrar cinsel birliktelik yaşar. Kadın, eşini aldattıktan sonraki günlerde büyük utanç yaşadığını, yakında o adamla evleneceğini söyler. Aldattığı adamla evlendikten sonra, eski eşine arada sırada cinsel ilişki yaşayabileceklerini de söyler. Hem eşini aldatmış hem de ileride evleneceği adamı da aldatacağının sözünü eski eşine vermiştir. Nitekim eski evli çift, beş yıl sonra tekrar karşılaşır. Kadın, eski eşinin yanına gelir ve evlendiği adamı başka bir adamla aldattığını, o adamdan hamile kaldığını, kucığındaki çocuğu ile anlatır. Kovulan ve sığınacak bir yer arayan kadın, istediği cevabı eski eşinden alamaz ve onun yanından ayrılır. Anne-kızın aldatılmalar ve aldatmalar ile dolu hayat hikayeleri, ilişkilerin ne denli yozlaştığını, kutsal bir değer olarak görülen evlilik kurumunun manevi değerinin yitirilişini anlatır.

Dert Dinleme Uzmanı romanında aşkı anlatan tek çift, editör ve onun ilk aşkıdır. Editör, kız kardeşinin arkadaşına âşık olur. Zaten kız da editör ona âşık olmadan, farkına varmadan önce ona âşıktır. Nitekim editör ve kız sevgili olur, birlikte umut ve sevgi dolu günler yaşarlar. Editör, sevgilisine aşkını şu şekilde ifade eder:

“İlk Sevdam. Gerçeklik dolu aşkım. Fakülte arası buluşmalar. Elele benim “akşamüstü mutluluk ilacım”la selamlaşmaya gitmeler. Bakıyoruz, sinemalardaki filmlerden hiç konuşup danışmadan aynı filmleri seçmişiz. Çıkışlarda baş başa yemekler. Fimlerin şu ‘larını bu ‘larını hevesle, yeni fikirler ürete ürete tartışmalar. Ev kapıları önlerinde mis gibi, inceliklerle dolu öpüşmeler, yan yana uzanışlarda kokusunu taa iliklerime kadar çekmeler. Yatıp kalkmak yok. O kadar dokunulmazmış gibi ki, öperken bile incitmekten korkmaktayım. Eskilerin, nostaljik dönemlerin derinliğine olduğu kadar naifliğine naif aşklarında bile böylesine zarif lezzetler olamaz.”¹⁴³

¹⁴³ Adalet Ağaoğlu, *Dert Dinleme Uzmanı*, Everest Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2014, s. 240.

Editör ve genç kızın umut ve sevgi dolu birlikteliği, genç kızın ölümüyle son bulur. Genç kız, ölümcül bir hastalığa yakalanır ve doktor babası tarafından hastalığı gizlenir. Baba, kızının ölümü ardından editöre şu sözleri sarf eder:

“Sizin kızımınla yakınlığınız ona yaşamının değerini, bunun sevincini derinlemesine vermeniz, onu aylarca fazladan yaşatmıştır. Bunu bildim. Bunu hep böyle bildim. Siz de bunu böylece biliniz. Adım adım öte yana ilerlerken kendisinin geride kalan hayatının kucağına şöyle rengarenk çiçekler serdiniz. Mutlu gitti.”¹⁴⁴

Editör, aşka ve sevginin gücüne inanan biri olsa da sevdiği insanları yitirmek, onu hayata karşı umutsuz bir insan haline getirir. Önce ilk aşkını, sonra da ailesini kaybeden editör, önceleri hayata tutunmak için elinden geleni yapsa da intihar ederek hayatını sonlandırır.

3.8.4. Balkız ve Diğerleri: Solmaz, Ayfer ve Kezban

Fikrimin İnce Gülü adlı romanda cinsellik ve aşk bağlamında incelenecek olan kadınlar Solmaz, Ayfer ve Kezban’dır. Üç kadın da romanın baş kişisi Bayram ile ilişkide bulunmuş kadınlardır.

Solmaz, Bayram’ın Almanya’da tanıştığı bir kadındır. Bayram, Almanya’da yıllarca araba satın alabilmek için çalışıp durmuş, sosyal hayattan uzak kalmıştır. Solmaz, Bayram’ın bu durumunu, kadınlardan uzak bir erkek olduğunu söyleyerek dile getirir ve onu kızdırır. Bayram, Solmaz’a erkekliğini ispat etmek için onunla cinsel bir ilişki yaşar. Solmaz da Bayram’ın arabasıyla Türkiye’ye yolculuk yapabilmek için onun, kendisine sahip olmasına izin verir. Ancak, Bayram, Solmaz’la birlikte olduktan sonra ona yolculuk sözü verse de sözünü tutmaz ve tek başına yolculuk eder. Bu ilişkide hiçbir duygu yoktur. Yalnızca karşılıklı çıkarlar ve cinselliğin doyurulması ön plandadır. Nitekim Bayram, Solmaz’ı düşmüş bir kadın olarak görür.

Ayfer ise Bayram’ın Yalova vapurunda tanıştığı kadındır. Genç ve güzel bir kadın olan Ayfer, ilk bakışta Bayram’dan hoşlanmaz. Ancak, Mercedes marka arabası olduğunu görünce, Bayram’la evlenip lüks bir hayat yaşamının hayalini kurar. Onu, Bayram’la düş kurmaya iten sebep arabadan ziyade, eski sevgilisi Ziya’dan intikam

¹⁴⁴ Adalet Ağaoğlu, *Dert Dinleme Uzmanı*, Everest Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2014, s. 242.

almaktır. Hayalinde, lüks bir hayat içindeyken Ziya'nın kendisine yalvardığını, çok pişman olduğunu görür. Ziya, Ayfer'i kullanmış, yarı yolda bırakmıştır. Ayfer de iyi bir hayat yaşayabilmenin hayaliyle, Bayram'ın onu gideceği yere bırakma teklifini kabul eder. Fakat, yaşananlar hayal ettiği gibi değildir. Bayram, Ayfer arabaya bindikten sonra onu taciz eder ve birlikte olmak ister. Ayfer, bu taciz karşısında sinirlenir ve bağırarak arabadan iner. Bayram'ın Ziya'nın yaban versiyonu olduğunu düşünür.

Ayfer'in bu davranışı, Karen Horney'e göre başkalarını sömürmeye yönelik nevrotik bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç içindeki kişiler, kendi çıkarları için insanları kullanmaktan çekinmezler. Düşmanca duygularını tatmin ederler.¹⁴⁵ Ayfer, daha iyi bir hayat yaşayabilmek için Bayram'ı kullanır. Ona karşı bir şey hissetmez, yalnızca zengin olduğunu düşünerek yeni bir hayat kurmayı ister. Fakat, bu düşüncesinde eski erkek arkadaşından düşmanca intikam alma isteği vardır.

Ayfer ve Bayram'ın kısa süreli birlikteliği, cinsel hazza, saldırganlık ve maddiyata dayanır. Bayram, Ayfer'e karşı bir duygu hissetmez, onunla tanışırken aklında sevgilisi Kezban vardır. Kezban'ı hatırladıkça, Ayfer ile birlikteliğinden utanır.

Kezban ise Bayram'a aşıktır. Yıllarca Bayram ile evlenebilmenin hayallerini kurmuştur. Lakin, Bayram, Mercedes marka bir arabanın uğruna, Kezban'ın duyguları ile oynamış, onu yarı yolda bırakmıştır. Kezban, ilk zamanlarda Bayram'ın iyi yürekli bir adam olduğuna inanır. Araba satın alma hayalini anlar ve onu bekler. Fakat, Bayram'ın en yakın arkadaşının işini elinden alarak Almanya'ya işçi olarak gittiğini öğrenince ona küfürler eder ve sevdasından vazgeçer. Kezban, hayatı boyunca çalışmak zorunda kalmış bir kadındır ve onun için aşktan daha yüce değerler vardır. O yüzden Bayram'a olan aşkından vazgeçer ve tanımadığı bir adamla evlenerek yeni bir hayata başlar. Kezban karakteri ile cinsellik, erotizm gibi kavramlar yerine, inandığı değerler uğruna aşkından vazgeçen, hayal kırıklığı yaşamış bir kadının hikayesi anlatılır.

¹⁴⁵ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 255.

Solmaz, Bayram'ın "Balkız" adını verdiği arabada, sözünde duramayacağı vaatler vererek cinsel birliktelik yaşadığı kadındır. Ayfer ise, Bayram'ın arabasını görünce, zengin olduğunu düşünerek birliktelik yaşamak istediği kadındır. Ancak, iyi bir gelecek hayalini kurduğu arabada, Bayram'ın tacizine uğramıştır. Kezban da Bayram'ın "Balkız"ı satın alabilmek uğruna yarı yolda bıraktığı sevgilisidir. Denilebilir ki, Bayram araba satın alıp "saygın biri olabilmek" hayaliyle üç kadının hayatında da olumsuz izler bırakmıştır. Aşk, sevgi gibi duygular yerine, kendisine saygınlık getireceğini düşündüğü nesnelere değer vermiştir.

3.8.5. Ânı Yaşamının Güzelliğine Sığınan Kadın: Nevin

Yazsonu romanının başkışısı Nevin, ilişkileri özgür yaşamak arzusunda olan bir kadındır. Öyle ki, eşi Hasan ile evliyken başka erkeklerle yakınlaşmaktan çekinmemiştir. O, bedenî birliktelikten çok ânı yaşamaya inanan bir kadındır. Hayatı boyunca erkeklerle yaşadığı kısa birliktelikleri cinsellikten öte, değerli ve kutsal olarak görür.

Nevin'in eşi Hasan'la inişli çıkışlı bir evliliği vardır. Hasan'a aşık değildir. Evliliğin ilk zamanlarında güzel giden, sevgi ve saygı dolu bir ilişkileri vardır. Hasan'ın kırklı yaşlarda cinsel bir tutukluluk yaşaması ve bu sorunu hayatının merkezine yerleştirmesi evliliklerini sarsar. Hasan, yaşadığı cinsel sorundan sonra hırçınlaşır, içine kapanır ve eşi Nevin'e kaba davranmaya başlar. Bu sorununu aşamaz ve Nevin'le ayrılmaya karar verirler. Nevin de Hasan'ın sorununu kabullenemeyişine öfkelenir. Çünkü, ona göre hayatta, eşinin cinsel hayatındaki sorunlardan daha önemli sorunlar vardır.

Nevin'in Hasan'la evliliklerini bitirdikten sonra, oğulları Güney'in öldürülmesi Nevin'i sarsar ve hayata karşı güvenini yitirmesine neden olur. Kendini bilmez bir şekilde gezdiği sokaklarda, arkadaşı Doğan'ı görür ve ona sığınır. Doğan'ın ince tavırları, dokunuşları onu hayata bağlar. Dışa vurulmamış kederini, acısını dostu Doğan anlar ve birlikte oldukları gece ona iyi gelir. Doğan'ın Meriç adında bir sevgilisi vardır ve Doğan, yaşadıkları geceyi Meriç'in bilmesini istemez. Nevin için bu ilişki zaten yaşanan güzel bir andır. Bir aldatma olduğunu düşünmez. Çünkü, o birlikte

oldukları ânın güzelliğine önem veren bir kadındır. Yaşanılan ilişkinin ahlaki boyutuna önem vermez.

Nevin, cinselliğin hiçbir ahlaki, toplumsal görüş veya kural tarafından engellenmemesini ister. Fakat, yaşadığı birçok ilişkide bireysel sorunları, ilişki yaşamasına engel olmuştur. Öyle ki, Londra’da gazetecilik yaptığı yıllarda pansiyondaki ressamla bir yakınlık yaşamıştır. Nevin, odasına gelen ressamla cinsel bir ilişki yaşayarak; özlemini, yalnızlığını ve cinsel isteğini doyurmak istemiştir. Ancak, takma saçları ressamın elinde kalır diye onu geri çevirmiştir. Yıllar önce Hasan’la sevgiliyken, apandisit ameliyatı dikişleri yüzünden onunla birlikte olmaktan çekinmesi, çevirmen bir arkadaşıyla, sırf korse taktığı için birliktelik yaşamaktan vazgeçmesi de aynı bireysel sebepler ve güzellik standartları yüzündendir. Nevin, bu anları hatırladığında yaşamı, bir takma saç, ameliyat dikişleri ve korse yüzünden eksilttiğini düşünür. Bu anları, öğretilen namus anlayışı, evli ve bir çocuk sahibi oluşu yüzünden değil küçük sorunlar yüzünden reddettiğini söyler. Nevin, tutsaklık olarak gördüğü sorunlarından, Lizbon’da yeni tanıştığı Gustav adındaki bir adamı öperek kurtulur. Gustav ile öpüştüğü an, hiçbir engeli umursamaz. Cinsellikten öte kutsal bir birliktelik yaşadığını hisseder. Çünkü, o an engellere boyun eğmekten kurtulmuş, birliktelikler yaşamasına engel olan tutsaklıklara baş kaldırmış ve özgürlüğe ulaşmıştır.

3.8.6. Üç Beş Kişi Adlı Romanın Sevgi Arayışındaki Kadınları

3.8.6.1. Kısmet

Kısmet, hayatı boyunca hep başkalarının verdiği kararlar doğrultusunda yaşamıştır. Âşık olduğu Ufuk’la yaşamak yerine, annesinin uygun gördüğü Orhan’la evlenmiştir. Kısmet, Orhan’a âşık değildir. Yalnızca kendi hayatını yönetemeyen bir kadın olduğu için onunla mecburi bir birliktelik yaşamaktadır. Eşi Orhan’la cinsel ilişki yaşarken Orhan’ın yüzü yerine Ufuk’un yüzünü hayal eder. Ufuk’la sevişmelerini, mutlu anlarını kendine unutturmaya çalışsa da unutamaz. Günlerini Ufuk’un verdiği kitapları okumakla geçirir.

Halk, Kısmet'in evlenmemesini, sevdiği birinin olmasına bağlar ve dedikodular yayılır. Bu yüzden de Orhan, düğün gecesi Kısmet'le birlikte olduktan sonra, “*Bir yıl çocuk yapmayacağız, hakkındaki söylentiler yanlış çıkana... çıkana kadar.*”¹⁴⁶ diyerek Kısmet'in “kız oğlan kız” çıktığını bildiğini, ancak, başkaları yüzünden böyle bir karar aldığını söyler. Orhan, “kanlı çarşaf” göstermeye karşı çıksa da insanların ne diyeceğini fazlasıyla umursar. Kısmet, duyduklarına üzülmeyişini söylese de yaşadıkları, ruhunu yaralar. Orhan'la yaşanacak mutsuz evliliğin temelleri o gece atılır. Orhan ile arasındaki sevgisiz birlikteliğe, Orhan'ın yaptığı kaza sonucu henüz dört aylık olan bebeğinin ölümü eklenir. Zaten intihara meyilli ve mutsuz olan Kısmet, daha fazla katlanamadığı hayatına ve evliliğine, boşanma kararı alıp, yaşadığı şehri terk ederek başkaldırır.

Kısmet, Ufuk'la yaşama cesaretini gösterememiş bir kadındır. Kendi kararlarını veremeyen bir kadın oluşu, onu Orhan'la mutsuz bir evliliğe sürüklemiştir. Aralarındaki çatışmaların sebebi, zıt karakterlere sahip olmalarıdır. Örneğin, Kısmet kitap okurken, Orhan, eşinin okuduğu şiir ve romanların etkisinde kaldığını, bu yüzden de okuduklarını unutmaması gerektiğini söyler. Kısmet, Orhan'a öfkelenirse de sesini çıkarmaz. Kendi içinde onunla kavga eder. Kısmet, Orhan'la cinsel bir birliktelik yaşarken ona katlanamaz. Dolayısıyla evlilikleri onun için işkence halini alır. Orhan'la birliktayken Ufuk ile görüşür ve bu buluşmanın pişmanlığını hisseder.

Bu çatışmaların, içten içe edilen kavgaların, görüş ayrılıklarının sonu, Kısmet'in her şeyi arkasında bırakarak şehri terk etmesi olur.

3.8.6.2. Kardelen

Kardelen, hayatta birçok zorlukla karşılaşsa da güçlü durmaktan ve gülümsemekten vazgeçmeyen bir roman kişisidir. Anaç ruhlu bir kadındır. Bu yüzden de Murat'ı, Tahir'i ve kardeşi Özgür'ü bir anne gibi koruyarak, benimseyerek sevmiştir. Tahir ile tanıştıktan sonra, Murat'a duyduğu sevginin çocuksu bir his olduğunu fark eder. Murat'ı gördüğünde heyecanlanmadığını hatırlar. Oysa Tahir'i görünce heyecanlanır ve kıyafetine, saçlarına düzen verme hevesine düşer. Fakat,

¹⁴⁶ Adalet Ağaoğlu, **Üç Beş Kişi**, Everest Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2014, s. 301.

kendine çeki düzen vermez. Çünkü bu heveslerin sonunda Tahir'i bir gün kaybetmekten ona alışmaktan korkar. Duygularını ve eylemlerini engellese de Tahir'in bakışları, konuşmaları onu etkiler.

Kardelen, babasının ölümünden sonra kendisini yalnız ve güçsüz hissettiği bir dönemde Tahir'e sığınmıştır. Ona karşı duyduğu hisleri şöyle anlatır:

*“Tahir’de hoşlandığım salt onun o, öksüz yalnız görünümü altındaki çifte su verilmiş çelik hali değil. Gözlerini bana çevirdi mi, yüreğimi tutuşturan kıvılcımlar da olabilir, ama bu kadar da değil. Tahir’le konuşmaktan, tartışmaktan, dertleşmekten de çok hoşlanıyorum.”*¹⁴⁷

Kardelen, Tahir'in ellerini tuttuğunda teninin sıcakladığını, bir kadın ve erkeğin buluşması gibi bir birliktelik yaşadıklarını ifade eder. Böylesine sevdiği ve güvendiği Tahir'e, tecavüze uğradığını anlatır ve Tahir'den “*Sen temizsin, tertemiz!*”¹⁴⁸ yanıtını alır. Tahir, Kardelen'i sevmektedir ve geri kalan hiçbir şeyi umursamaz. Kardelen'e evlenme teklifi eder ve düğün hazırlıklarına başlarlar. Tahir, Kardelen'in düğünlerinde gelinlik giymesini ister. Kardelen, Tahir'in bu isteğinin, gözünde gerçekten temiz olduğunu ispatlamak, yaşananları umursamadığını göstermek için olduğunu düşünür ve kendi gelinliğini dikmeye başlar. Kardelen, Tahir'le güzel bir hayat düşlerken, tecavüze uğradığı anları unutamaz. Güzel anılarına bulaşan tecavüz olayı, psikolojisini olumsuz yönde etkiler. Tahir'le ilk gecesini masalsı bir şekilde hayal ederken, birden gözünde tecavüze uğradığı anlar canlanır.

Kardelen, bekaret, gerdek gecesini gibi kavramları önemsemez ve başkaldırmak ister. Öyle ki, Tahir'le evlendikleri ilk gece birlikte olmayacağını, kural olarak gördüğü gerdek gecesine başkaldırmak istediğini söyler.

3.8.6.3. Selmin

Üç Beş Kişi adlı romanın kişilerinden Selmin, Neval Hanım'ın kızı, Murat'ın âşık olduğu roman kişisidir. Sarı saçları ve güzelliğiyle dikkat çekmektedir. Kadın özgürlüğünü dile getiren şarkılarıyla ünlenmiştir. Sanatına yansıyan özgürlük

¹⁴⁷ Adalet Ağaoğlu, *Üç Beş Kişi*, Everest Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2014, s. 97.

¹⁴⁸ Ağaoğlu, a.g.e., s. 111.

düşüncesi, özel hayatına da yansımıştır. İlişkilerinde ve davranışlarında engel tanımayan özgür bir kadındır. Özgürlüğüne düşkün olduğundan, kendisini bunaltan insanlardan kaçır.

Selmin, Murat ile vakit geçirmekten keyif alsa da zamanla onun kibarlığından, ilgisinden sıkılır. Murat'ın inceliğini şu şekilde dile getirir:

*“Özür dilerim, seni üzmem istemedim Selmin’miş! Ne o öyle mıy mıy? Asıl bu halin çileden çıkartıyor beni. Senin yanında kendimi herhangi bir kadın arkadaşımın, hatta annemin, hatta Belgin’in yanında olduğumdan daha korunaksız, güvencesiz duyuyorum. Çok zayıfsın Murat! Güçsüzsün!”*¹⁴⁹

Selmin’in aradığı erkek, Murat’ın dayısı Ferit Sakarya gibi bir erkektir. O, daha çok sert duruşlu, güçlü erkeklerden hoşlanmaktadır. Başlarda Murat’ın narin dokunuşlarından, çocuksuluğundan etkilense de zamanla ilgisinden ve inceliğinden bıkar. Ayak bağı olarak gördüğü Murat’ı hor görmeye, azarlamaya başlar. Murat’la yaşadığı ilişkiyi tutsaklık olarak görür. Murat ise Selmin’e âşık olduğundan ve onu kurtuluşu olarak gördüğünden yaptığı her şeye katlanır. Ancak, Murat, Selmin’in dayısı ile birlikte olmasını kaldıramaz. Selmin, Ferit’in erkeksi duruşundan etkilenmiş ve Murat’la birlikteyken Ferit’in koluna girerek gitmekten çekinmemiştir.

Karen Horney’e göre güvensizlik duyguları, bireysel çatışmalar ve ilişkide yaşanan çatışmalar, bir ilişkinin sağlığını etkilemektedir. Horney’e göre Murat gibi ince, kadınsı ve yumuşak huylu eş seçen kadınlar, erkeksi bir tutum içindedir.¹⁵⁰ Bu tür kadınlar, tıpkı Ferit Sakarya ve Halit gibi kendilerine hükmedecek, güçlü ve vahşi bir erkeğe arzu duyarlar. Bu nedenle Selmin, Murat’ın inceliğini zamanla küçük görmeye, onu azarlamaya başlar. Çünkü, onun arzuladığı erkek tipi, Ferit Sakarya’dır. Fakat, Ferit Sakarya’dan istediği karşılığı bulamayınca, Halit adındaki bir zorbaya kendi vücudunu ve ruhunu teslim ederek acı çektirir. Bu davranış, onun için kendini cezalandırma şeklidir.

Selmin’in karşı cinsle ilişkilerine bakıldığında nevrotik bir kişiliğe sahip olduğu söylenebilir. Alfred Adler’e göre nevrotik kişi, ilişkilerinde bencildir. Bu tür

¹⁴⁹ Adalet Ağaoğlu, **Üç Beş Kişi**, Everest Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2014, s. 29.

¹⁵⁰ Karen Horney, **Kadın Psikolojisi**, (Çev. Selçuk Budak), Öteki Yayıncılık, (2. Baskı), Ankara 1991, s. 129.

kişiler, diğer insanların istekleri ve ihtiyaçlarıyla ilgilenmez. Bu yüzden, ilişkilerinde de tutarsızlık görülür. Bazen de üstünlüğü kanıtlamak için insanlarla yoğun ilişkiler içinde görülürler.¹⁵¹ Selmin, Alfred Adler'in nevrotik kişi tanımına uymaktadır. O, çevresindeki insanlara özgür ve üstün bir kadın olduğunu ispatlamak için birden fazla erkekle birlikte olur. Yine Alfred Adler'e göre bu kişiler kendini eksik ve yetersiz hissettiğinde, ilişki yaşadığı insanlardan uzaklaşırlar. Ayrıca bu kişiler ilişkilerinde aşırı bağımlılık gösterirler.¹⁵² Selmin'in Ferit Sakarya ile yaşadığı cinsel birliktelikten sonra yaşadığı yeri terk etmesi bu sebeptendir. Çünkü, Selmin bu ilişki sonrasında küçük düşürülmüş ve aşağılanmıştır. Lakin, Ferit Sakarya'ya hâlâ aşıktır ve ona bağlıdır. Selmin'i bu ilişkiden kaçmasının nedeni, Ferit'in onu tek gecelik bir ilişki ve anlık doyum nesnesi olarak görmesidir.

Ferit, yeğeni Murat'ın sekiz yıldır birlikte olduğu, uğruna yaşadığı şehri ve ailesini terk ettiği kadını merak etmiştir. Onunla cinsel ilişki yaşamaktan çekinmemiştir. Evli olsa da kadınlarla birlikte olmak onun için zevk kaynağıdır. Bu yüzden de Selmin'le birlikte olur. Birlikte olduktan sonra da pişmanlık duymaz. Aksine, kendini güçlü hisseder. Selmin ile cinsel birliktelik yaşarken zevk alır. Oysa eşi Deniz ile birlikte olurken bir erkek çocuğuyla birlikte oluyormuş gibi hissettiğini, bu yüzden de suçluluk ve aşağılık duygularını yaşadığını söyler. Selmin'i ise "sevişme ustası" olarak görür.

Ferit, Selmin'i, anlık bir doyum nesnesi olarak gördüğünü söyler. Selmin ise bu sözden sonra yıkılır ve kendini küçük düşürülmüş hisseder. Çünkü o, Ferit'i salt cinsel yönüyle görmemiş, ona karşı hisler de beslemiştir. Fakat, Ferit'ten duyduğu sözler onun gururunu incitmiştir. Selmin, Ferit ile yaşanan tek gecelik ilişkiden sonra, hayatının çöküşünü yaşar. Bir erkek tarafından küçük düşürülmeyi kaldıramaz ve "kimse beni daha fazla alçaltamaz" diyerek kendini Halit adında bir adamın kollarına bırakır ve gurunu, kadınlığını ona ezdirir. Selmin, kendinden intikam almak için bedenine eziyet çektirmeye başlar. Amacı, Ferit'in hissettirdiği aşağılık duygusundan daha da aşağıda bir duygu hissetmektir.

¹⁵¹ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 145.

¹⁵² Geçtan, a.g.e., s. 145.

Halit, Selmin ile birlikte olurken ona bir kadın gibi davranmaz. Saldırgan bir tutum sergiler. Selmin de bu duruma karşı koymaz, direnmez. Çünkü, ne kadar aşağılanabileceğini merak eder. Kendini hem fiziksel hem de psikolojik olarak ezdiren Selmin, eroin bağımlısı olur ve son derece kötü bir hayat yaşamaya başlar. Ferit ile tam bir doyum yaşadığını, tutkuyu bulduğunu hissetse de bu anlık bir histir. Nitekim, Selmin'in çöküşü de bu ilişki yüzündendir.

Karen Horney'e göre Selmin'in bu tür ilişkiler yaşamasının nedeni, mazoşist eğilimlere sahip olmasıdır. Horney'e göre, kendini suçlayan ve süperegounun cezalandırıcı gücüne boyun eğen kişi, mazoşist eğilimlerde bulunur. Kişi acılarından, suçluluk duygusundan ve küçük düşürülmekten kurtulmak için acı çekerek bir bedel ödemek ister.¹⁵³ Selmin, Ferit Sakarya ile yaşadığı cinsel birliktelikten sonra hissettiği değersizlik duygusundan ve Murat'ı aldattıktan sonraki suçluluk duygusundan kurtulmak için kendini küçük düşürme çabasına girer. Karen Horney'in mazoşist tip tanımındaki kişiler gibi, silik olma ve köşeye büzülme eğilimi gösterir.¹⁵⁴ Selmin, silik olma eğilimini Halit'e kendini fiziksel ve ruhsal olarak ezdirerek, şiddet uygulatarak gerçekleştirir. Güzelliği ve özgürlüğüne düşkünlüğü ile tanınan Selmin çökmüş, bakımsız ve Halit'in esiri olmuş bir kadına dönüşür. Sonunda ismi dahi silikleşir. Adı artık Seli'dir.

3.8.6.4. Türkan Hanım ve Neval Hanım

Üç Beş Kişi adlı romanın kişilerinden Türkan Hanım, geleneksel aile terbiyesiyle yetişmiş bir kadındır. Murat ve Kısım'in annesidir. Köklü ve ünlü bir ailede yetiştiği için geri kalan insanları beğenmez. Öyle ki, evinde yardımcı olarak çalışan Hacer'in, kardeşine âşık olmasıyla alay eder. Denk olmadıklarını düşünür. Kısım ve Murat'ın arkadaşı Kardelen'i de yoksulluğunu da küçümser.

Türkan Hanım, birçok şehir gezse de ailesini kendince ayakta tutmaya çalışsa da eve döndüğünde yalnızlık ile karşılaşmaktan sıkılmıştır. Yıllarca birtakım isteklerini ve arzularını bastırmış mutsuz bir kadındır. O, bu durumu şöyle açıklar:

¹⁵³ Karen Horney, **Psikanalizde Yeni Yollar**, Öteki Yayınevi, Ankara 1994, s. 199-200.

¹⁵⁴ Horney, a.g.e., s. 186.

“... evine karşı derin bir soğukluk duyuyor. Daha kötüsü, kendine acıyor. Dudaklarında ağlamaklı bir bükülüş: Fakat ben yaşadım mı? Ne yaşadım? Turlara yazıldım. Avrupalara gittim. Hep kadınlar... Hep kadınlar... O gezilerde, bir saatten sonra otel odalarına çekilince, gizli gizli, yanımda götürdüğüm poğaçaları yedim. Üstüne bir portakal soydum. Ağzımı çalkaladım, yattım. Merhumdan başka hangi erkek?...”¹⁵⁵

Eşinden başka hiçbir erkekle birlikte olmayan Türkan Hanım, yalnızlıktan, arzularını yaşayamamaktan bıkar. Ancak, yetiştiği aile, yaşadığı toplum, arzularının önünde birer engelleyicidir. Bir erkekle baş başa oturamamanın, içkilerin adını bilememenin üzüntüsünü yaşar. Kendini Neval Hanım ile kıyaslar. Seksen yaşındaki Neval Hanım’ın peşindeki delikanlıları düşünür ve kendi hayatını yaşanmamış bir hayat olarak nitelendirir. Sokağa çıkma yasağı olmasa, dışarı çıkıp bastırdığı cinsel arzusunu ve açlığını doyurabileceğini dile getirir.

Neval Hanım, güzelliğiyle, zarafetiyle dikkat çeken bir kadındır. Birçok erkekle birlikte olmuştur. Bu birlikteliklerinden Selmin ve Belgin adında iki kızı vardır. Neval Hanım, erkeklerin etrafında dolanmasından hoşlanır. Bu durumu şu şekilde ifade eder:

“Ben, bütün ileri gelen beyefendilerin iltifatlarına güler geçerdim. Onlar yalvarırlardı, hoşuma giderdi. Öteki hanımların hepsini yanımda sönük bırakırdım. Çünkü cesurdum. Sırtımı belime kadar açardım. En dayanamadığım, başka bir hanımın yanında benimkinden çok sayıda erkek olması...”¹⁵⁶

Neval Hanım, kendinden emin, güzelliğinin farkında olan bir kadındır. Erkeklerin ilgisinden, bakışlarından hoşlanmaktadır. Lüks ve eğlenceye düşkün olan Neval Hanım, gençliğini erkeklerin gözdesi bir kadın olarak geçirmiştir. Yaşlılığında da yaşadığı güzel hatıralara sığınır.

Neval Hanım’ın Behiç Bey ile evliliği, aldatmalar ile geçer. Ancak, aldatma hadiseleri, son derece olağan hadiseler olarak anlatılır. Çünkü onların önem verdikleri, eğlence ve partilerdir. Öyle ki, Belgin, Behiç Bey’in kızıyken, Selmin, başka bir erkektendir. Behiç Bey, bu durumu bilse de hiçbir şey söylemez. Evliliğinin ilk dört

¹⁵⁵ Adalet Ağaoğlu, **Üç Beş Kişi**, Everest Yayınları, İstanbul 2014, s. 179.

¹⁵⁶ Ağaoğlu, a.g.e., s. 188-189.

yılında tutkulu bir evlilik yaşasalar da Behiç Bey'in cinsel hayatının bitmesi ile evlilikleri ve cinsel hayatları sıradanlaşır.

3.8.7. Örtük ve Doğal Birlikteliğin Sembol Kadınları: Nesrin Hanım ve Clea

Nesrin Hanım ve Clea, *Romantik Bir Viyana Yazı* romanının kadın karakterleridir. Her iki roman kişisi de romanın baş kişisi Kamil Kaya ile ilişki içerisinde. Nesrin Hanım, Kamil Kaya'nın Konya'da öğretmenlik yaptığı okuldaki edebiyat öğretmenidir. Kamil Kaya'nın birlikte olduğu ilk kadındır. Aynı zamanda da en iyi dostudur. Zarif ve dikkatli bir kadın olan Nesrin Hanım, inceliği, edebiyata merakı ve bilgisi ile dikkat çekmektedir. Genç yaşta eşini kaybeder ve kızı ile hayatını sürdürür.

Kamil Kaya, Nesrin Hanım'ı şu şekilde anlatır:

*“Nesrin. Yılların dostu. Ne kadar acı, umutsuzluk, ne kadar da güzel gün paylaştı onunla. Hatta, zaman zaman bir yatak. Kadınlara o kadar yakın gelmekten kaçındığı halde, sadece Nesrin'le... Ömründe, yalnız o. O büyük kadın, diye geçti içinden. Bir kere bile evlenme sözü etmedi.”*¹⁵⁷

Nesrin Hanım, Kamil Kaya için son derece önemlidir. Çünkü ilk cinsel birlikteliğini onunla yaşamıştır ve sohbet etmekten keyif almaktadır. Ancak, Kamil Kaya, Viyana'ya gittikten sonra Clea adında Kanadalı bir kadın ile tanışır ve Nesrin Hanım'ı eskisi gibi düşünmemeye başlar. Ona karşı derin bir sevgisi ve saygısı olsa da Clea'da yeni bir şeyler keşfetmiş gibi hisseder.

Clea, Viyana'ya tatil yapmak için gelmiş bir kadındır. Ellili yaşlarında, gümüş saçları, yeşil gözleri ve büyümlü duruşuyla Kamil Kaya'yı etkilemiştir. Clea, Kamil Kaya ile Viyana sokaklarında tanışmıştır. Yeni tanışmış olsalar da birlikte vakit geçirmekten, gezmekten keyif almaktadırlar. Otel odasında yaşadıkları cinsel birliktelik, Kamil Kaya için en doğal birlikteliktir. Clea, otel odasında çıplak dolaşmaktan, Kamil Kaya ile birlikte duş almaktan çekinmez. Clea'nın bedenini sakınmadan sergilemesi, cinsel birliktelik esnasında söylediği sözler onu etkiler. Bir yandan da Clea ile ilişkisini, Nesrin Hanım ile yaşadıklarıyla kıyaslar. Nesrin Hanım

¹⁵⁷ Adalet Ağaoğlu, *Romantik Bir Viyana Yazı*, Everest Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2016, s. 145.

ile cinsel ilişki yaşadıklarında onun utandığını, güzel sözler söylemekten çekindiğini, bedeninin alt bölgesini göstermediğini hatırlar. Kamil Kaya, örtük değil açık ve doğal ilişkiden hoşlanmaktadır. Bu yüzden de Clea'nın doğallığı, cinsel ilişki anlayışı onun için idealdir. Fakat, bu birliktelik de uzun sürmez. Kamil Kaya, Viyana'daki öğrencisi Yunus'un, Clea ile ilişkisini öğrenmesi korkusu yüzünden Clea'dan ayrılır. Daha sonra pişman olup Clea'yı arasa da bulamaz.

Clea için Kamil Kaya, bir yabancısıdır. Ancak, onunla birlikte olmaktan çekinmemiştir. Clea, Kamil Kaya ile ilişki yaşayarak, değişiklik yapmak ve aynı zamanda da Doğulu bir adamda güven aramak istemiştir.

3.8.8. Deniz Kestanelerinin Düşsel Birlikteliği

Ruh Üşümesi romanında, birbirini tanımayan isimsiz roman kişileri, bir lokantada rastlantı sonucu aynı masada yemek yer. Bu rastlantı sonrası olaylar gelişir, kadın ve erkek düşsel bir ilişki yaşamaya başlar. Roman boyunca bu çiftin hayali sevişmeleri anlatılır. Aynı masada otururken, el, göz ve dil hareketleri, nadiren konuşmaları bir sevişme olarak anlatılır.

Kadın ve erkeğin bu düşsel boyuttaki ilişkileri, süt mavisi bir odada gerçekleşir. Bu çift, beraberliklerinde son derece mutludur. Ancak, mutlu oldukları âna, farklı kesimlerden çiftlerin mutsuz ve başarısız cinsel ilişkileri karışır ve kendi ilişkileri bölünür. Onlar, düşsel birlikteliklerinin bölündüğü esnada, birbirine ürkekçe bakar. Kadın, erkeğin tüylü ellerine dokunmayı hayal ederken, erkeğe kadının çene çukurunda dilini gezdirdiğini hayal eder.

Kadın, evlidir ve eşi tarafından bir “mal” olarak görülmektedir. Mutsuz evliliğinden, düşsel bir birliktelik yaşayarak kurtulmak istemiştir. Nitekim, aynı masada oturduğu adamla yaşadığı düşsel ilişki, ona kendisini son derece iyi hissettirir. Bu ilişki, onun için uyumlu, ruhunu besleyen, sevinç veren bir ilişkidir. Adamın öpüşlerinden, dokunuşlarından keyif alır. O, gerçek hayatta yaşayamadığı cinselliği ve beraberliği, karşısındaki erkek ile yaşamıştır. Düşlerinden uyanıp, gerçek hayata döndüklerinde ise artık kendine güvenen, aşkı hisseden, cinselliği tadan bir kadın olduğunu hissetmektedir. Ancak, bunun düşsel bir ilişki olduğunun da farkındadır.

İletişimsizliğin vurgulandığı eserde, hayali bir sevişme yaşayan çift, deniz kestanelerine benzetilmiştir. Öyle ki, deniz kestaneleri kabuklu bir yapıya sahiptir ve titreşimle tepki göstermektedir. Romandaki çift, tıpkı deniz kestaneleri gibi “kabuklarına” saklanmış, cinselliği beden dilleri ile yaşamışlardır.

3.9. MELANKOLİDEN SIYRILAMAYAN KADINLAR

Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde “kara sevda” olarak açıklanan melankoli sözcüğü¹⁵⁸, Türkçede yine kara sevda anlamına gelen mal-i hülyâ kavramı ile ilişkilendirilebilir. Melankoli sözcüğü gerek Eski Yunancada gerekse Türkçede farklı isimlerle karşılansa da her iki sözcüğün anlamı, insanlık için ciddi bir ruhsal hastalığı ifade etmektedir.

*“Melankoli (melankholê), Kadim Yunan’da siyah anlamında gelen melas ile safra, sıvı anlamına gelen kholê’nin birleşimiyle oluşmuş “kara safra” anlamına gelen kelimedir. Kelime Latince’ye 3. yüzyılda “melancholia” olarak geçmiştir.”*¹⁵⁹

Ciddi bir ruhsal hastalık olan melankoli hâli, edebiyat ve psikoloji disiplinlerinde de önemli bir yere sahiptir. Toplumda meydana gelen değişiklikler, savaşlar, göçler, siyasi ve sosyal etkenler, kişilerin özel yaşamında meydana gelen olaylar, insanların melankolik ruhlara sahip olmasında etkilidir.

Edebiyat ve psikolojinin çalışma alanında, melankolik ruhlara sahip kişiler yer alır. Bu bağlamda melankoli kavramı, edebi metni ve metinlerdeki kişileri anlamak ve anlamlandırabilmek için bu iki disiplin bağlamında irdelenecektir.

Sigmund Freud, 1917 yılında yayımladığı *Yas ve Melankoli* adlı makalesinde, melankolinin genel özelliklerine değinir ve yas ile arasındaki farklılıklara dikkat çeker. Freud’a göre yas ve melankolinin ortak noktası, her iki durumda da sevilen bir kişinin, özgürlüğün, yerin veya idealin kaybının yaşanmasıdır. Freud, melankolinin özelliklerini şu şekilde sıralar:

¹⁵⁸ Şükrü Haluk Akalın vd. **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, (10. Baskı).

¹⁵⁹ Helene Prigent, **Melankoli- Bunalımın Başkalaşimleri**, (Çev. O. Türkay), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 14.

*“Melankolinin ayırıcı özellikleri, derin acılı bir yeis hali, dış dünyaya ilginin kesilmesi, sevmeye kapasitesinin kaybı, aktivitelerin inhibisyonu ve kendini kınamaya, yermeye varan ve sanrısız cezalandırılma beklentisinde sonuçlanacak şekilde, kendine saygıda azalma halidir.”*¹⁶⁰

Yine Freud’a göre, melankolinin temelinde değer verilen bir insanın ölüm ile yitirilmesi değil, kişinin yok sayıldığı, hayal kırıklığına uğradığı ilişkiler ve olaylar vardır.¹⁶¹

Dr. Serol Teber, *Melankoli “Normal Bir Anamoli”* adlı eserinde melankolik ruh halinin, toplumsal olaylarla bağlantılı olduğuna vurgu yapar ve şu şekilde açıklar: *“Melankoli, özellikle toplumsal huzursuzlukların arttığı dönemlerde yaşanan güvensizlik ortamlarında sıklıkla sözü edilmeye başlanan bir yaşam tarzı, bir ruhsal durum, bir kişilik tipidir.”*¹⁶² Yaşadığı toplumla, insanlarla ve kurumlarla anlaşamayan melankolik kişiler, psikolojide görüldüğü gibi edebi metinlerde de görülür. Adalet Ağaoğlu’nun romanlarının büyük bir bölümünü oluşturan kadın karakterler genellikle, yalnızlık, hüznün, melankoli ve karamsarlık gibi ruh hallerinde görülür. Bu ruh halinin temelinde toplumla ve insanlarla uyuşamamak, değer verilen bir insanın yitirilmesi, değer görmemek ve yozlaşmış ilişkiler gibi nedenler vardır.

Melankolik ruh halinin hem toplumda hem de edebi eserlerde daha çok kadınlarda görülmesinin temelinde, kadınların hassas ve duygusal yapıda olmaları sebep olarak gösterilebilir. Kadınlarda melankolik halin daha fazla görülmesinin bir diğer açıklaması da Humoral Patoloji Teorisi’ne dayandırılır.

Bu teori, temelini eski Mısır’dan alır ve Antik Yunan ve Roma tıpçıları tarafından geliştirilir. Eski Mısır’da Ahlât-ı erbaa adını alan bu sisteme göre, insan bedenini oluşturan dört sıvı vardır. *“Kan, balgam, sarı safra ve kara safradan oluşan bu sıvılar, insanların hastalanmasına da neden olan sıvılardır. Bu teoriye göre, dört sıvı vücutta dengeli bir miktarda bulunmalıdır. Aksi takdirde hastalık ortaya çıkar.”*¹⁶³

¹⁶⁰ Sigmund Freud, **Yas ve Melankoli** (Çev. R.Uslu, O.E. Berksun), Kriz Dergisi, C:1, S:2, 1993, s. 1.

¹⁶¹ Freud, a.g.e., s. 4.

¹⁶² Serol Teber, **Melankoli “Normal Bir Anamoli”**, Say Yayınları, (4. Baskı), Ankara 2009, s. 9.

¹⁶³ Ahmet Arı, **Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, “Ahlât-ı Erbaa”, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, C:1, Ankara 2001.

Melankolinin, insan vücudundan bulunan akışkan bir sıvı olduğunu söyleyen görüşe göre, bu sıvı; doğuştan gelmeyen, sonradan edinilen, ihtiyaç duyulmayan, tabiata aykırı ve yapaydır. Saksonyalı Hercules'e göre ise, melankoli yalnızca ruhları mesken tutan, nemlilik, kuruluk, soğukluk, sıcaklık gibi düzensiz durumlardan kaynaklanır ve beyni ve onun işlevlerini değiştirir.¹⁶⁴

Burada üzerinde durulması gereken husus, kara safra ile kadınların menstruasyon (adet dönemi) dönemindeki kanını özdeşleştirilmesidir. Dörthe Binkert, *Melankoli Kadındır* adlı eserinde, kara safranın vücutta artmasıyla ortaya çıkan karamsar ruh hali ile kadınların regl dönemindeki ruhsal faaliyetleri arasında benzerlik görür.¹⁶⁵

Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki kadın karakterler, yaşadığı toplumun siyasi ve sosyal olaylarından bunalmış, dilediğince yaşayamamış, cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmış, kendi sorunlarını ve toplumun sorunlarını içselleştirmiş duygusal roman kişileridir. Bu kişilerden kimi değer verdiği bir insanı yitirdikten sonra melankolik bir ruh haline bürünürken, kimileri de idealini veya zenginliğini yitirdikten sonra bu ruh haline girer. Bu bölümde de melankolik ruh hali ile dikkat çeken roman kişileri incelenecektir.

3.9.1. Hayal ve Hakikat Çatışmasının Ortasında Bir Kadın

Adalet Ağaoğlu'nun *Ölmeye Yatmak, Bir Düğün Gecesi, Hayır* romanlarının baş kişisi Aysel, çocukluğundan yaşlılık dönemine kadar yoğun bir melankoli hâli içerisinde görülür. Aysel'in melankolik bir ruh halinde olmasının temelinde, yaşadığı toplumun ve ailesinin büyük bir rolü vardır. Nitekim o, çocukluğunu ve gençliğini ailesi ve toplum baskısı yüzünden yaşayamamıştır. Aysel'in ailesi, erkek çocuğu el üstünde tutup, tek umut olarak görürken, Aysel'in eğitim almasını, karşı cinsle ilişkide bulunmasını istemeyen baskıcı, engelleyici bir özelliğe sahiptir. Aysel ise aydın bir kadın olabilmek için mücadele eden, idealleri için savaştan biridir. İdealleri ve yaşadığı toplumun değerleri arasında kalan Aysel hem kendi benliğiyle hem de çevresiyle çatışmalar yaşar. Bu çatışmalar neticesinde de melankolik ruha sahip bir roman kişisi

¹⁶⁴ Robert Burton, *Melankolinin Kısa Anatomisi*, Maya Kitap, (1. Baskı), İstanbul 2018, s. 14.

¹⁶⁵ Dörthe Binkert, *Melankoli Kadındır*, (Çev. İlkur İgan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995, s. 110.

haline gelir. Karen Horney’e göre çözülmemiş çatışmalar ve bu çatışmalarla mücadele etmek, kişinin enerjisini kaybetmesine yol açar.¹⁶⁶ Aysel de kendisiyle ve çevresiyle çatışmalar yaşamaktan dolayı bitkin düşmüş bir kadındır.

Çocukluğunda kendini evin unutulmuş bir eşyası gibi hisseden Aysel, ileri yaşlarında da kendini bir yere ait hissedemez. Üniversitede doçent olsa da onun için eksik olan birtakım değerler vardır. Aysel’in roman boyunca aradığı, kuralsız ve özgür bir yaşamdır. Sahip olduğu “kadın, evli, doçent” gibi kimliklerin eylemlerini kısıtladığını düşünür ve bu yüzden yaptığı hiçbir eylemde mutluluğu bulamaz. Hayatı boyunca yaptıklarının kendisi olmaktan uzak olduğunu düşünür ve buna karşı olarak öğrencisi ile birlikte olur. Bu eylemi bir başkaldırı ve özgürlük olarak görse de otel odasında ölmek isteğinden kurtulamaz. Aysel, yetişkinlik döneminde yapmak isteyip de yapamadığı eylemleri gerçekleştirse de yaşanmamış bir çocukluğun ve gençliğin izleri, onu eylemlerinde aradığı özgürlüğe ve huzura ulaştırmaz. Aysel, ölüm, bunalım, boşluk, kimsesizlik gibi hisleri yoğun olarak yaşar.

Aysel’in çocukluğu, ailesi tarafından okuldan alınmak korkusuyla geçer. Bu yüzden de büyüdüğünü gizlemeye çalışır. Gülüşlerini ve ağlamalarını bastırmak zorunda kalır. Karşı cinsle oturup sohbet etmek istese de yapamaz. Ailesi, erkek evlada düşkün olduğundan, Aysel daima sevilmeyen ve unutulmuş bir çocuk gibi hisseder. Bastırılan duygular ve cinsellik, yetişkinlik döneminde açığa çıksa da yapmak istediklerini zamanında yapamadığı için mutsuzdur. Nitekim, hayallerindeki gibi aydın bir kadın olduğunda da melankolisi devam eder. Evlenip üniversitede doçent olsa da içindeki boşluk ve mutsuzluktan kurtulamaz.

Aysel’in çocukluğundan beri süregelen melankolisi, onu yetişkinlik döneminde bir otel odasında ölüm düşüncesiyle boğuşmaya sürükler. Otelde ölüm düşüncesiyle birlikte hayatını ve toplumu sorgular. Gündelik hayatın sorunlarından ve kadın kimliği ile yaşadığı zorluklardan dolayı büyük bir bunalımın içerisinde. Sahip olduğu kadın ve doçent kimliği onu mutlu bir kadın yapmaz. Aysel’in yaşadığı buhranın temelinde yaşadığı toplumun ve geçmiş yaşantısının büyük bir önemi vardır. Eşiyle sevgi ve saygının ön planda olduğu bir ilişkisi olsa da ölü doğurduğu bebek,

¹⁶⁶ Karen Horney, **Ruhsal Çatışmalarımız**, (Çev. Selçuk Budak), Öteki Yayınları, Ankara 1991, s. 124.

ülkenin içinde bulunduğu karanlık ve baskıcı dönem onu melankolik bir ruh haline sokar. Ölüm düşüncesiyle gittiği otel odasından yenilenmiş bir kadın olarak çıksa da odadaki hislerini şu şekilde dile getirir:

*“Her şey yolunda görünüyordu. Artık öyle görünmemeli. Otuz yılda hiçbir yere gelinmemişse, bir başkaldırı mutlak olmalı. Bu hiçlik de yaşanmalı. Bir boşluğa olanca hızla düşmeli. Bu düşüş gerçek yüzünü göstermeli. Bir düşüş yokmuş gibi yaşanılmaz. Düşülen yerden yıldızlar seyredilmez.”*¹⁶⁷

Aysel, gündelik hayattan, ülkenin baskıcı yönetiminden, özgürlüğünü kısıtlayan her şeyden bıkmıştır. Ülkede olan siyasi ve sosyal olaylara kayıtsız kalamaması, yaşanan olaylara karşı büyük bir farkındalık ve hassasiyet göstermesi onu melankoliye sürüklemiştir. Bu yüzden de otel odasında bütün hayatını sorgulayarak ölüm düşüncesi ile yüzleşir. Ancak Aysel’in ölüme yüklediği anlam, gerçek anlamda bir ölüm düşüncesinden çok, yenilenme sürecini ifade eder.

Aysel, otel odasında geçirdiği birkaç saatte ölüm ve hayata dair düşüncelerle boğuşur. Büyük bir buhranın içinde olan Aysel, toplumdaki varlığını, kadın kimliğini sorgular. Yaşama karşı duyduğu istek ve isteksizlik, zıt duygular yaşamasına sebep olur. O, içinde bulunduğu durumu şu şekilde ifade eder:

*“Suyu en kurak güne saklamış, ağzına kadar dolu bir havuzdum sanki. O, artık en kurak gün, artık neredeyse bütün köklerin kuruyuverceğini sandığım gün, havuzumun tıpasını açtım. Gürül gürül akacağım. Her şeyleri sulayacağım. Sonra kendim kuruyacağım, kuruyacağım...”*¹⁶⁸

Aysel’in otelde geçirdiği saatler, ölüm düşüncesi etrafında şekillense de aslında ölüm düşüncesiyle anlatılmak istenen, Aysel’in yaşayamadığını düşündüğü hayatın sancılarıdır. İçten içe hayatı, canlılığı sezinler ve yaşanmamış hayat, onda bir havuzun boşalması gibi bir his uyandırır. Aysel’in havuzunun içinde çocukluğu, gençliği, ölen bebeği, sevdikleri ve koca bir toplum vardır. Aysel, içinde biriken bu ölü yaşamı boşaltarak, özgür ve kuralsız bir yaşamın peşinden gitmek istemektedir.

¹⁶⁷ Adalet Ağaoğlu, **Ölmeye Yatmak**, Everest Yayınları, (12. Baskı), İstanbul 2020, s. 114.

¹⁶⁸ Ağaoğlu, a.g.e., s. 165.

Aysel'in otel odasında çıplak bedenini seyredip, bedenindeki değişimlerin farkına varması ve düşüncelere dalması Freud'a göre melankoli hâli ile ilgilidir. Bedenindeki kırışıklıklar, çizgiler ve sarkan derisi yaşlılık döneminde de Aysel'in zihnini kurcalar. Freud'a göre, melankolik bir insan bedensel değişiminden rahatsız değildir. Onu rahatsız eden anlam yüklediği nesnelerin veya kişilerin değerini yitirmesidir. Aysel için bedeninin yaşlanmaya başlaması, yaşanmamış çocukluğun ve gençliğin de yitirilmesi demektir. Sona doğru yaklaştığını hisseden Aysel, gençlik yıllarındaki anılarına sığınır. Fakat geçmiş anıları, ona acı verir. Eşinden boşanır, aldatır ve aldatılır. Yaşlılığında da kimsesiz gibi hisseder. Her şeyden uzaklaşan Aysel, intiharı sonsuz özgürlük olarak görür. Aysel'in yaşlılık döneminde artan melankoli haliyle birlikte, düşünsel faaliyeti de artar ve hayata karşı başkaldırısı devam eder.

Aysel'in çocukluğundan yaşlılığına kadar devam eden yoğun çalışma hali de melankoli ile ilişkilendirilir. Melankolik kişilerin özelliklerini şu şekilde ifade edilmiştir:

“Çalışkanlık, temizlik, düzenlilik, diğer insanlarla olan ilişkilerde ürkek bir dikkatlilik, sorumluluk duygusu... Melankoliye eğilimli kişilerin günlük yaşamlarında, ciddi, güvenilir, çalışkan, vicdanlı, ayrıntıları önemseyen, sorumluluk duygusu yüksek özellikler tespit edilmiştir.”¹⁶⁹

Aysel de son derece çalışkandır. Her durumda, ne olursa olsun çalışmaktan vazgeçmez. Aysel'in çalışkanlığı, diğer roman kişileri için rahatsızlık veren bir durum haline gelse de çalışmak, onun için bir sığınaktır.

Aysel, melankolik insan tanımındaki gibi çalışkan, temiz, düzenli ve ilişkilerinde mesafelidir. Toplumsal düzeni eleştirip beğenmese de yine o düzenin bir parçası olarak hayatını sürdürür. Aysel'in bu tutumu da melankolik insanlarda görülebilen özelliklerden biridir. Yine Aysel, ayrıntılara önem veren ve ince düşünen bir karakterdir. Otel odasında ölüm düşüncesi ile boğuşurken bir yandan evinin musluğunu açık bırakıp bırakmadığını düşünür ve bu durumu *“Ayrıntıları düşünmekten ölemiyorum.”¹⁷⁰* şeklinde ifade eder.

¹⁶⁹ Serol Teber, **Melankoli “normal bir anamoli”**, Say Yayınları, (4. Baskı), Ankara 2009, s. 259.

¹⁷⁰ Adalet Ağaoğlu, **Ölmeye Yatmak**, Everest Yayınları (12. Baskı), İstanbul 2020, s. 69.

Aysel'in çocukluğundan yaşlılığa kadar yoğun bir melankoli hali içinde görülmesinin temelinde, yetiştiği toplumun ve ailesinin yadsınamaz bir payı vardır. Aysel, yetişkin bir birey olduğunda, baskılarla ve engellemelerle geçen yıllarını unutamaz. Kayıp olarak değerlendirdiği yıllar, ülkenin içinde bulunduğu karanlık ve baskıcı dönem, erkek egemen aile yapısı, kadınların sosyal hayatta maruz kaldığı eşitsizlikler, toplumda meydana gelen olaylara büyük bir duyarlılık göstermesi, onu melankoliye sürüklemiştir. Hüzünlü geçen bir çocukluğun ardından, yetişkinlik döneminde ideallerine ulaşsa da mutlu olamaz. Yaşlılık döneminde, yalnız ve melankolik bir kadın olarak hayatını sürdürür.

3.9.2. Umudu ve Umutsuzluğu Çevreleyen Hiçlik

Bir Düşün Gecesi romanının baş kişisi Tezel, melankolik ruh hali ve davranışlarıyla dikkat çeken bir roman kişisidir. Tezel'in melankolisinin temelinde, düşünsel faaliyetleri, hayata bakış açısı, ideolojisi, yaşadığı toplum ve aile yapısı gibi önemli etkenler vardır. Tezel'in melankolik bir roman kişisi olarak değerlendirilmesinin başlıca sebepleri; karamsar, öfkeli, kaygılı ve mutsuz bir profile sahip olmasıdır. Nitekim bu tür duygu durumları melankolik ruh haline sahip kişilerde sıklıkla görülmektedir. Ayrıca Tezel'in roman boyunca zıt duygular içinde görülmesi, kendisiyle ve çevresiyle çatışmalar yaşaması da onun melankolik bir roman kişisi olduğunu gösterir niteliktedir.

Tezel, hiçlik duygusunun etkisinde, inançsız ve mutsuz biridir. İnsanlarla, ailesiyle sağlıklı bir ilişkisi yoktur. İnsanların sahte davranışlarından, birbirine benzemesinden nefret eder. İnsanlara karşı duyduğu bulantı ve güvensizlik, aile ilişkilerinde de hakimdir. İnsanlara tahammülünü yitiren Tezel, içkiye sığınır. İçkinin verdiği sarhoşluk ve unutkanlık ile hüznünü bastırmaktadır. Hayattan ve insanlardan kopuk bir şekilde hayatını yaşamaya devam etse de bir şeyler olmasını beklemektedir. Karamsar olduğu kadar, beklentileri de vardır. Duygu durumlarının arasındaki zıtlıklar onun sağlıklı bir ruh haline sahip olmadığını gösterir. Özgürlüğüne müdahale edildiğini hissettiği anda insanlardan uzaklaşsa da asıl aradığı şey sevmek ve sevilmehtir. Denilebilir ki, Tezel, sevgisiz bir çocukluğun izlerini yetişkin bir kadın olduğunda da taşır.

Erich Fromm, Tezel'in de içinde bulunduğu hiçliği şu şekilde açıklar:

“Yalnızlık ve hiçlik duyguları insanın “normal” sorunudur. İnsan bir kez evren içindeki durumunun gerçekten farkına vardığında, varoluşunun önemsizliğiyle yüzleşmek zorunda kalır. Fromm’a göre, insanın güçlerini harekete geçiren temel etmen, onun içinde bulunduğu “belirsizlik” durumudur. Eğer paniğe kapılmadan gerçekle yüzleşebilirse, yaşamın kendi başına bir anlamı olmadığını ve ancak kendinde var olan güçleri, harekete geçirerek yaşamına anlam katabileceğini fark edebilir.”¹⁷¹

Tezel, hayatının büyük bir bölümünü hiçlik ve yalnızlık duyguları ile geçirmiştir. Fakat, zamanla hayatın ve sahip olduklarının farkına vararak yaşadığı buhrandan kendini çekip çıkarmayı başarabilmiştir.

Tezel, roman boyunca alkolik ve özgürlüğüne düşkün bir kadın olarak dikkat çekmesinin yanı sıra hüznü ile de dikkat çekmektedir. Hüznü, yaptığı resimlere, evine ve eşyalarına dahi sirayet etmiştir. Tezel, yalnızlığını ve bir şeyler paylaşma isteğine dair hüznünü şu şekilde ifade eder:

“Saat henüz dört. Kasım ayında, ağır bulutlarla yüklü bir günde hüznün, akşamı beklemeden bastırıyor. Ama art arda kopuşların hüznü değil bendeki. Art arda kopa kopa, kopacak tek şeyi kalmamış olduğunu algılayanın hüznü. Hüznün duyulması gereken her şeyden hiç hüznün duyamamak, altından kalkılması en ağır hüznü yığıyor üstüme. Biri olmalı. Birini aramalıyım. O birinin karşısında hiç konuşmayabilirim. Sürekli susabilirim. Yine de çok konuşmuş gibi, içime durmadan yığılan ağırlığı, adına yalnızlık denen bu kötü yükü atabilirim üstümden. Bu öğlen sonu hala beklediğim bir şeyler olduğunu korkuyla algıladım.”¹⁷²

Tezel, alkolik ve karamsar bir kadın olsa da hayatında yanlış giden olayların farkındadır. Yalnızca, bu olaylarla yüzleşmek yerine kaçmayı tercih etmektedir. Bu yüzden, kendisini boğan her türlü kişi ve yerden alkole sığınarak kaçarken, yaptığı resimleri de bir sığınak olarak görür. Serol Teber’e göre,

“Melankolik insan, yaratıcılık ile tinsel-bedensel felç, bir tür donakalış arasındaki olağanüstü gerilimli ortamda, bir şeylerin yanlışlığını sezinlemekte, daha doğruların

¹⁷¹ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 309.

¹⁷² Adalet Ağaoğlu, **Bir Düşün Gecesi**, Everest Yayınları, (8. Baskı), İstanbul 2020, s. 72.

yapılabileceğini düşlemekte ama -nedense- bir türlü gönlünce daha güzel bir şeyler başaramamanın acısını yaşamaktadır. Sanatın ve felsefenin ya da en yalınından sahici ve anlamlı bir yaşamın dölyatağı, belki de tam bu gerilimli ortamdır.”¹⁷³

Tezel’in resimlerinin temasını hüznün oluşturmaktadır. Hüzün, Tezer’in ruhunu ele geçiren bir psikolojik hastalık olmasının yanı sıra sanatının da ana malzemesidir. Serol Teber’in sanatın ve hayatın oluşumu olarak gördüğü melankoli, Tezel’in sanat anlayışının da kaynağıdır.

Tezel, mutsuzluğunun ve umutsuzluğunun bilincindedir. Ancak, içinde bulunduğu durumu değiştirmek için hiçbir şey yapmamaktadır. O, hüznün ve çatışmalar içinde yaşamayı kendine yaşam tarzı edinmiştir. Serol Teber, “*melankolik insan, tarih boyu hep otoriteye karşı çıkmış.*”¹⁷⁴ ifadesi ile Tezel ve Aysel’in toplumsal düzene bakışını ifade etmiş gibidir. Nitekim Tezel, siyasi ve sosyal düzene karşı bir kişiliğe sahiptir. Tezel’in toplumsal ve siyasi düzene boyun eğmemesi, insanlarla ilişkilerinde de görülür. O, gerek devlet tarafından gerekse herhangi bir insan tarafından özgürlüğüne müdahale edilmesini istemez. Bu yüzden de insanlarla duygusal bağ kurmaktan çekinir. Onun özgürlük anlayışı, kimseyle bağ kurmamaktır. Fakat, asıl aradığı şey de güveni ve huzuru bulabileceği bir yerdir.

Bir Düşün Gecesi romanında, insanlardan uzak duran, herkes gibi olmaktan korkan, kendini hiçlikte gören, toplumdan ve insanlardan kaçan Tezel, *Hayır* romanında alkol bağımlılığından kurtulmuş, oğlu ile vakit geçirip sanatını icra eden bir roman kişisi olmuştur. Melankolinin getirdiği karamsar ve kaygılı ruh halinden kurtulmuştur. İçip unutmak yerine, sorunlarıyla yüzleşmeyi tercih etmiştir. Sonuç olarak Tezel, ciddi bir melankoli yaşamış, ancak bu ruh halinden kendini kurtarmayı başarmış güçlü bir roman kişisidir.

3.9.3. Sevgisiz Geçen Bir Hayatın Sancıları

Ayşen, *Bir Düşün Gecesi* romanının, yalnızlığı ve hüznü ile dikkat çeken roman kişisidir. Henüz gençlik dönemindeki Ayşen hem ailesinde hem de arkadaş çevresinde kendine bir yer bulamamıştır. Roman boyunca kendini anlatabileceği,

¹⁷³ Serol Teber, *Melankoli “normal bir anamoli”*, Say Yayınları, (4. Baskı), Ankara 2009, s. 353.

¹⁷⁴ Teber, a.g.e., s.354.

sevildiğini hissedebileceği, yalnızlığını giderebileceği bir insan arar. Bu yolda da birçok hata yapar.

Ayşen'in mutsuzluğunun temeli, anne ve babasının mutsuz evliliği ve aile içi kavgaları ile atılır. Nitekim anne ve babasının evliliği karşılıklı çıkarlar üzerine kurulu bir ilişkidir. Sevgi ve saygı gibi değerlerin bulunmadığı bu evlilikte, Ayşen daima kendini yalnız ve sevgisiz hisseder. Üstelik anne ve babasının birbirini aldattığının da farkındadır. Babasının, kavga ettikleri bir gün annesine “Erkek evlat doğuramadın!” sözü ile ailesinden daha da uzaklaşır. Anlaşılmak ve sevilme arzusuyla üniversitedeki arkadaşlarına sığınır. Lakin, arkadaşları Ayşen'i dışlar ve maddi açıdan kullanır. Hiçbir yerde kendine yer bulamayan Ayşen, sığınabilecek bir yer, bir insan arar. Melankolik bir ruh hali ile kendisini boğan yaşamdan kaçıp uzaklaşmak ister.

Ayşen'in melankolik bir ruh halinde görülmesinin nedeni, çevresindeki insanlar tarafından anlaşılmamak ve sevilmemektir. Ayşen ne ailesinde ne de arkadaşlarında aradığı mutluluğu bulmuştur. Bu yüzden de Ayşen, roman boyunca melankolik bir kadın olarak görülür. Çevresindeki kimse onun yalnızlığını, bunalımını anlamaz. Bu durum, Ayşen'i daha büyük bir bunalıma sürükler. Bu sırada istemediği bir adamla evlenir. Ancak, bu evlilik uzun sürmez ve boşanırlar. Boşanma sonrasında halası Aysel'in eşi Ömer ile yakınlaşırlar. Bu yakınlaşma neticesinde Ayşen hamile kalır. Fakat, aradığı sevgiyi bulamaz. Yaşadığı ilişkiler, karşılıklı çıkarların hâkim olduğu sevgisiz birlikteliklerdir. Ayşen'in çocukluktan gelen mutsuzluğu ve sevgisizliği, yetişkinlik döneminde de devam eder. Mutsuzluktan ve sevgisizlikten kurtulmak için yaptığı her eylem, onu daha büyük bir melankolinin içine sürükler. Romanın sonunda da sevgi açlığı ve melankoli içinde görülür.

3.9.4. Geri Dönmeyecek Birine Duyulan Özlem

Yazsonu adlı romanın baş kişisi Nevin, oğlu Güney'in ölümü sonrası melankolik bir ruh halinde görülür. Nevin, oğlunun ölümünden sonra kederli ve zor günler geçirir. Çevresindeki insanlardan kaçarak kendini toplumdan soyutlar. Güney'e duyduğu özlem ve içinde bulunduğu yas, insanlarla sağlıklı bir iletişim kuramamasına neden olur. Geçmişte oğluyla geçirdiği güzel günleri hatırlayarak mutlu olduğu anılara sığınır.

Nevin, oğlunun ölümü ile her şeyin tükendiğini hisseder ve kendini büyük bir yalnızlığın içinde bulur. Faili meçhul bir cinayete kurban giden Güney, Nevin için ölümlü olduklarını hatırlatan kişidir. Bu yüzden de Nevin, oğlunun ölümü ile yitirdiği bütünlük duygusunu, yine oğlunun sevdiği bir mekânda, sevdiği insanlarla bulmak ister. Arkadaşları ile düzenlediği kısa tatilde, her şey Güney'i hatırlatır. Çünkü Nevin'in tatili düzenlediği yer, Güney'in ölmeden önce tatil yapmak istediği yerdir. Nevin, burada arkadaşları ile bir araya gelerek, oğlunu hissetmek, tükenişlere karşı birlik olmayı sağlamak istemiştir. Nevin, ölüme karşı yaşamayı temsil eden bu tatilde, oğlu Güney ile geçirdiği günlerdeki özgürlüğü ve hissiyatı bulamasa da bir aradalığı sağladığı için huzurludur. Bu kısa tatilde, sahilde ayak izlerini bırakarak, yaşadıklarını kaleme alarak iz bırakmak ister. Silinmek, öylece yok olmak istemez. Bu düşüncesinin temelinde yine Güney'in vakitsiz ölümü vardır.

Karen Horney'e göre nevrotik insanlar, tek bir amaca yönelme eğilimi gösterebilirler. Örneğin, bazı kadınlar yaşamda sevgiden başka hiçbir şey istemeyebilir.¹⁷⁵ Nevin de oğlu Güney'in ölümünün ardından yaşadığı bunalımdan, sevgiye ve bir arada olmaya sığınarak çıkmak istemiştir. Horney'e göre bu tür davranışlar bütünleşmekten çok, büyük umutsuzluklardan kurtulmak için gerçekleştirilen eylemlerdir.¹⁷⁶ Nevin, oğlunun ölümünden sonra kaybettiği bütünlük duygusunu sevdiği insanlarla bir arada olarak tamamlamak istese de hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını farkındadır. Yalnızca, kendini ve sevdiklerini yitirerek yaşamının mümkün olmadığını, umutsuzluğa değil sevgiye sığınarak acılarının iyileşeceğini görmüştür.

Nevin'in melankolisinin temelinde, değer verilen bir insanın kaybedilmesi vardır. Oğlunun ölümü ile büyük bir buhrana giren Nevin, içinde bulunduğu melankoliden sıyrılmayı başarır. Bu ruh halinden kurtulmasının temelinde yine oğlu Güney'in ânı yaşamaya verdiği önem vardır. Nevin'in melankolisinin ve çöküntüsünün temelinde oğlunun ölümü olsa da o, bu karamsarlıktan ve büyük buhrandan yine oğlunun anıları ve düşünceleri ile sıyrılır.

¹⁷⁵ Karen Horney, **Ruhsal Çatışmalarımız**, Öteki Yayınları, (Çev. Selçuk Budak), Ankara 1991, s. 126.

¹⁷⁶ Horney, a.g.e., s. 126.

3.9.5. Kırılgan ve Mücadeleci Bir Ruh

Üç Beş Kişi romanının baş kişilerinden Kardelen, mücadeleci ve melankolik bir ruha sahiptir. Onun melankolik ruh halinin sebepleri; yalnızlık, yoksulluk, sevdiği insanların ölümü ve tecavüze uğramasıdır.

Kardelen şanslı bir çocukluk yaşayamamıştır. Diğer çocuklar refah içinde okullarına gidip oyunlar oynarken, o yemek kokan kıyafetleri ve yıpranmış elleri ile hor görülmüştür. Onun bu şanssızlığı ve imkansızlığı, gençlik döneminde de devam eder. Dilediği gibi bir eğitim alamaz ve bunun neticesinde de dilediği gibi bir hayat süremez. Annesiz büyüyen Kardelen, hasta olan babasına ve erkek kardeşine bakmaktadır. Annesiz büyüdüğü ve evin bütün sorumluluğunu üstlendiği için çoğunlukla anaç bir kişilik özelliği gösterir. Hayatındaki bütün insanları bir anne gibi koruyup kollayarak sever.

Kardelen, çok sevdiği babasının ölümü ile kendisini yapayalnız hisseder. Hayata bir şekilde tutunmaya çalışsa da onun hüznünün ve mutsuzluğunun asıl nedeni, tanımadığı insanlar tarafından tecavüze uğramasıdır. Yaşadığı acı olayı bir türlü unutamayan Kardelen, Tahir'in sevgisine sığınır. Tahir ile evlenme hazırlıkları yaparken, tecavüze uğradığını bir türlü unutamaz. Gözünde canlanan anılar, geleceğini de aynı acıya ve karamsarlığa sürükler.

Kardelen, Tahir'e olan sevgisi sayesinde zorluklarla mücadele etse de umutsuzluktan kurtulamaz. Soren Kierkegaard'a göre umutsuzluk ölümcül bir hastalıktır. Kierkegaard, umutsuzluğu şu şekilde açıklar:

*“Bu hastalıktan ölinmesinden veya bu hastalığın fiziksel ölümle sona ermesinden çok, bu hastalığın işkencesi, can çekişen, ama ölemeden ölümle savaşıyor kişi gibi ölememektedir, sürekli bir can çekişme hali içindedir. Ölümcül hastalık dar anlamda kendisinden sonra hiçbir şey bırakmadan ölüme giden bir hastalık demektir. Ve umutsuzluk budur.”*¹⁷⁷

Kardelen'in çocukluğu, gençliği acılar içinde geçmiştir. Babasının ölümü, yoksulluk ve tecavüze uğraması onu umutsuz bir insana dönüştürür. Hayatla daima

¹⁷⁷ Soren Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, (Çev. Mehmet Mukadder Yakupoğlu), Doğu Batı Yayınları, Ankara, s. 11.

m¼cadele içinde gör¼len Kardelen'in bu durumu, Kierkegaard'ın umutsuzluk tanımındaki, can çekişen insana benzer. Ölmez ama yaşayacak gücü de kendinde bulamaz.

Kardelen'in melankolisinin temelinde, anne ve babanın ölümü, maddi ve manevi sorunlar, tecavüze uğraması gibi acı olaylar vardır. O, yaşadığı acı olayları unutamaz, en mutlu anlarında bile hatırlar. Tahir'e duyduğu sevgi ve güven, kendi mücadelecı ruhu ile hayata tutunmayı başarsa da melankolik bir roman kişisi olarak romandaki varlığını sürdürür.

3.9.6. Yaşanmamış Bir Hayatın Hüznü

Kısmet, *Üç Beş Kişi* romanının melankolik kadın karakteridir. Kısmet'in melankolik bir ruh halinde görülmesinin temelinde, kendi kararlarını verebilecek cesarete ve kararlılığa sahip olamayışı vardır.

O, annesinin istediğı gibi bir hayatı yaşamaktadır. Fakat, yaşadığı hayat ve düşlediğı hayat arasındaki uçurum, onu melankolik bir insan haline getirmiştir.

Kısmet, geleneksel bir ailede yetişmiştir. Annesinin istediğı gibi ev hanımı olmuş, iş hayatına atılmak istese de yapamamıştır. Yine annesinin uygun gördüğü bir adamla evlenmiş, kendini daha da büyük bir mutsuzluğa sürüklemiştir. Evlendiğı adam ile hiçbir ortak yanı yoktur. Üstelik eşinin alkollü bir şekilde kullandığı arabanın kaza yapması sonucu bebeklerini kaybetmişlerdir. Dolayısıyla Kısmet, yaşama tutunmak için bir sebep olarak gördüğü bebeğini kaybedince büyük bir bunalım yaşar. Bebeğinin ölümü ve mutsuz bir evliliğın yanı sıra, Kısmet'in melankolisi çocukluğuna kadar dayanır. Erkek evlada düşkün bir ailede yetişen Kısmet, kendini hep unutulmuş biri gibi hisseder. Nitekim henüz on yedi yaşındayken intihara kalkışır.

Gençlik yıllarında Ufuk adında bir gence âşık olur. Fakat, onunla birlikte yaşayacak cesareti gösteremez. Eşi Orhan'la da bir erkekle görüştüğü dedikodularından kurtulmak için evlendirilmiştir. Bu evlilik sevginin hâkim olduğı bir evlilik değildir. Nitekim Kısmet, Orhan'la birlikte olurken, Ufuk'un bedenini hayal ederek yaşadığı ilişkiye ve eşine katlanır. Kısmet, kendisine ait olmadığını düşündüğü hayatından ve evliliğinden kurtulmak için, boşanma kararını vererek ilk adımını atar.

Bu kararın ardında, bastırılmış arzular ve istekler, yaşanmamış mutluluklar gizlidir. Kısmet, boşanma kararı ile hem kendi hayatına başkaldırmış hem de ilk kez kendi kararını vermiştir.

Karen Horney'e göre coşkusal yalıtıma (insanlardan uzaklaşmaya) meyilli kişiler, kendine yabancılaşma ve büyük bir belirsizlik duygusu içinde görülür. Bu tür insanlar, başkalarıyla arasına uzaklık koyma ihtiyacı hissederler. Tek kişilik bir dünya yaratan bu kişilerle çoğu insanın iyi geçinmesi bu yüzdendir.¹⁷⁸ Kısmet, sessiz, içine kapanık, insanlarla arasına mesafe koymuş bir roman kişisidir. Roman boyunca kendi ile olan bağı yitirdiği, öz varlığını aradığı görülür. Hayatına ve kendine dair hissettiği yabancılık, ona yaşadığı eve ait olmadığını düşündürür. Bu yüzden çevresine, içine Ufuk'un hayalinin dışında kimsenin giremeyeceği bir çember çizer.

Carl Gustav Jung'un oluşturduğu psikolojik tiplere göre, Kısmet, içe dönük duygusal tip sınıfındadır. Daha çok kadınlar arasında görülen bu tip, sessiz, ilgisiz, duygularını gizleyen ve ilişki kurulması güç olan kişilerdir. Genellikle melankolik bir ruh hali içinde görülen bu kişiler, duygularını yoğun ve derin bir şekilde yaşarlar ve beklenmedik anlarda duygusal patlamalar yaşayarak çevresindeki insanları hayrete düşürürler.¹⁷⁹ Kısmet'in romandaki ruh haline ve eylemlerine bakıldığında, Jung'ın içe dönük duygusal tip tanımlamasına uygun bir kişilik görülür. Nitekim, Kısmet çevresindeki insanlarla iletişim kurmakta zorlanan, sessiz ve içe dönük bir roman kişisidir. Kısmet'in duygu ve düşünce yoğunluğunun genellikle iç monolog şeklinde verildiği eserde, onun sözlerindeki ve eylemlerindeki en ufak bir değişiklik ya da tek başına verilmiş bir karar, diğer roman kişileri tarafından hayretle karşılanmıştır.

Kısmet'in yalnızlığı, bunalımı, sevgisizliği ve melankolisi, çevresindeki hiç kimse tarafından anlaşılmamıştır. Bu durum da Kısmet'i daha büyük bir sessizliğe ve melankoliye sürüklemiştir. Kendi içine kapanan Kısmet, insanlarla ilişki kurmaktan kaçınan biri haline gelmiştir. Bu duruma daha fazla katlanamayan Kısmet, çareyi ailesini ve yaşadığı şehri terk etmekte bulur.

¹⁷⁸ Karen Horney, **Ruhsal Çatışmalarımız**, Öteki Yayınları, (Çev. Selçuk Budak), Ankara 1991, s. 60-61.

¹⁷⁹ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, (8. Baskı), İstanbul 1998, s. 200.

3.10. ARKETİPLER

Psikoloji literatüründe ilk kez Carl Gustav Jung tarafından kullanılan arketip kavramı, Fransızca kökenli olup, kelime anlamı ilk örnektir. Jung’a göre arketipler, evrensel ve doğuştan gelen yapılarıdır. Arketiplerin, insan hayatına yön veren bir güce sahip olduğunu dile getiren Jung, insanların bu gücün farkına varıp, doğru şekilde uygulamasıyla benlik bütünlüğüne ulaşacağını söyler. “*Jung’un psikoloji dünyasına kazandırdığı “arketip” terimi, psikoloji literatüründen, algılamamızı örgütleyen, bilinç içeriklerini düzenleyen, değiştiren ve geliştiren yapılar olarak tanımlanmaktadır.*”¹⁸⁰

Jung, arketiplerin içerik olarak değil de biçimsel olarak belirlendiğini söyler ve bunu şu şekilde açıklar:

*“Arketipin kendisi boş, salt biçimsel bir unsurdur, kendi tasvirinin a priori bir olasılığından, facultas praeformandi’den (tasarlanan yeti) başka bir şey değildir. Kalıtım yoluyla aktarılanlar tasvirler değil, biçimlerdir, bu bakımdan yine biçimsel olan içgüdülere tekabül ederler. Arketiplerin varlığı nasıl kanıtlanamazsa, somut bir biçimde görülmedikleri sürece içgüdülerinki de kanıtlanamaz.”*¹⁸¹

Jung, arketiplerin başlangıçtan beri var olan imgeler olduğunu ve kolektif bilinçdışından çıkarak biçimlendiğini söyler.

Carl Gustav Jung, bilinçdışını kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı olarak iki bölüme ayırır. Kolektif bilinçdışının, insanların geçmişine, atalarına dayanan birtakım dürtülerden, duygulardan ve durumlardan oluştuğunu, bu özelliği ile bir arketip olduğunu ifade eder. Kolektif bilinçdışı, insanlığın ortak mirasını yansıtırken, kişisel bilinçdışı insanın bilinçdışındaki hatıralarından, bastırılmış duygularından ve yaşantılardan oluşur.¹⁸²

Carl Gustav Jung, eserlerinde anne, gölge, persona, anima-animus, yeniden doğuş gibi birçok arketipten bahsetmiştir.

Ferda Atlı, Carl Gustav Jung’un dört arketipini şu şekilde açıklamıştır:

¹⁸⁰ Selçuk Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2000.

¹⁸¹ Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, Metis Yayınları, (6. Baskı), İstanbul 2019, s. 21.

¹⁸² Carl Gustav Jung, **Kişiliğin Gelişimi**, (Çev. Duygu Olgaç), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 136.

“Jung’un üzerinde ısrarla durduğu dört ana arketip vardır. Bunlar: persona, anima-animus, gölge ve özben arketipleridir. Persona, kişinin toplum içerisinde, sağlıklı iletişime geçebilmek için dış ortamda takındığı maskelerden müteşekkildir. ... Anima ve animus cinsiyetle ilgili arketiplerdir. Bir insanın ruhsal bütünlüğünü sağlayabilmesi ve karşı cinsten bir kişiyi anlayabilmesi için içerisinde az da olsa karşı cinsin özelliklerini barındırması elzemdir. Anima, erkeğin kadınsız özellikler taşıyan yanıyken; animus, kadının içerisinde bulunan erkeksi öz olarak tarif edilir. Bir diğer önemli arketip ise ‘gölge’ dir. Kişinin içindeki karanlık ve uzlaşmaz yanı simgeleyen gölge arketipi, edebi eserlerde genellikle hayvan şeklinde karşımıza çıkar. ... ‘Özben’ ise kişisel bütünlüğü sağlayan, uzlaştırmacı bir arketiptir. ... Kişinin sağlıklı bir ruhsal dünyaya sahip olabilmesi için bütünlüğü sağlama işlevini layıkıyla yerine getiren bir ‘özben’e ihtiyaç vardır.”¹⁸³

Jung, eserlerinde sözünü ettiği arketiplerin kadın ve erkeklerde farklı şekillerde ve işlevlerde görülebileceğini de ifade etmiştir. Bu bölümde de Adalet Ağaoğlu’nun romanlarındaki kadın karakterlerin arketipsel özellikleri incelenecektir. Jung’un arketiplere dair görüşlerinden yararlanılarak, roman kişilerinin ruh halleri ve davranışları açıklanmaya çalışılacaktır.

3.10.1. Aysel’in Arketipsel Yolculuğu

Dar Zamanlar roman dizisinde çocukluk, yetişkinlik ve yaşlılık dönemi anlatılan Aysel, Jung’un animus, persona, gölge ve benlik arketiplerinin özelliklerini gösterir.

Carl Gustav Jung’un geliştirdiği kurama göre; kişinin karşı cinse ait özelliklerine anima ve animus arketipi adı verilir. Anima, erkeklerin kadınlara ait özelliklere sahip olmasıyken, animus kadınların erkeklere ait özellikleri göstermesidir. Jung, anima ve animus arketiplerini kişilerin ruhsal ve hormonal durumları ile ilişkilendirir. Bu verilerden hareketle Aysel’in animus arketipinin özelliklerini gösterdiği söylenebilir. Romanlar incelendiğinde, kişilerin animus arketiplerini daha çok birlikte olduğu erkeklere karşı geliştirdiği görülür. Nitekim, Aysel’in Ömer’i

¹⁸³ Ferda Atlı, “Edebi Metnin ve Yaratıcılığın Kaynağına Ulaşan Yol: Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi” Turkish Studies, Volume 7/3, Summer 2012, Ankara, s. 265.

idealize etmesi, onun animus arketipinin Ömer olduğunu gösterir. Özellikle Aysel'in Ömer ile ilgili şu ifadeleri, bu görüşü destekler niteliktedir:

*“Ömer, iki göz kırpımı arasında bazen ne kadar da biraz Ali'yi, biraz Aydın'ı, biraz da Alain'i, hatta azıcık, o bir zamanlar evlerine gidip gelen, kendine Nazım'ın şiirlerini veren uzak akraba çocuğunu andırıyordu! Ama bu çok kısa süreli andırımlar dışında ne kadar da tek başına kendisi... Aysel, Ömer'in serinkanlı, fakat bilimsel doğru adına teoride mutlak bir yere ulaşan kuşkuculuğundan etkilendi.”*¹⁸⁴

Ömer, Aysel için hayatındaki özel erkekleri andıran özellikler taşısa da onda özgün ve etkileyici bir yan vardır. Onu, diğer erkeklerden ayıran serinkanlı ve kuşkucu duruş, Aysel'i etkiler ve evlenirler. Jung, anima ve animus arketipinden bahsederken bu arketipsel yolculukta, etkin bir arayış ve yüzleşme gücüne sahip olunması gerektiğini söyler. Nitekim Aysel, birçok erkek ile uzak ve veya yakın ilişkilerde bulunur. Ömer'i buluncaya kadar geçen bu süreç, onun için bir arayıştır. Aysel, Ömer ile hayatını birleştirerek animus arketipine başarılı bir şekilde ulaşır. Fakat, iyi giden evlilikleri, bireysel sorunları yüzünden alt üst olur. Aysel, evlilik ve aile kurumuna bir başkaldırı olarak eşini, öğrencisi ile aldatır. Özgürlük ve yenilenme olarak gördüğü bu birliktelik Aysel'in benlik arketipi sürecini içerir. Aysel gündelik ve kadınsal sorunlardan bıkmış, içinde bulunduğu karanlık dönemden bunalmış bir halde iken düşünsel faaliyetlerinde artış görülür. Bu düşünsel yolculuk, Aysel'in kendi benliğine doğru yol almasını da içerir. Nitekim, özgürlüğünü kısıtlayan bütün kurumlara ve statülere karşı öğrencisi Engin ile birlikte olur. Aysel, bu birliktelikte Engin'in devrimci dünya görüşünden etkilenir. Fakat, bu beraberlik cinsel bir hazdan çok, zihinsel bir haz verir. Denilebilir ki, Aysel ve Engin birlikteliği, Aysel'in kendi kimliğine ve benliğine ulaşma yolunda kritik bir öneme sahiptir. Sonuç olarak Aysel, kendi özbenini bulmak için büyük buhranlar, acılar ve yabancılaşma süreçleri atlatsa da sonunda kendi benliğine ulaşır.

Aysel'de görülen bir diğer arketip, personadır. Persona arketipi, kişinin insanlarla sağlıklı ilişkilerde bulunmak için taktığı maskedir. İyi imaj gibi görünen bu maske sayesinde, insanlarla iyi geçinilir. Bu yüzden her mekâna ve insana göre farklı maskeler olabilir.

¹⁸⁴ Adalet Ağaoğlu, **Ölmeye Yatmak**, Everest Yayınları, (12. Baskı), İstanbul 2020, s. 382.

Aysel'in ilk personası ailesine karşı gelişir. Aysel, okuldan alınmak korkusu ile ailesinin istediği gibi bir kız çocuğu olur. Onların istediği gibi giyinir ve onların dediğini yapar. Aysel'in bu maskesi, onun asıl kimliği değildir. Ailesine karşı taktığı maske ile onlarla arasını iyi tutarken, bir yandan da aydın bir kadın olmak idealine ulaşmasını kolaylaştırır. Genç bir kadın olduğunda ise kendi benliğini keşfeder ve dilediğinde yaşamayı, mücadele etmeyi seçer. Ancak, aydın bir kadın olduğunda da maskelerden kurtulamaz. Okulda, evde ve aile içinde olmak istediği insandan ve yaşamak istediği hayattan uzak olduğunu hisseder. Taktığı maskeler onu başkaldırıya ve bunun neticesinde de benliğine ulaşmaya götürür. Denilebilir ki Aysel'in arketipsel öğeleri, benliğini keşfetmesi için bir araçtır.

Aysel'in benliğinin keşfi ve yenilenme sürecinin anlatıldığı romanlarda, yeniden doğuş arketipi de görülür. Jung'un yeniden doğuş (renovatio) adını verdiği biçim, bireysel yaşam içinde yeniden doğuşu içerir. *“Yenilenen kişiliğin özü değişmemiş, yalnızca işlevleri, bazı kısımları iyileşmiş, güçlenmiş ve düzelmişse, yeniden doğuş, varlığın değişmediği bir yenilenme de olabilir.”*¹⁸⁵ Aysel de ölüm düşüncesi ile boğuştuğu otel odasında, bir yenilenme süreci geçirir. Otelde geçirdiği vakitlerde hayatını, siyasal ve toplumsal düzeni, çevresindeki insanları, ilişkilerini ve kadınlığı sorgular. İçsel bir sorgulamanın ardından, ölüm düşüncesinden çok yenilenmiş bir kadın gibi hisseder. Jung'un da belirttiği gibi Aysel'in kişiliğinin özü değişmemiştir. Yalnızca kendine rahatsızlık veren olay ve kişilerle içsel bir hesaplaşma yaşamış ve bunun neticesinde daha güçlü ve yenilenmiş bir roman kişisi olmuştur.

Joseph Campbell, Jung'un yeniden doğuş biçimini, balinanın karnı kavramı ile açıklar.

*“Büyülü eşikten geçişin bir yeniden doğum alanına geçme olduğu fikri, dünyanın her yerinde rahim imgesi olan balina karnıyla simgelenmiştir. Kahraman eşiğin, gücünü ele geçirmek ya da onunla uzlaşmak yerine bilinmeyenin içinde kaybolur ve ölmüş gibi görünür.”*¹⁸⁶

¹⁸⁵ Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, Metis Yayınları, (6. Baskı), İstanbul 2019, s. 48.

¹⁸⁶ Joseph Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, İthaki Yayınları, (4. Baskı), İstanbul 2019, s. 86.

Aysel için balinanın karnı olarak gösterilebilecek yer otel odasıdır. Çünkü Aysel, otel odasında ölüm düşüncesiyle yüzleşir ve bu yüzleşme neticesinde bir yenilenme süreci geçirir. Hayatını sınırlandıran bütün kurumları ve ideolojileri irdeler. Çocukluğunda cumhuriyet ideolojisi ile görev alma sorumluluğunu, akademik hayattaki kuralları, devrimcilik öğretilerini, toplumda kadına biçilen rolleri sorgular. Ölüm düşüncesi ile verilen bu sorgulama neticesinde Aysel, bir bakıma yeniden doğar. Yeniden doğuşun mekânı otel odasıdır.

Aysel, otel odasındaki değişimini şu şekilde ifade eder: “*Yılan gömleği değiştirir gibi ölmeye yattım.*”¹⁸⁷. Aysel, ölüm ve yaşam mücadelesi verdiği otel odasındaki süreci, yılanın deri değiştirmesine benzetir. Aysel’in yenilenme ve yeniden doğuş olarak yorumlanabilen bu durumu, yılan arketipine dair bir incelemeyi de gerekli kılar.

Aysel, yenilenmenin mekânı olarak otel odasını seçmiştir. Otel odası, Aysel için ölüm, yaşam, bunalım, intihar düşüncelerinin hâkim olduğu bir mekandır. Düşünsel olarak kendi benliği ve toplumla mücadele ettiği bu yer, ölümlerin mekânı olarak görülen ve yılanların yaşadığı yer altını andırmaktadır. Aysel’in kendisini yılanla benzetmesinden hareketle, onun otel odasında yılanın deri değiştirmesi gibi ölüm düşüncesinden sıyrılarak hayata dönmesi, yeniden doğuşu ifade eder. Ayrıca, otel odasında soğuk, hissiz ve sessiz tavırları da bir yılanın duruşunu hatırlatmaktadır.

Yılan, sembolik olarak üremenin, bilgeliğin ve karanlık güçlerin ifadesidir. Farklı kültürlerde ve mitolojilerde ölümsüzlük, bereket, şeytani güç, kötülük ve şifanın simgesi olsa da yılan, genel olarak olumsuz bir anlama sahiptir.¹⁸⁸

Aysel’in kendisini yılanla benzetmesinden hareketle, kadın ve yılan ilişkisine bakıldığında akıllara, vücudunun üst tarafı insan, alt tarafı yılan şeklinde olan Şahmeran hikayesi gelir.

Şahmeran’ın vücut şekli, kadınların değişim ve dönüşüm gücüne sahip olduğunu gösterir. Regl, hamilelik ve menopoz kadınların önemli değişim

¹⁸⁷ Adalet Ağaoğlu, **Hayır**, Everest Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2020, s. 286.

¹⁸⁸ Ünsal Yılmaz Yeşildal, **Bir Arketip Olarak Yılan**, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, C:6, S: 13, 2018, s. 424-427.

dönemleridir. Kadın-yılan tipinin halk inanışlarındaki anlamı; bereket, üreme ve yenilenmedir. Yılanın kabuk değiştirerek yenilenmesi gibi, kadın da hayatının belli dönemlerinde değişim geçirir. Özellikle kadınlarda, hamilelik sonrası süt ve regl dönemindeki kan, ölümsüzlüğü sembolize etmesiyle yılan ve kadın arasında bir ilişki kurulmasına neden olur. Çünkü, kadınlar regl döneminde kan kaybetmelerine rağmen ölmezler. Ayrıca her hamilelik, ölüm riski taşır. Ancak, kadın ölümle iç içe olmasına rağmen yaşama çoğalarak devam eder.¹⁸⁹ Bu bilgiler ışığında, Aysel'in otel odasından, saatler süren içsel sorgulamalar ve ölüm düşüncelerinden sonra yenilenerek ayrılması, bir yılanın kabuk değiştirmesiyle özdeşleştirilir. Aysel, geçmişe dair anılarını sorguladığı otel odasında, ölü bir bebek doğurduğunu ve bir daha anne olamayacağını hatırlar. Ama bir yandan da öğrencisi ile yaşadığı cinsel ilişkiden sonra hamile olduğunu düşünür. Aysel'in hamileliği, kadınlar için önemli olan dönemlerden biridir. Fakat, Aysel için önemli olan asıl dönem, yer altı da diyebileceğimiz otel odasında geçirdiği vakittir. Çünkü, Aysel otel odasında geçirdiği zorlu süreçten sonra yenilenerek hayata tutunur.

3.10.2. Benliğe Ulaşma Yolunda Görülen Arketipler

Üç Beş Kişi romanının baş kişilerinden Kısmet, Jung'un persona, animus ve özben arketiplerinin özelliklerini taşır. Kısmet'in roman boyunca pasif bir karakterde olduğu görülür. Annesinin istediği gibi bir hayatı yaşayan Kısmet, düşlediği ve yaşadığı hayatın arasındaki uçurumun farkındadır. Nitekim bu farkındalık, benliğinde çatışmalar yaşamasına sebep olur. Kısmet, annesinin istediği gibi ev kadını olmuş, iş hayatına atılmak istese de yapamamıştır. Yine annesinin uygun gördüğü bir adamla evlenmiştir. Jung, bu durumu anneyle özdeşleşme kavramı ile açıklar:

“Kadındaki anne kompleksi Eros'un aşırı gelişmine yol açmazsa, kız anneyle özdeşleşir ve dişilik özellikleri felce uğrar. Kız kendi içgüdüler dünyasının, annelik içgüdüünün ve Eros'un bilincinde olmadığı için kendi kişiliğini anneye yansıtır. Bu kadınlara anneliği, sorumluluğu, kişisel bağlılığı ve erotik arzuları anımsatan her şey onlarda aşâğılık kompleksine neden olur ve onları bunlardan kaçmaya zorlar; kaçıp sığındıkları yer kıza tümüyle ulaşılmaz gelen her şeyi mükemmel bir biçimde, denebilir

¹⁸⁹ Ünsal Yılmaz Yeşildal, *Bir Arketip Olarak Yılan*, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, C:6, S: 13, 2018, s. 427.

ki, bir üstkişilik olarak yaşayan anneden başkası değildir elbette. Kızın istemeye istemeye hayran olduğu anne, onun yaşayacağı her şeyi önceden yaşayıp tüketir. Kız ise kendini feda ederek anneye yapışmakla yetinir, bir yandan da bilinçsizce, denilebilir ki kendine rağmen, annenin tiranı konumuna yükselir. Fakat bunu tam bir sadakat ve boyun eğme maskesi altında yapar. Annesi tarafından gözle görülür bir biçimde kanı emilen ve sürekli bir kan transfüzyonuyla annesinin hayatını uzatan kız bir gölge gibi yaşar.”¹⁹⁰

Kısmet, Jung’un da ifade ettiği gibi annesinin gölgesinde yaşamaktadır. Kendi çocukluğunu, gençliğini, evliliğini, aşkını, cinselliğini annesinin istekleri doğrultusunda yaşamıştır. Annesi Türkan Hanım, erkek evlada düşkünlüğü sebebiyle sevgisinin ve ilgisinin çoğunu oğlu Murat’a vermiştir. Kısmet ise hep unutulmuş ve sevgisiz kalmıştır. Ailesinde aradığı sevgiyi, ilgiyi ve desteği göremeyen Kısmet, içine kapanık, kararsız ve mutsuz bir hayat yaşamıştır. Annesi başta olmak üzere çevresiyle sağlıklı bir iletişim kuramadığı için onda görülen ruhsal hallerin ve arketipsel öğelerin temeli de yine çocukluktan ve aileden gelir.

Kısmet’in hayatı, başkalarının istekleri doğrultusunda şekillenmiş bir hayattır. Dolayısıyla ailesinin yanında da kendisi gibi değil de onların istediği gibi davranır. Kısmet’in ailesine ve çevresindekilere karşı taktığı bu maske, insanlarla iyi ilişkiler kurmak için değil cesaretsizliği, kararsızlığı ve kendi kararlarını verecek duruşa sahip olamayışı sebebiyle takar. Kısmet’in iç monologlarında yaşadığı hayatın kendisine ait olmadığını düşündüğü görülür. Kısmet’in persona arketipi, insanların iyi karşılayabileceği bir duruşa sahiptir. Ancak, benliğinde bu maskenin kendisine mutluluk getirmediğinin farkındadır.

Kısmet’in bir diğer arketipi animustur. O, Ufuk’a aşiktir. Fakat, onunla yaşayacak cesareti gösterememiştir. Annesinin uygun gördüğü Orhan adında bir adamla evlenmiştir. Kendini mutsuz bir evliliğe hapseden Kısmet, eşini sevmemektedir. Orhan’la cinsel bir birliktelik yaşarken onun yerine Ufuk’un hayalini kurarak, birlikteliğe katlanır. Ufuk; inatçı, dünyayı düzeltme merakı ve dik duruşuyla Jung’un sözünü ettiği animus özelliklerine sahiptir. Bu özellikleriyle Kısmet’in animusu olmuştur. Kısmet kendinde gerçekleştirmeye cesaret edemediği bütün

¹⁹⁰ Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, Metis Yayınları, (6. Baskı), İstanbul 2019, s. 28.

özellikleri Ufuk'ta bulmuştur. O, içine kapanık, sessiz ve hüzünlü bir yapıdayken Ufuk onun için yaşamın canlılığını ve cesareti temsil etmektedir. Öyle ki en mutsuz anlarında Ufuk'la yaşadığı kısa anların güzelliğine ve onun tavsiye ettiği kitaplara sığınır.

3.10.3. Özgürlüğün ve Benliğin Hapsedilişi

Selmin, *Üç Beş Kişi* adlı romanın kadın özgürlüğünü dile getiren şarkılarıyla ün yapmış roman kişisidir. Eserde daha çok güzelliği ve çekiciliği ile ön plana çıkar. Selmin'in özgür davranışları, karşı cinsle ilişkilerine de yansımıştır. Onun, Murat ve Ferit ile ilişkisi, üçünün de hayatını değiştirecek bir öneme sahiptir. Selmin'de ilişkileri ve tercihleri bağlamında Jung'un arketiplerinden animus, persona, ve gölge arketiplerinin özellikleri görülür.

İlk olarak Selmin'in animusu yani erkeksi özelliklerinin vücut bulmuş hâli Ferit Sakarya'dır. Ancak, Selmin, Ferit Sakarya ile tanışmaya kadarki süreçte onun yeğeni Murat'la maddiyat üzerine bir ilişki yaşar. Murat, genç, kibar ve naif bir erkektir. Selmin ise sert, kuralcı ve olgun erkeklerden hoşlanır. Nitekim, Murat'ı duygusal, kibar ve çocuksu olmakla suçlayıp beğenmez. Murat'a söylediği şu sözler: “Kendini ne sanıyorsun? Erkek mi? Erkek mi? Hıh, erkek! Uyuz, mızımız okşamalar... Ulan, ben erkek diye Ferit Dayına derim be!”¹⁹¹ cümleleri aralarındaki ilişkiyi daha da kötü bir hâle sokar. Diğer yandan da Ferit Sakarya ile Selmin'in idealize ettiği erkek tipi görülür. Ferit Sakarya da tıpkı Selmin gibi özgürlüğüne düşkün biridir. Selmin'in Ferit'te bulduğu özellikler, aslında kendinde olmasını istediği özelliklerdir. Dolayısıyla Ferit Sakarya, Selmin'in animusunu temsil eder.

Selmin'de görülen bir diğer arketip, persona arketipidir. Selmin, girdiği ortamlara uygun maskeler takar. Nitekim, Selmin'in tavırları ve romanda yer alan şu ifade, bu görüşü destekler niteliktedir: “Selmin sık sık rol değiştiriyordu. Hepsinde de başarılı üstelik. Galeride çok zarif bir ev sahibiydi. Şimdi oldukça sarhoş.”¹⁹² Selmin, insanlarla iyi geçinmek ve kendine bir yer edinebilmek için karşısındaki insanların tavırlarına göre davranışlarını şekillendirir. Jung, kişilerin mekanlara uygun şekilde

¹⁹¹ Adalet Ağaoğlu, *Üç Beş Kişi*, Everest Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2014, s. 70.

¹⁹² Ağaoğlu, a.g.e., s. 274.

kişiliklerini değiştirmesine persona ya da diğer adıyla maske adını verir. Selmin’de bu arketipsel özellik belirgin bir şekilde görülmektedir. Onun asıl istediği şey, arzularının yerine getirilmesidir. Bu yüzden Murat’ın ailesinin beğenisini kazanabilmek için zarif bir kadın rolüne girerken, Ferit’in dikkatini çekebilmek için de sarhoş bir kadın gibi davranır. Her iki maskede önem verdiği tek şey kendi çıkarlarıdır. İlk maskeyi, Murat aracılığıyla maddiyatı elinde tutabilmek için, diğer maskeyi de Ferit Sakarya’ya karşı hislerini ve arzularını gerçekleştirebilmek için kuşanır.

Selmin, Ferit Sakarya ile ilişkisinden sonra büyük bir çöküş yaşar. Çünkü, Ferit, Selmin için görünüşü ve tavırlarıyla ideal erkek tipidir. Ancak, Ferit’le cinsel birliktelik yaşadktan sonra Ferit’in kendisini tek gecelik bir ilişki ve hayat kadını olarak görmesi, onun ruhunda onarılmaz yaralar açar. Selmin, küçük düşürüldüğünü ve gururunun kırıldığını hisseder. Bundan sonraki hayatı, “kimse beni daha da küçük düşüremez” diyerek kendini Ferit’in onu düşürdüğü durumdan daha da kötü bir hale düşürerek geçer. Selmin, içinde bulunduğu durumu şu şekilde ifade eder:

“Yaşamında ancak bir kere, insanın yücelebileceği yere yüceldiğini, taa doruklara çıktığını duymuştu. -Yoksa, kendini sahnelere fırlatışı hep böyle bir yerin özlemi miydi?- Ancak gövdesi Ferit’in gövdesiyle birleştiği zaman, o birkaç saat içinde tam bir doyunluk, bir bütünlük duygusu. Hemen ardından da aynı hızla aşağıya, aşağıya... İndin mi de, tam ineceksin! Ordan öteye incek yer kalmayacak. Göğsüne takılı Rifatzâde armasını söküp atacaksın. Anadan doğma, çırılçıplak soyunacaksın. Ne idüğü belirsiz bir adın olacak: Seli.”¹⁹³

Selmin, Ferit’te aradığı bütünlüğü bulmuştur. Ancak, Ferit, Selmin’i cinsel bir obje olarak görmektedir. Nitekim, Selmin ile birlikte olduktan sonra “Kısa, anlık doyumlar için çok iyisin!”¹⁹⁴ diyerek Selmin’in hayatını alt üst eder. Selmin, Ferit’ten gördüğü bu tavırdan sonra benliğinde kırılmalar meydana gelir. Halit adında bir adamla yaşamaya başlar. Kendisine oldukça sert ve hoyrat davranan bu adam, Selmin için kendini cezalandırma yöntemidir. Bu durum, eserde şu şekilde anlatılır:

“... sanki bu gövdenin son damlasına dek tüketilmesini dileniyordu. Bir öğ alış: Kimse beni bundan öte alçaltamaz. Beni yine ben hiçleyebilirim! Hiçbir Ferit Sakarya...

¹⁹³ Adalet Ağaoğlu, **Üç Beş Kişi**, Everest Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2014, s. 282.

¹⁹⁴ Ağaoğlu, a.g.e., s. 245.

Kimse beni yarı yolda bırakıp gidemez. Bende yolun yarısı, ortası falan yok! Sonundayım. Bitti!..”¹⁹⁵

Selmin, Ferit’te aradığı sevgiyi ve coşkunluğu bulsa da bu ilişki ikisi için aynı değere sahip değildir. Küçük düşürüldüğünü hisseden Selmin, Halit ile kendini, Ferit’in düşürdüğü durumdan daha da aşağı düşürmek ister. Halit, Selmin’i cinsel ve duygusal açıdan oldukça yıpratır. Selmin, eroin bağımlısı bir hayat kadını olur. Selmin için dipte olmak, Ferit’in bıraktığı yerde olmaktan iyidir. Düştüğü durum Jung’un da sözünü ettiği gölge arketipiyle açıklanabilir. Gölge arketipi, kişinin kötü ve karanlık tarafını temsil eder. Bireyin sakladığı, utanç duyduğu ve ortaya çıkarmak istemediği tarafıdır. Jung, gölge arketipini şu şekilde açıklar:

“Kişiliğin daha düşük düzeydeki parçası. Seçilmiş bilinçlilikle başa çıkamadıkları için yaşam sürecinde kendilerini ifade etmelerine izin verilmeyen ve bu nedenle, bilinçdışında karşıtlık yaratmaya çalışan ve oldukça bağımsız bir ‘hizip’ oluşturan tüm bireysel ve ortak ruhsal öğeler.”¹⁹⁶

Selmin, gururunun kırılmasıyla kendini cinsel ve duygusal açıdan yıpratmayı seçer. Böylelikle Selmin’in karanlık tarafı aydınlığa çıkmış olur. Selmin, gölge arketipi ile kadınlığını ve cinselliği bir cezalandırıcı olarak olumsuz yönde kullanır. Jung bu durumu şu şekilde açıklar:

“Gölgesi tarafından ele geçirilen bir insan daima kendi ışığını keser ve kendi tuzağına düşer. Eline geçen her fırsatta başkaları üzerinde olumsuz bir izlenim bırakmayı tercih eder. Çoğunlukla şanssız kişi konumundadır, çünkü kendi düzeyinin altında yaşar, olsa olsa kendine iyi gelmeyen şeylerle uğraşabilir. Tökezleyeceği bir eşik yoksa da yaratır, üstelik de faydalı bir şey yaptığını sanır.”¹⁹⁷

Selmin de ses sanatçılığını bırakıp kötü yola düşer. Köşklere büyüyüp, zevk ve eğlenceler içinde geçen bir hayattan, yıkık dökük evlere düşmüştür. Daha iyi bir hayat yaşayabilecekken, Jung’un da ifade ettiği gibi kendi düzeyinin altında bir hayatı tercih eder. O, içinde bulunduğu durumdan memnun değildir. Ancak, Ferit ile yaşadığı ânı bastırmak için hayatını daha da kötü bir hale getirmiştir.

¹⁹⁵ Adalet Ağaoğlu, **Üç Beş Kişi**, Everest Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2014, s. 282.

¹⁹⁶ Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, Metis Yayınları, (6. Baskı), İstanbul 2019, s. 13.

¹⁹⁷ Jung, a.g.e., s. 56.

3.10.4. Dengedeki Benliğin Temsili: Nevin

Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki kadın karakterlerden biri olan Nevin, özgür ve ânı yaşamaya önem veren biridir. Onda diğer romanlardaki kişiler gibi, animus, persona, gölge gibi arketiplerin varlığı net bir biçimde görülmez. O, daha çok hüznü ile dikkat çeker. Bir yandan da oğlunun ölümü ile yitirdiği bütünlük duygusuna ulaşmanın peşindedir. Nevin'de benlik, diğer adıyla özben arketipinin dengeli bir biçimde olduğu görülür. Nitekim, özben arketipinin özelliği, bilinç ve bilinçaltını dengede tutmaktır. İnsan ruhunun bütünlüğünü temsil eden benlik, Nevin'in bütünlük duygusuna ulaşma arzusu ile verilir.

Nevin, düşüncelerinde ve davranışlarında özgür kişidir. Bu sebeple Nevin'in net bir animusu yoktur. Evli olduğu zamanlarda, kendisini etkileyen erkeklerle vakit geçirmekten keyif alır. Ânı yaşamaya önem verdiği için geri kalan hiçbir şeyi önemsemez. Fakat, eylemlerini gerçekleştirirken de belli bir sınırı vardır. Bu yüzden ne karanlık bir tarafı ne de girdiği mekanlara göre duruş değişikliği vardır. Nevin, olduğu gibi bir kadındır. Kendi benliğine ulaşma yolunda birçok acı çekmiş, kayıplar vermiştir. Nihayetinde ise benliğine ulaşmıştır.

3.10.5. Hiçlikten Benliğe

Tezel; ailesi ile ilişkisi, evlilikleri, sanatçı kişiliği, yaşam tarzı ve ideolojik görüşüyle nihilist bir hayat tarzında görülen roman kişisidir. Yaşamı katlanılmaz olarak gören Tezel, intihar etmemek için içki içer. Bu sayede de yaşama katlanabildiğini düşünür.

Tezel, kendi kimliğine ulaşabilme yolunda birçok zorlu süreç geçirir. Çoğu zaman yoğun bir hüznün içinde görülür. Başta çevresine karşı başlayan yabancılaşma, zamanla kendine yabancılaşmasıyla devam eder. *Bir Düşün Gecesi* romanında benliğinde kırılmalar meydana gelen Tezel, daha çok buhranlı bir kadın iken, *Hayır* adlı romanda kendi kimliğine ulaşmış, benliği ile uyuşmuş bir roman kişisi olarak görülür. Tezel, gençlik döneminde ailesinin, kurumların varlığını inkâr edip, onlardan kaçır. Öyle ki, öz oğlu ile ilgilenmez ve onu doğurmayı en büyük hatalarından biri

olarak görür. Fakat, yetişkinlik döneminde kişisel sorunlarını halletmiş, çevresiyle ve kendisiyle uyum içinde görülen, oğlu ile vakit geçiren bir annedir.

SONUÇ

“Adalet Ağaoğlu’nun Romanlarındaki Kadın Karakterlerin Psikanalitik Açısından İncelenmesi” adlı tez çalışmasının amacı, edebiyat ve psikoloji disiplinlerinin arasındaki ilişkiden hareketle, yazarın romanlarındaki kadın karakterlerin psikolojisini aydınlatmak ve eylemlerinin nedenlerini, sonuçlarını yine psikolojik veriler ışığında tespit etmektir.

Sigmund Freud tarafından temelleri atılan ve diğer psikanalistler tarafından geliştirilen psikanalitik kuram, edebi eserleri incelemede sıklıkla kullanılmaktadır. Bu çalışmada da Adalet Ağaoğlu’nun romanlarındaki kadın karakterlerin psikanalitik kuram açısından incelemeye uygun bir derinliğe sahip olduğu görülmüş ve çalışma bu doğrultuda tamamlanmıştır.

Adalet Ağaoğlu, romanlarında daha çok “kadın” ve “kadınlık” konuları üzerinden bireylerin toplumla mücadelesini, çevresiyle ve kendisiyle yabancılaşan insanı, ideolojik çatışmaları, siyasi ve toplumsal düzenin baskısı altında bunalan kişileri anlatır. Anlatmak istediklerini kadın karakterler üzerinden vererek, kadınlığa dair sorunları işler. Özellikle kadınların eğitim almaları konusuna büyük bir önem veren yazar, eğitimin kadınların özgürleşmesinde ve sorgulayan bireyler olmasında önemli bir yol olarak görür.

Bu çalışmada incelenen dokuz romandaki kadın karakterlerin hemen hemen hepsi ruhsal bir derinliğe sahiptir. Bu yüzden psikanalitik öğeler daha çok kadın karakterler üzerinde görülür. Ağaoğlu’nun romanlarında kadınların toplumda var olabilme ve kendini kabul ettirebilme mücadelesi görülmektedir. Kadınların yaşadığı siyasi ve toplumsal sorunlar, aile baskısı, evlilikleri, cinsel hayatları ve sosyal hayatlarında meydana gelen olaylar psikolojilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Kadınların bireysel mücadelelerinin yanı sıra sosyalist, aydın ve direnen kadın tipi de incelenen romanlarda sıklıkla görülür. Romanlardaki kadın karakterlerin ruhsal çözümlemesi, açıklanmayı ve anlamlandırılmayı bekleyen olaylar, psikanalitik kuramlardan yola çıkarak yapılmıştır. Bu incelemeler yapılırken, başta Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Alfred Adler olmak üzere ve Karen Horney, Melenie Klein gibi kadın psikanalistlerin de görüşlerinden yararlanılmıştır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde, çeşitli kitap, makale ve tezlerden elde edilen bilgilerden hareketle psikanalitik kurama dair bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde, Adalet Ağaoğlu'nun hayatına ve eserlerine dair bilgiler verilmiştir. Tezin esas bölünü oluşturan üçüncü bölümde, romanlardaki kurmaca kişiler, psikanalitik yöntemlerden yararlanarak incelenmiştir.

Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki kadın karakterlerin psikanalitik açıdan incelendiği ana bölümde, ilk olarak, roman kişilerinin çocuklukları incelenir. Çocukluk dönemi, birçok psikanalist tarafından hayatın bütün evrelerini etkileyen önemli bir dönem olarak görülür. Bu bölümde de yazarın romanlarındaki baş kişilerden Aysel, Tezel, Ayşen, Evrensel Kokteylci, Kezban ve Kısmet'in çocukluk dönemi incelenmiştir. İncelenen bütün kadın karakterlerin hepsi kötü bir çocukluk geçirmiştir. İncelenen şahıslardaki travmatik çocukluk döneminin yansımaları, yetişkin birer birey olduklarında çeşitli ruhsal durumlarla ortaya çıkmıştır. Bu başlıkta dikkat çeken önemli konulardan biri de romanlardaki kız çocuklarının, erkek çocuklarından daha aşağıda görülmesi durumudur. Ataerkil aile yapısının ön planda olduğu romanlarda, erkek çocuk nesli devam ettirecek bir birey olarak görülürken, kız çocuğu fiziki ve psikolojik şiddete maruz kalmış, eksik ve mutsuz bir çocukluk geçirmiştir. Bu durum, incelenen roman kişilerinin sağlıklı bir çocukluk yaşadığını ve çocukluk yaşantısının izlerinin ilerleyen yaşlarda çeşitli söz ve davranışlarla ortaya çıktığını göstermektedir.

Dar Zamanlar roman dizisinin baş kişisi Aysel'in ve *Üç Beş Kişi* romanının karakterlerinden Kısmet'in rüyalarının incelendiği bir diğer bölümde, Sigmund Freud ve Carl Gustav Jung'un rüyalar üzerine yaptığı çalışmalardan hareketle ve eserdeki kişilerin bilinçaltı verileri ile rüya analizi yapılmıştır. Aysel'in ilk rüyası, Leonardo Da Vinci'nin *Son Akşam Yemeği* eseri ile özdeşleştirilerek çözümlenirken, rüyanın ana teması Aysel'in aydın bir kadın olmak ideali çerçevesinde gelişir. Rüyadaki çeşitli nesneler ve kişiler de Aysel'in özel hayatı ve ruhsal durumu ile ilgili bilgi vermektedir. Aysel'in incelenen bir diğer rüyası da yaşanmamış çocukluğun, bastırılmış cinselliğin ve özgürlük mücadelesinin yansımalarından oluşur. Kısmet'in rüyasındaki olaylar ve semboller ise, sevgisiz ve ilgisiz bir ailede yetişen çocukluğunun rüya aracılığıyla ortaya çıkışıdır. İncelenen rüyalardan hareketle, roman kişilerinin arzularının, korkularının ve bastırılmış isteklerinin rüya aracılığıyla ortaya çıktığı görülür.

“Elektra Kompleksinin İzleri” adlı başlıkta; Fitnat Hanım, Müjgan Hanım, Neval Hanım ve Türkan Hanım’ın kızları arasındaki ilişkiler ve çatışmalar elektra kompleksi bağlamında incelenmiştir. Fitnat Hanım’ın kızları ile sağlıklı bir ilişki kurduğu söylenemez. Kızları Aysel ve Tezel ile daha çok çatışmalar ve kavgalar içerisinde görülür. Kızlarıyla yaşadığı olumsuz ilişkinin temelinde Fitnat Hanım’ın erkek çocuğunu, kız çocuklarından üstün görmesi vardır. O, erkek çocuğunu tek umut olarak görürken, kız çocuklarının eğitim almasını istemez. Ev ve el işleri konusunda gelişmelerini ister. Kızları ise, kendileri için önceden belirlenmiş bir hayatı yaşamak istemez ve bu yüzden ailesiyle çatışma içinde görülürler. Müjgan Hanım ve kızı Ayşen’in anne-kız ilişkisi de kavga ve çatışmalardan oluşur. Annesinden beklediği sevgi ve ilgiyi göremeyen Ayşen, annesinin maddiyata önem veren, aile kurumuna saygısını yitirmiş kişiliği ile karşılaşınca ondan büsbütün uzaklaşır. Neval Hanım ve kızları Selmin ve Belgin’in ilişkisi diğer anne kız ilişkilerindeki gibi karışık bir yapıda değildir. Onların ilişkisi büsbütün aile kurumundan uzaktır. Türkan Hanım ve kızı Kısmet’in ilişkisi ise, sevgisiz ve mesafeli bir ilişkidir. Anne ve kız arasındaki uzaklığın temeli yine çocukluğa uzanmaktadır. Elektra kompleksi, Adalet Ağaoğlu’nun romanlarında, kız çocuklarının değersiz ve sevgisiz hissetmesinden dolayı annesiyle ve onun inandığı değerlere, geleneklere, kurallara uymak istemeyişi şeklinde görülür. Çoğunlukla annesi gibi baskıcı, eğitimsiz, güçsüz ve boyun eğen bir kadın olmak istemeyen kız çocukları, roman boyunca anneleri ve onların değerleri ile çatışmalar içinde görülür.

“Kaçış ve Sığınaklar” başlığı altında ise belirlenen roman kişilerinin, kaygı ve anksiyete gibi durumlarda kaçtığı ve sığındığı nesneler, kişiler incelenmiştir. Aysel, kendisini boğan sorunlarından ve toplumdan kaçmak için çalışmak eylemine sığınır. Tezel ise insanlara karşı duyduğu bulantı hissinden, bunalımından ve kargaşadan kaçmak için içkiye sığınır. Ayşen, sevilmediği ve anlaşılmadığı yerlerden ve insanlardan kaçarken, yine kaçtığı insanlara sığınma eğilimi gösterir. Kısmet ise kendisine ait olmadığını düşündüğü hayatından anlık da olsa kaçabilmek için, kitaplara, kedisine, çiçeklerine ve el işlerine sığınır. Selmin’in kaçtığı ve sığındığı yine insandır. Belgin ise kendi hayatından anlık olarak kaçabilmek için alkole ve eroine sığınır. Kardelen, acı dolu hayatından kaçabilmek için sevdiği adama sığınır. Kezban’ın ve Ruh Üşümesi romanının isimsiz kadın karakterinin sığınağı ise

hayalleridir. Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki kadın karakterler, kendilerini ruhsal olarak rahatsız eden kişi ve olaylardan uzaklaşmak için farklı yollara başvurmuşlardır. Kimi bir nesneye, kimi bir insana, kimi de soyut şeylere sığınmıştır. Fakat, incelenen bütün karakterler, kendilerini ruhsal olarak rahatsız eden sorunlardan kaçıp sığındıklarının geçici ve kısa süreli olduğunun bilincindedir. Bu bilince, kaçtıkları sorunlarla yüzleşerek varırlar.

“Aynadaki Ben” başlığında, Jacques Lacan'ın ayna evresi kavramından hareketle, Aysel'in aynada kendi bedeni ile yüzleşmesi incelenir. Aysel'in aynada kendiyile yüzleşmesinin altında, varoluşsal sorunlar, başkaldırı gibi anlamların yer aldığı görülür.

“Çatışmalar” başlığı altında, id ego ve süperegö çatışması, Sigmund Freud'un Yapısal Kişilik Kuramı'ndaki açıklamalarından hareketle, roman kişilerinin eylemlerini ve düşüncelerini açıklamak için kullanılmıştır. Yine Freud'un eros ve thanatos içgüdülerine dair görüşlerinden yola çıkarak, kadın karakterlerin yaşam ve ölüm içgüdülerinin çatışmaları incelenmiştir. Kadın karakterlerin eylemlerini ve düşüncelerini, Freud'un geliştirdiği kuramlardaki kavramlardan; bilinç, içgüdü ile gerçekleştirdiği görülmüştür.

“Aşk, Erotizm ve Cinsellik” başlığı altında, her bir roman kişisi üzerinde farklı bir anlama sahip olan cinsellik kavramı üzerinde durulur. Cinsellikle birlikte görülen aşk ve erotizm de yine roman kişileri üzerinde farklı şekillerde yansımıştır. Cinsellik Aysel için, başkaldırı ve özgürlüğün ifadesiyken, kimi karakterlerde de doyurulmayı bekleyen bir arzudur. Bazı roman karakterlerinde ise aşk, yozlaşmış ilişkilere ve aldatmalara karşı sevginin ve birlikteliğin gücünü temsil etmektedir. Dolayısıyla incelenen roman kişilerinde aşk, erotizm ve cinselliğin yansımaları; karakterlerin kişilikleri ve yaşayış şekilleriyle farklı şekillerde ortaya çıkmıştır.

“Melankoliden Sıyrılamayan Kadınlar” başlığında, melankoli kavramının geçmişine ve psikolojik açıdan ifade ettiği anlama yer verildikten sonra, yazarın melankolik ruh halinde görülen kadın karakterlerinin incelemesine yer verilmiştir. Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki kadın karakterler, siyasi ve sosyal açıdan karanlık bir dönemde yaşayan, cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmış, yaşadığı toplumun sorunlarını içselleştiren duygusal roman kişileridir. Eserlerdeki kadınların melankolik

bir ruh halinde görülmelerinin nedenleri farklı olsa da melankolinin getirdiği hüznün ve mutsuzluk hepsinde ortaktır. Örneğin Aysel'in melankolisi, yaşadıklarından hareketle, çocukluğundan yaşlılığına kadar süren bir ruh hali olarak görülürken, Tezel'in melankolisinin temelinde, hiçlik ve boşluk duygularında hissetmesi, yaşadığı toplum ve aile yapısı gibi etkenler vardır. Ayşen'in melankolik bir roman kişisi olmasının arka planında ise sevgisiz bir ailede yetişmiş olmanın getirdiği yalnızlık hissi vardır. Nevin ise, ölen oğlunun ardından melankolik bir ruh halinde görülür. Kardelen, sevdiği insanları kaybettikten sonra ve cinsel saldırıya maruz kaldıktan sonra melankolik bir ruh haline bürünür. Kısmet ise, kendi kararlarını verecek cesarete sahip olmadığı ve bunun neticesinde de dilediği gibi bir hayat yaşayamadığı için melankolik bir kahraman olarak görülür. İncelenen roman kişilerinin melankolik bir ruh haline sahip olmalarının sebepleri; yaşayış şekilleri, ölümler, yetiştikleri aile ve travmalar olarak özetlenebilir. Melankoli hali, her roman kişisinde farklı şekilde görülen ortak ruhsal bir durum olarak dikkat çeker.

“Arketipler” başlığı altında, Carl Gustav Jung'un persona, animus, gölge, özben arketiplerinin açıklamalarına yer verildikten sonra, Jung'un bilgileri ışığında, yazarın romanlarından belirlenen; Aysel, Kısmet, Selmin, Nevin ve Tezel adlı karakterlerin arketipsel bir incelemesi yapılmıştır. İncelemelerden hareketle, belirlenen roman kişilerinin hemen hemen hepsinin persona, animus, gölge ve özben arketiplerinin özelliklerini taşıdığı görülür.

Bu çalışmada, Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki kadın karakterler, psikanalitik yöntemle incelenmiştir. Bu doğrultuda, Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki kadın karakterlerin, ruhsal çatışmalarının nedenleri çocukluk, rüyalar, elektra kompleksi, kaçış ve sığınaklar, çatışmalar, cinsellik, melankoli, arketipler, anksiyete, balinanın karnı, nevrotik kişilik ve daha birçok psikolojik kavramların yardımıyla açıklığa kavuşturulmuştur. Elde edilen verilerden hareketle, incelenen roman kişilerinin ruhsal çatışmalarının çocukluk yaşantılarına dayandığı görülmekle birlikte, ilerleyen süreçlerde yaşanan siyasi ve sosyal olayların da psikolojilerini olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Çalışmada özellikle kadın karakterlerin incelenmesinin nedeni, Adalet Ağaoğlu'nun romanlarındaki kadın karakterlerin, erkek karakterlerden sayıca daha

fazla oluşu ve psikanalitik açıdan incelenmeye uygun bir ruhsal derinliğe sahip olmasıdır. Bu bağlamda belirlenen roman kişilerinin psikolojik halleri, Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Alfred Adler, Anna Freud, Otto Rank, Jacques Lacan, Joseph Campbell gibi araştırmacı ve psikanalistin görüşlerinden hareketle çözümlenmiştir.

“Adalet Ağaoğlu’nun Romanlarındaki Kadın Karakterlerin Psikanalitik Açıdan İncelenmesi” adlı tez çalışmasında elde edilen bulgulardan hareketle, edebiyat ve psikoloji ilişkisi bağlamında çalışma yapacak araştırmacılara, başka yazarların eserleri üzerinde psikanalitik bir incelemenin yapılabileceği önerisinde bulunulabilir. Özel olarak ise, yazarın romanlarında siyasi ve toplumsal yaşamın ayrıntılı olarak işlenmesi, yazarın romanlarının sosyolojik eleştiri ve Marksist eleştiri ile incelenebileceğini gösterir. Ayrıca, Ağaoğlu’nun romanlarının şahıs kadrosunun büyük bir bölümünü oluşturan kadın karakterler, feminist eleştiri kuramı ile de incelenebilir.

KAYNAKÇA

ADLER, Alfred, **Bireysel Psikoloji**, (Çev. Ali Kılıçoğlu), Say Yayınları, (4. Baskı), İstanbul 2015.

ADLER, Alfred, **Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji**, Hayat Yayıncılık, İstanbul 2002.

ADLER, Alfred, **İnsanı Tanıma Sanatı**, (Çev. Kamuran Şipal), Say Yayınları, (12. Baskı), İstanbul 2010.

AĞAOĞLU, Adalet, **Ölmeye Yatmak**, Everest Yayınları, (12. Baskı), İstanbul 2020.

AĞAOĞLU, Adalet, **Fikrimin İnce Gülü**, Everest Yayınları, (6. Baskı), İstanbul 2018.

AĞAOĞLU, Adalet, **Bir Düşün Gecesi**, Everest Yayınları, (8. Baskı), İstanbul 2020.

AĞAOĞLU, Adalet, **Yazsonu**, Everest Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2020.

AĞAOĞLU, Adalet, **Üç Beş Kişi**, Everest Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2014.

AĞAOĞLU, Adalet, **Göç Temizliği**, Everest Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2014.

AĞAOĞLU, Adalet, **Hayır**, Everest Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2020.

AĞAOĞLU, Adalet, **Ruh Üşümesi**, Everest Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2017.

AĞAOĞLU, Adalet, **Romantik Bir Viyana Yazı**, Everest Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2016.

AĞAOĞLU, Adalet, **Dert Dinleme Uzmanı**, Everest Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2014.

AKALIN, Şükrü Haluk vd. **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, (10. Baskı).

ARI, Ahmet, **Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, “Ahlât-ı Erbaa”, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2013.

ATLI, Ferda, “Edebi Metnin ve Yaratıcılığın Kaynağına Ulaşan Yol: Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi”, **Turkish Studies**, Volume 7/3, Ankara 2012, s. 257-273.

BAHÇIVAN, Reyhan, Tülin Gençöz, “Aile İlişkileri, Ebeveynin Çocuk Yetiştirme Tutumu ve Kendilik Değerinin Gençler Tarafından Belirtilen Davranış Problemleri ile Olan İlişkisi”, **Türk Psikoloji Dergisi**, 2005, s. 61-74.

BAKIRCIOĞLU, Rasim, **Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü**, Anı Yayıncılık, (1. Baskı), Ankara 2012.

BOWIE, Malcolm, **Lacan**, (Çev. V. Pekel Şener), Dost Yayınları, Ankara 2007.

BUDAK, Selçuk, **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, (4. Baskı), Ankara 2009.

BURTON, Robert, **Melankolinin Kısa Anatomisi**, Maya Kitap, (1. Baskı), İstanbul 2018.

CAMPBELL, Joseph, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, İthaki Yayınları, (4. Baskı), İstanbul 2019.

CÜCELOĞLU, Doğan, **İnsan ve İnsan Davranışı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994.

ÇUHANDAROĞLU, Çetin, Kendilik Patolojisi Belirtisi Olarak Kimlik Karmaşası, **Türk Psikiyatri Dergisi**, 2001.

DURKHEIM, Emile, **İntihar**, Dorlion Yayınları, (1. Baskı), İstanbul, 2019.

EAGLETON, Terry, **Edebiyat Kuramı: Giriş**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

ERİM, Gonca, Rengin Psikolojik Etkileri, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2000, C: 13, S:1.

FREUD, Anna, **Ben ve Savunma Mekanizmaları**, Metis Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2011.

FREUD, Sigmund, **Rüyaların Yorumu**, Say Yayınları, (4. Baskı), İstanbul 2019.

FREUD, Sigmund, **Ruhçözümlemesinin Tarihi**, (Çev. Emre Kaplan, Ayşe Tekşen Kapkın), Payel Yayınevi, İstanbul 2000.

FREUD, Sigmund, **Ruh Çözümlemesine Yeni Giriş Dersleri**, (Çev.E. Kapkın ve A.T. Kapkın), Payel Yayınları, İstanbul 1998.

FREUD, Sigmund, Yas ve Melankoli (Çev. R.Uslu, O.E. Berksun), **Kriz Dergisi**, C:1, S:2, 1993.

FREUD, Sigmund, **Cinsellik Üzerine**, Say Yayınları, İstanbul 2020.

FREUD, Sigmund, **Sanat ve Sanatçılar Üzerine**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

GEÇTAN, Engin, **Psikodinamik Psikiyatri Normaldışı Davranışlar**, Remzi Kitabevi, (13.Baskı), İstanbul 1997.

GEÇTAN, Engin, **Psikanaliz ve Sonrası**, Metis Yayınları, (16. Baskı), İstanbul 2014.

GÜRDAL, Ayşe, “Psikanaliz Yayınları: Psikanalizde Kadınlık Üzerine İlk Görüşler”, Baharlık Kitap Dizisi 2, **Bağlam Yayınları**, İstanbul 2001.

HORNEY, Karen **Kadın Psikolojisi**, (Çev. Selçuk Budak), Öteki Yayıncılık, (2. Baskı), Ankara 1991.

HORNEY, Karen, **Psikanalizde Yeni Yollar**, Öteki Yayınevi, Ankara 1994.

HÖKELEKLİ, Hayati, **Psikolojiye Giriş**, Emin Yayınları, (4. Baskı), Bursa, 2013.

JUNG, Carl Gustav, **Rüyalar**, Pinhan Yayıncılık, (4. Baskı), İstanbul 2018.

JUNG, Carl Gustav, **Anılar, Düşler, Düşünceler**, (Çev. İris Kantemir), Can Yayınları, (4. Baskı), İstanbul 2017.

JUNG, Carl Gustav, **Dört Arketip**, Metis Yayınları, (6. Baskı), İstanbul 2019.

JUNG, Carl Gustav, **Kişiliğin Gelişimi**, (Çev. Duygu Olgaç), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2015.

KARABULUT, Mustafa, Şiir ve Bilinçaltı: Edip Cansever Örneği, **Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016.

KARAHAN, Fikret vd. Psikolojik Danışma ve Psikoterapide Kuramlar, **Deniz Kültür Yayınları**, Samsun 2004.

KIERKEGAARD, Soren, **Ölümcül Hastalık Umutsuzluk**, (Çev. Mehmet Mukadder Yakupoğlu), Doğu Batı Yayınları, Ankara.

KLEIN, Melanie, **Haset ve Şükran**, Metis Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2011.

MONS, Isabelle, **Ruhun Kadınları “Psikanalizin Öncü Kadınları”**, (Çev. Öncel Naldemirci), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.

MORAN, Berna, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İletişim Yayınları, (29. Baskı), İstanbul 2018.

ONUR, Bekir, **“Psikanaliz Kuramında Kadın”**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Yıl 1980, Cilt:13, Sayı:1.

PARMAN, Talat, **Psikanaliz Yayınları: Psikanaliz ve Kadınlık**, Baharlık Kitap Dizisi-2, Bağlam Yayınları, 2001.

PRIGENT, Helene, **Melankoli- Bunalımın Başkalaşimleri**, (Çev. O. Türkay), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

RANK, Otto, **Doğum Travması**, (Çev. Sabir Yücesoy), Metis Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2014.

ROSE, Jacqueline, **Görme ve Cinsellik**, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara, 2010.

SERRİCAN, Ece, E, “Carl Gustav Jung’un Analitik Psikoloji Kuramındaki Arketip Kavramının Edebiyata Yansıması”, **International Journal Of Social Sciences And Education Research**, Cilt:1, Sayı: 4, 2015.

SARTRE, Jean Paul, **Varlık ve Hiçlik / Fenomenolojik Ontoloji Denemesi**, İthaki Yayınları, (4. Baskı), İstanbul 2011.

SARTRE, Jean Paul, **Varoluşçuluk**, Say Yayınları, (Çev. Asım Bezirci), (8. Baskı), İstanbul 1985.

SÜREYA, Cemal, **Sevda Sözleri**, Yapı Kredi Yayınları, (63. Baskı), İstanbul 2016.

TEBER, Serol, **Melankoli “normal bir anamoli”**, Say Yayınları, Ankara 2009.

TOKER, Gülay Arslan vd. “Anne Baba Tutumlarından Kaynaklanan, İhmal ve Duygusal İstismara Maruz Kalmış Çocukların En Çok Kullandığı Savunma Mekanizmaları Üzerine Bir Literatür Taraması”, **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Cilt 9, Sayı 16, 2018.

TUZGÖL, Kamil, **Lacanyen Psikanalitik Kuram ve Öznenin Konumu**, Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, Ocak 2018.

UKRAY, Murat, **Jung Psikolojisi**, Yason Yayınları, İstanbul 2016.

UŞAKLIGİL, **Aşk-ı Memnu**, Özgür Yayınları, (35. Baskı), İstanbul 2014.

YEŞİLDAL, Ünsal Yılmaz, **Bir Arketip Olarak Yılan**, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, C:6, S: 13, 2018.

YEŞİLYAPRAK, Binnur, **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**, Pegem Yayıncılık, Ankara 2003.

Çevirce, Şarkı Sözleri ve Çevirileri, **Edith Piaf – Non Je Ne Regrette Rien Fransızca Sözleri Türkçe Anlamları**, (Erişim: <https://www.cevirce.com/kurumsal/sarki-sozleri-cevirileri/edith-piaf-non-je-ne-regrette-rien-fransizca-sozleri-turkce-anlamlari.html> 10.11.2021).

İŞCAN, Büşra, Psikanaliz Tarihinde Etkili Kadın Psikanalistler, **Self Psikoloji Akademi**, 2017. <http://selfpsikoloji.com/2017/03/07/psikanaliz-tarihinde-etkili-olmus-kadin-psikanalistler/> (Erişim: 06.11.2021).

ÖZCAN, Nuri, Hâfız Buhran, Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hafiz-burhan> (Erişim: 18.01.2022).